

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1974

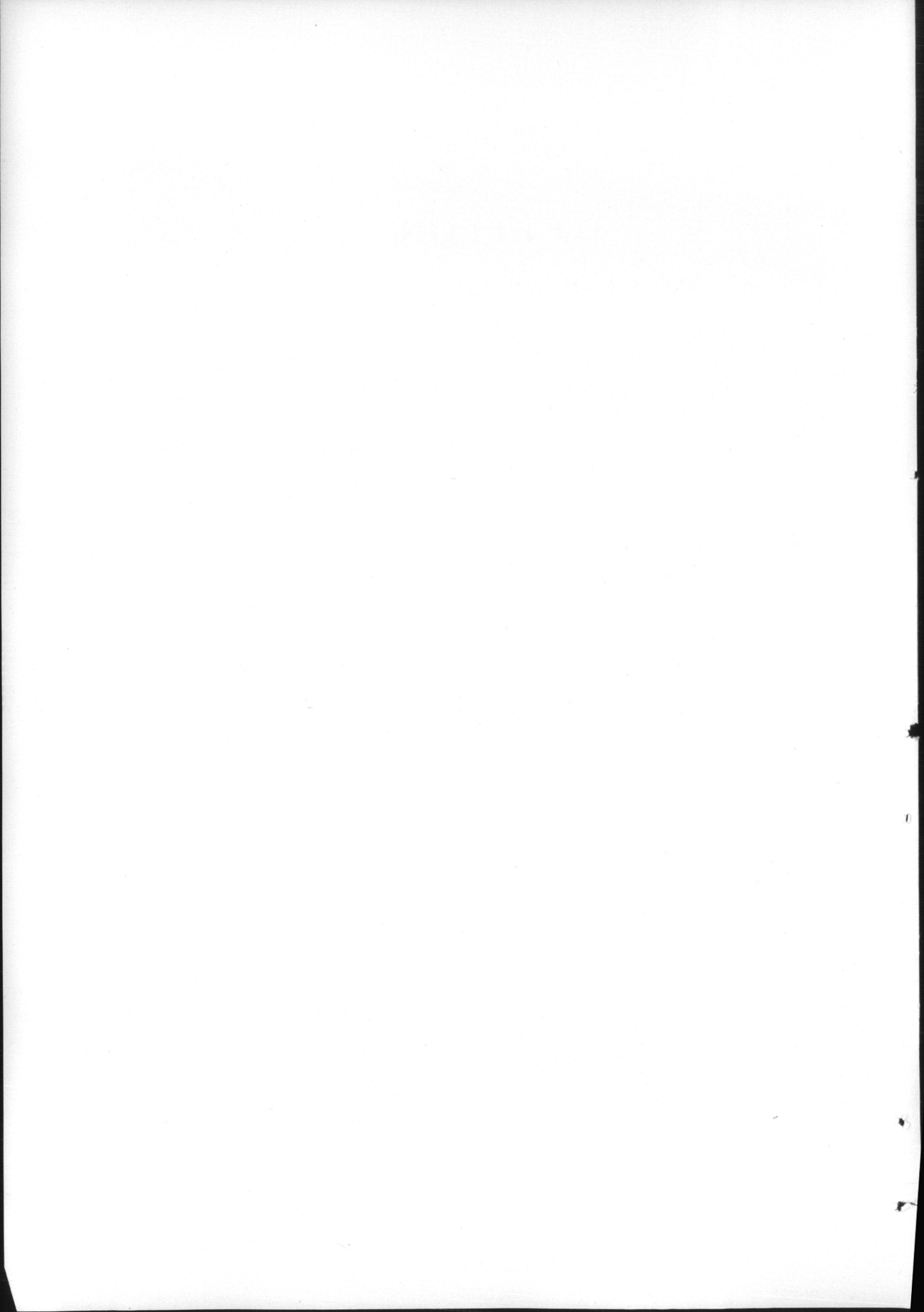
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1975

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1974

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1974

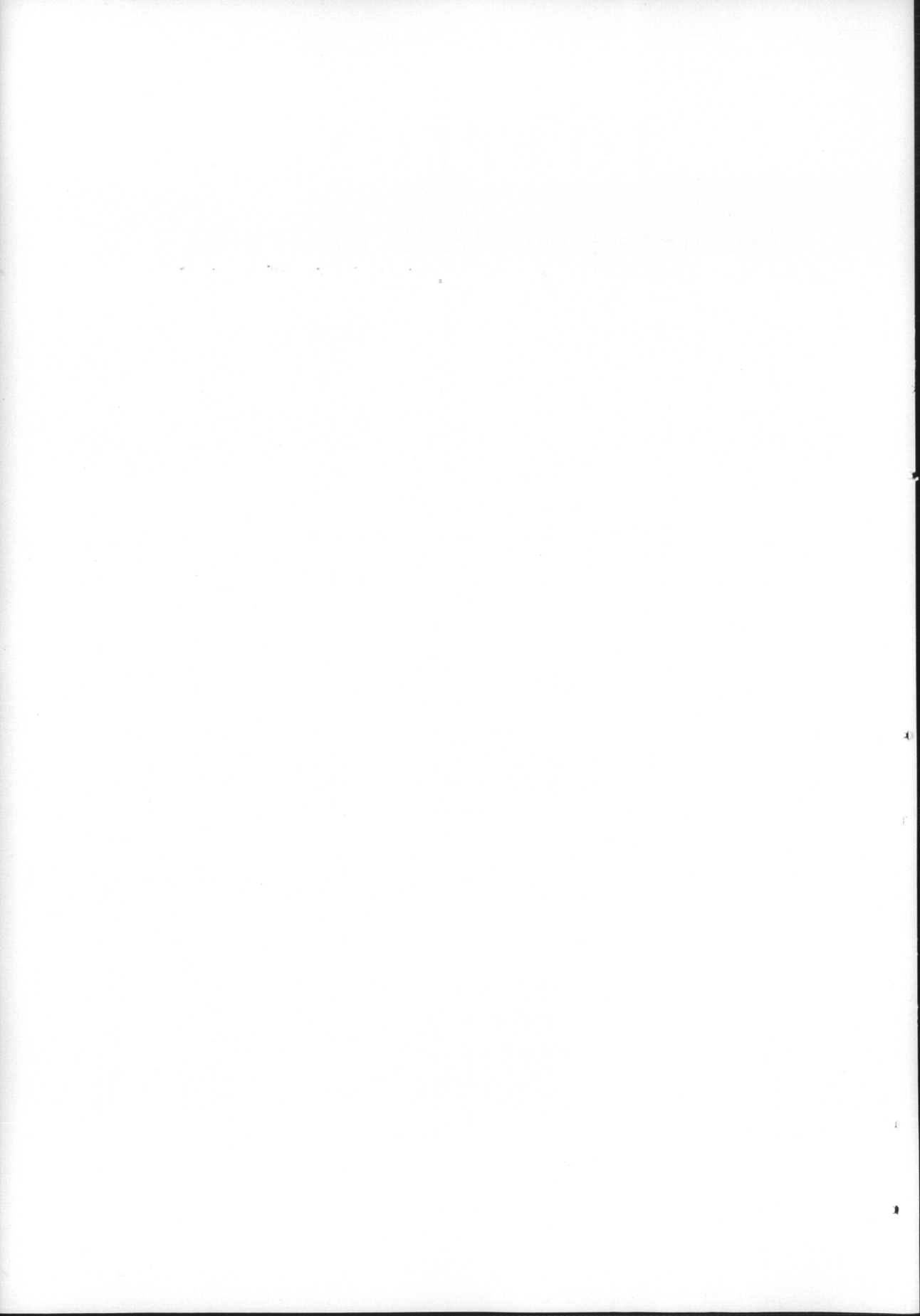
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ

ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1975

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Παρά τὰς κατὰ τὸ θέρος καὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1974, λόγῳ τῆς κυπριακῆς κρίσεως, ἐπελθούσας ἐθνικὰς ἀνωμαλίας ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία συνέχισεν, ἀλλὰ μὲ κάπως ἡλαττωμένην ἔντασιν, τὴν ἐθνικὴν καὶ μορφωτικὴν αὐτῆς δρᾶσιν, πραγματοποιήσασα τὰς ἀκολούθους ἐργασίας:

1) Ἐνήργησε κατὰ τὸ δυνατόν ἀρτίως δι' ἐμπείρου ἀνασκαφικοῦ προσωπικοῦ ἐξ ὁμοτίμων, ἐν ἐνεργείᾳ καὶ ἐπικουρικῶν ἀρχαιολόγων καθηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων, ἐφόρων καὶ ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων, δεκαεννέα ἐν ὄλῳ ἀνασκαφικὰς ἐρεῦνας εἰς Ἀττικὴν, Βοιωτίαν, Εὐβοίαν, Μακεδονίαν, Ἡπειρον, Πελοπόννησον, Κυκλάδας, Δωδεκάνησον καὶ Κρήτην, διὰ τῶν ὁποίων ἤλθον εἰς φῶς οὐχὶ εὐκαταφρόνητα εὐρήματα τῆς προϊστορικῆς, τῆς κλασσικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς περιόδου, πλουτίσαντα σημαντικῶς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ Μουσεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους.

2) Ἐνήργησε περισυλλογὴν τυχαίων ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων καὶ συναφεῖς πρὸς ταῦτα μικροανασκαφὰς διὰ τοῦ ἐφόρου καὶ ἐπιμελητῶν τῆς ἀρχαιολογικῆς περιφέρειας Κρήτης.

3) Ἐνίσχυσεν οἰκονομικῶς τὴν ἔρευναν, φωτογράφησιν καὶ σχεδιάσιν ἀνεκδότων βυζαντινῶν μνημείων τῆς Μάνης.

4) Ἐπελήφθη ἔργων ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως μνημείων διὰ τοῦ προσωπικοῦ αὐτῆς καὶ ἄλλων ἐμπείρων τεχνιτῶν.

5) Ἐνήργησε, χάριν εὐκολωτέρας ἐκτελέσεως ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν, τὴν ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ἀγορὰν ἰδιωτικῶν ἀγρῶν εἰς Σικυῶνα καὶ εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν Κρήτης.

6) Συνέχισε καὶ ἐπεράτωσε τὴν ἐκτύπωσιν τῶν τακτικῶν αὐτῆς ἐπιστημονικῶν δημοσιευμάτων, ἧτοι τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1972 καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τοῦ 1973. Ἐδημοσίευσεν: α) τὸ βιβλίον τοῦ ἐπικ. καθηγ. Γ. Σ. Κορρέ, «Βιβλιογραφία Ἐρρίκου Σλήμαν», β) τὴν ἐναίσιμον διατριβὴν τῆς νομισματολόγου Ἀδαμ. Οἰκονομίδου, «Ἡ Νομισματοκοπία τῆς Νικοπόλεως» καὶ γ) τὸν Γ' τόμον (Πίνακες) τοῦ βιβλίου τοῦ καθηγ. Γ. Ε. Μυλωνᾶ, «Τὸ Δυτικὸν Νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσῖνος». Ἐκυκλοφόρησεν ὡσαύτως τὸ βον περὶ τῶν ἀνασκαφῶν Ἀκρωτηρίου Θή-

ρας τεύχος τοῦ καθηγ. Σπ. Μαρινάτου εἰς ἑλληνικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν κεχωρισμένως, ὡς καὶ τὸ Λεύκωμα ἐγχρώμων Πινάκων καὶ Σχεδίων, τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν αὐτὴν ἀνασκαφικὴν περιόδον. Ἐπεράτωσεν ἐπίσης τὴν ἐκτύπωσιν: α) τοῦ βιβλίου τοῦ καθηγ. Ν. Πλάτωνος, «Ζάκρος, τὸ νέον μινωϊκὸν ἀνάκτορον» καὶ β) τοῦ βιβλίου τοῦ ἀρχιτέκτονος Εὐστ. Στίμα, «Ὁ κτίτωρ τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Ὁσίου Λουκά».

Πλὴν δὲ τῶν νέων αὐτοτελῶν δημοσιευμάτων ἐπελήφθη ἡ Ἐταιρεία, κατὰ τὸ 1974, καὶ τῆς φωτομηχανικῆς ἀνατυπώσεως τοῦ ἐξαντληθέντος Β' τόμου τοῦ βιβλίου τοῦ καθηγ. Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου, «Ἡ Εὐλόστερος Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλική».

7) Ἐπλούτισε τὰς βιβλιοθήκας τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους διὰ τῆς εἰς αὐτὰς δωρεὰν ἀποστολῆς πάντων τῶν δημοσιευμάτων τῆς δεδεμένων.

8) Παρέσχεν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν εἰς ἐρευνητὰς καὶ ὑποτρόφους ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων δι' ἐκπαιδευτικούς σκοποὺς καὶ ἐπίσκεψιν Μουσείων τῆς ἄλλοδαπῆς.

9) Ἐφιλοξένησε δωρεὰν εἰς τὸν ξενῶνα αὐτῆς Ἑλληνας ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων καὶ ἄλλοδαποὺς σπουδαστὰς ἢ ἐρευνητὰς τῆς ἀρχαιολογίας.

10) Ἐνήργησε τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἐπισκευὴν τοῦ δικτύου κεντρικῆς θερμάνσεως τοῦ μεγάρου αὐτῆς ὡς καὶ τινὰς ἐπισκευὰς τῶν ἐπὶ τῆς λεωφόρου Συγγροῦ καταστημάτων τῆς.

Λεπτομερείας περὶ πάντων τῶν ἀνωτέρω στοιχείων μανθάνει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀνά χειῖρας τεύχους τοῦ Ἔργου.

A.K.O.

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

Ἐντολῇ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας ἡ σύνταξις τοῦ Ἔργου ὑπενθυμίζει, ὅτι ὁ χαρακτήρ τῶν ἐν τῷ Ἔργῳ δημοσιευμένων εὐρημάτων ἀνασκαφῶν εἶναι π ρ ο σ ω ρ ι ν ὄ ς, τοῦ οἰκείου ἀνασκαφῆς ἐπιφυλασσομένου παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῆς περαιτέρω μελέτης καὶ ὀριστικῆς δημοσιεύσεως τῶν εὐρημάτων του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄ Α Ν Α Σ Κ Α Φ Α Ι

1. ΑΘΗΝΑΙ. Μοσχάτον

Διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Ἰωάννου Παπαχριστοδούλου συνεχίσθη ἐπὶ βραχὺ χρονικὸν διάστημα ἡ ἀνασκαφὴ ἐντὸς τοῦ κτήματος Μιχαλοδημητράκη, ἐν Μοσχάτῳ Ἀττικῆς, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ἄγαλμα καὶ ναὸς τῆς θεᾶς Κυβέλης. Τὸ μικρὸν τοῦτο ἱερόν (εἰκ. 1) εὐρίσκεται ἐν μέσῳ οἰκισμοῦ ἀνήκοντος εἰς ἓνα ἐκ τῶν δήμων τοῦ ἀρχαίου Τετρακώμου (πρβ.

Εἰκ. 1. Μοσχάτον. Γενικὴ ἀποψὶς τοῦ κυρίου τμήματος τῆς ἀνασκαφῆς, ἐκ Δυσμῶν.

τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1973, σ. 7 κέ.).

Κατὰ τὴν παροῦσαν φάσιν τῆς ἀνασκαφῆς συνεπληρώθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ παλαιότερου (κλασσικῶν χρόνων) βορείου τοίχου τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 2), ὃ ὁποῖος εὐρίσκεται νοτιώτερον τοῦ

Εικ. 2. Μοσχάτον. "Αποψις ἐκ Δυσμῶν τοῦ μεταγενεστέρου καὶ τοῦ παλαιότερου τοίχου τοῦ περιβόλου.

Εικ. 3. Μοσχάτον. "Αποψις τῆς ἀποχευτικῆς αὐλάκος, ἐκ Βορρᾶ.

μεταγενεστέρου ὁμοίου τοίχου καὶ πλησιέστερον πρὸς τὸν ναόν.

Ἐολοκληρώθη ἐπίσης ἡ ἀνασκαφὴ μεγάλῃ ἀποχετευτικῆς αὐλάκος, ἡ ὁποία εὐρίσκεται ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ καὶ κατευθυνομένη ἐκ Ν. πρὸς Β. διασχίζει τοὺς δύο ὡς ἄνω τοίχους, ἐκβάλλουσα ἐκτὸς τοῦ περιβόλου (εἰκ. 3).

Ἀνατολικῶς τῆς αὐλάκος ἀνεσκάφη τετράπλευρος χῶρος κλει-

Εἰκ. 4. Μοσχᾶτον. Ἀποψὶς τοῦ ἀποκαλυφθέντος τετράπλευρου χῶρου, ἐκ Βορρᾶ.

στὸς πανταχόθεν εἰς τὴν παροῦσαν μορφήν του, ὁ ὁποῖος ὅμως ἦτο ἀνοιχτὸς ἐκ Βορρᾶ πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ μεταγενεστέρου βορείου τοίχου τοῦ περιβόλου. Παρουσιάζει δάπεδον ἐκ κονιάματος καὶ τέσσαρας μικροὺς κίονας, τῶν ὁποίων σῶζονται αἱ λίθιναι βάσεις (εἰκ. 4). Ὁ χῶρος κλείεται ἐξ Ἀνατολῶν ὑπὸ τοίχου καλῆς κατασκευῆς, συγκειμένου ἐκ κανονικῶν ὀρθογωνίων πωροπλίνθων, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ τμήμα του τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν ὡς ἄνω χῶρον φέρει εἰς τὴν ἐσωτερικὴν του ὕψιν ἐπάλειψιν διὰ κονιάμα-

τος ἔρυθροῦ καὶ κιτρινωποῦ χρώματος, πολὺ καλῆς κατασκευῆς καὶ διατηρήσεως (εἰκ. 5). Κατὰ τὴν παροῦσαν φάσιν συνεχίσθη, τέλος, ἡ ἀποκάλυψις λιθοστρώτου δαπέδου παρὰ τὸ ἀνατολικὸν ὄριον τοῦ κτήματος.

Εἰκ. 5. Μοσχᾶτον. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ τετραπλεύρου χώρου, ὁ φέρων ἐπένδυσιν δι' ἐγγρώμου κονιάματος.

2. ΤΑΝΑΓΡΑ

Κατὰ τὸ ἔτος 1974 ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸν χώρον τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας διεξήχθη ὑπὸ δυσμενεῖς πῶς συνθήκας λόγῳ τῶν ἐθνικῶν περιστατικῶν.

Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπιμελητοῦ Θ. Σπυροπούλου συνεχίσθη ἡ ἔρευνα εἰς τὸ μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον τῆς θέσεως «Δένδρον», ἐνῶ παραλλήλως ἠρηνήθησαν μικρὰ τμήματα δύο μυκηναϊκῶν οἰκισμῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀποκαλυφθῆ εἰς παλαιότερας περιόδους. Οἱ δύο αὐτοὶ οἰκισμοὶ φαίνεται νὰ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰ ἀπὸ ἐτῶν ἀνασκαπτόμενα μυκηναϊκὰ νεκροταφεῖα.

Εἰς τὸ νεκροταφεῖον ἐνετοπίσθησαν καὶ ἀνεσκάφησαν 15 θα-

λαμοειδεῖς τάφοι. Ὁ ἀνασκαφεὶς χώρος ἀνήκει εἰς τὸ νότιον καὶ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ νεκροταφείου. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις οἱ ἀκραῖοι τάφοι τοῦ νεκροταφείου δὲν παρουσίασαν, ὡς ἀνεμένετο, ἐξαιρετικὰ ἀποτελέσματα, οὐχ ἦττον ἢ ἔρευνα ἀπεσαφήνισε, πέρα τῶν εὐρημάτων, σπουδαῖα ζητήματα τοπογραφίας ὡς καὶ χρονολογικά, τὰ ὅποια ἐπηύξησαν τὴν ἤδη λαμπρὰν καὶ πλουσίαν

Εἰκ. 6. Τανάγρα. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θαλάμου μετὰ τῶν κτερισμάτων κατὰ χώραν.

συλλογὴν τῶν ἀποκτημάτων τῆς Τανάγρας. Οἱ περισσότεροι τῶν τάφων εὐρέθησαν ἀσύλητοι, οὐδεὶς ὅμως εἶχε διατηρήσει τὴν ὀροφήν του.

Δὲν παρουσιάσθησαν ἀξιοσημεῖωτοι καινοτομίαι ἢ παραλλαγαὶ εἰς τὰς γενικὰς κατασκευαστικὰς ἀρχὰς τῶν θαλαμοειδῶν τάφων, ἢ εἰς τὰς ἐπὶ μέρους λεπτομερείας τῆς ταφικῆς πρακτικῆς. Τὸ κέρδος τῆς ἐρέυνης προσμετρεῖται ἐκ τῆς κτήσεως ἐξαιρετικῶν τινῶν δειγμάτων κεραμεικῆς καὶ ἐκ θραυσμάτων γραπτῶν καὶ μὴ λαρνάκων. Αἱ λάρνακες τοῦ νεκροταφείου συνιστοῦν τὸν κυριώτερον λόγον τῆς ἐξαντλητικῆς ἐρέυνης αὐτοῦ καὶ λόγῳ τῆς αὐταποδείκτως μοναδικῆς σημασίας των καὶ τῆς ἀνὰ πᾶσαν ἀνασκα-

φικὴν περίοδον ἀποκτήσεως νέων καὶ τῆς βασίμου προσδοκίας ἀποκαλύψεως καὶ ἑτέρων λαρνάκων εἰς τάφους μὴ ἐρευνηθέντας ἀκόμη. Ἡ κτηθεῖσα πειρα τῆς ἀνασκαφῆς διδάσκει, ὅτι καὶ μικροὶ καὶ ἄλλως μὴ ἰδιαιτέρως σημαντικοὶ τάφοι δύνανται νὰ περιέχουν λάρνακας μοναδικῆς σπουδαιότητος. Ἐκτὸς αὐτοῦ, ἡ τεραστία ἕκτασις ἐρέυνης τῶν μυκηναϊκῶν νεκροταφείων τῆς Τανά-

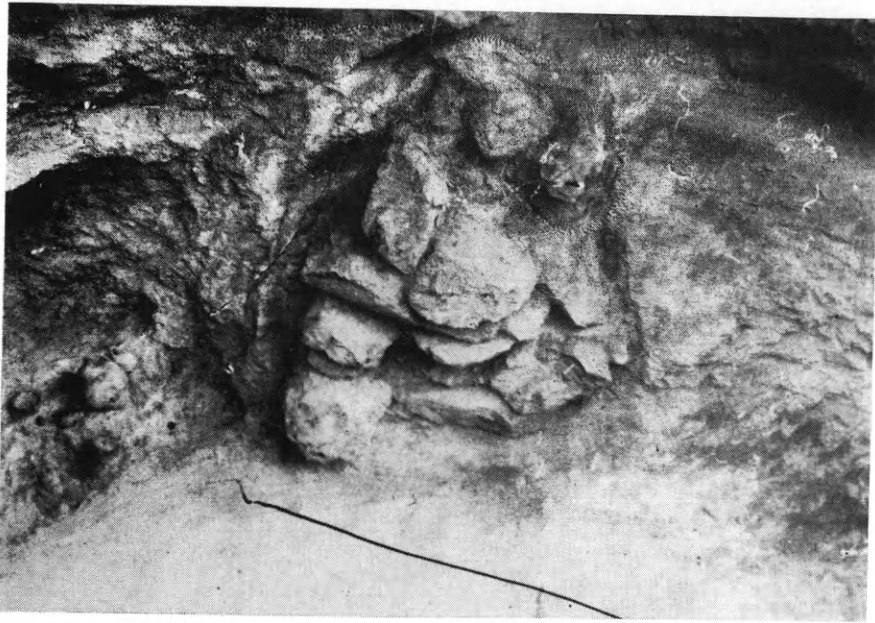
Εἰκ. 7. Τάναγρα. Τὸ περιεχόμενον τοῦ θαλάμου.

γρας διαφωτίζει πλείστας λεπτομερείας τῆς ταφικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ πρακτικῆς, τῶν ἐθίμων ταφῆς, τῆς οἰκονομίας διατάξεως καὶ κατασκευῆς τῶν τάφων, τῶν σχέσεων νεκροταφείων καὶ οἰκισμῶν, τῶν διακρίσεων συστάδων πενεστέρων ἀπὸ πλουσιωτέρους τάφους καί, τέλος, τῆς χρονικῆς ἀφετηρίας καὶ διαρκείας χρήσεως τῶν μοναδικῶν πηλίνων σαρκοφάγων.

Μέχρι λεπτομερεστέρας ἐπεξεργασίας τῶν εὐρημάτων παρουσιάζονται ἐνταῦθα ἀπόψεις τινὲς τῆς ἀνασκαφῆς τῶν τάφων. Ἡ λάξευσις τῶν θαλάμων, ἡ ἀπόφραξις τῶν θυρῶν διὰ ξερολιθιάς καὶ ἡ τοποθέτησις τῶν κτερισμάτων εἰς τοὺς θαλάμους εἶναι ἐμφανῆ εἰς τὰς εἰκόνας 6 - 9.

Ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἀπεκαλύφθησαν ἐν Τανάγρα καὶ δύο οἰκισμοὶ τῶν μυκηναϊκῶν πάλιν χρόνων.

Ὁ πρῶτος παράκειται τῆς θέσεως «Γέφυρα» τοῦ νεκροταφείου καὶ ἐκτείνεται πρὸς Ἀ. αὐτοῦ, εἰς ἀπόστασιν ἥσσονα τῶν 100 μ. ἐπὶ ἡρέμου καὶ βατῆς ἐκτάσεως ἀρχομένης ἀπὸ τῶν προρρίζων χαμηλοῦ λόφου. Εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ὑπάρχει διάσπαρτον κεραμει-

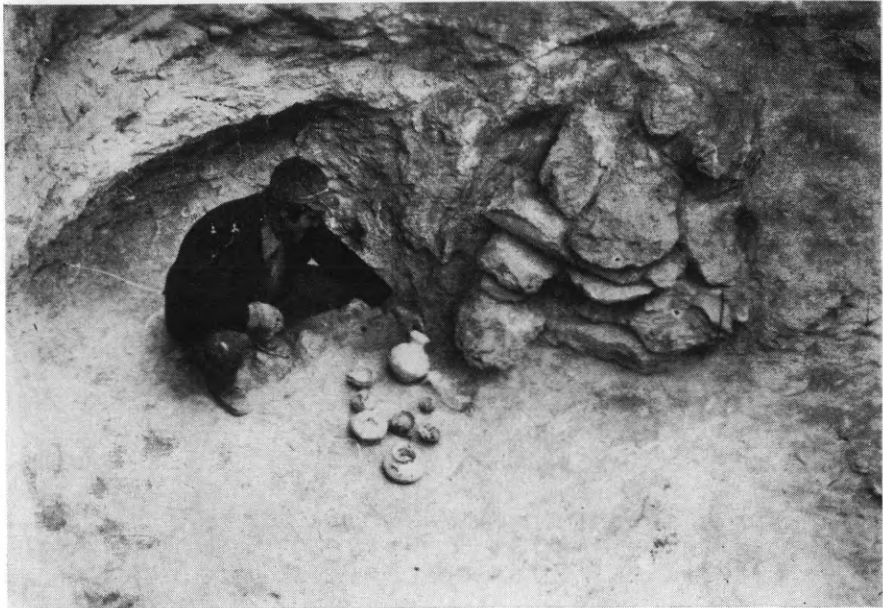

Εἰκ. 8. Τανάγρα. Τὸ παρὰ τὴν εἴσοδον τμήμα τοῦ τάφου ἐκ τῶν ἔσω.

κὸν ὑλικόν, κυρίως ἐκ κεράμων στέγης καὶ χονδρῶν σκευῶν (πίθων). Ὁ χῶρος εἶναι ἐλαιόφυτος. Ἡ ἐπιγενὴς ἐπίχωσις εἶναι λεπτή. Εἰς τὸν παρόντα οἰκισμὸν ἀνεσκάφη μικρὸν τμήμα πλησίον τοῦ νεκροταφείου. Ἀπεκαλύφθη ἐπιμήκης τοῖχος κτηρίου Ἡ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Τὸ σφζόμενον ὕψος τοῦ τοίχου φθάνει τὰ 0.50 μ. Τὸ ὑλικὸν κατασκευῆς εἶναι μικροὶ ἀργοὶ ἀσβεστόλιθοι· θραύσματα κεράμων ἔχουν κτισθῆ μετὰ τῶν λίθων. Τὰ ὄστρακα εἶναι πενιχρὰ καὶ ἀνάμεικτα μετὰ νεωτέρων, κυρίως τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἡ μυκηναϊκὴ ἐπίχωσις μετρεῖ ἥμισυ περίπου τοῦ μέτρου. Τὰ ὄστρακα τῆς μυκηναϊκῆς ἐπιχώσεως εἶναι ἄφθονα ἀλλὰ ἡ μελέτη των δὲν ἔχει ἀκόμη συστηματοποιηθῆ.

Ὁ δεύτερος οἰκισμὸς εὐρίσκεται εἰς ἰκανὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ νεκροταφείου τῆς θέσεως «Δένδρον», πρὸς τὸ ὅποιον φαίνεται νὰ ἀντιστοιχῇ. Ἀπλοῦται ἐπὶ χαμηλοῦ λόφου ὑψουμένου εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῆς εὐφόρου κοιλάδος, ὅπου σήμερον τὸ ὁμώνυμον στρατιωτικὸν Ἀεροδρόμιον.

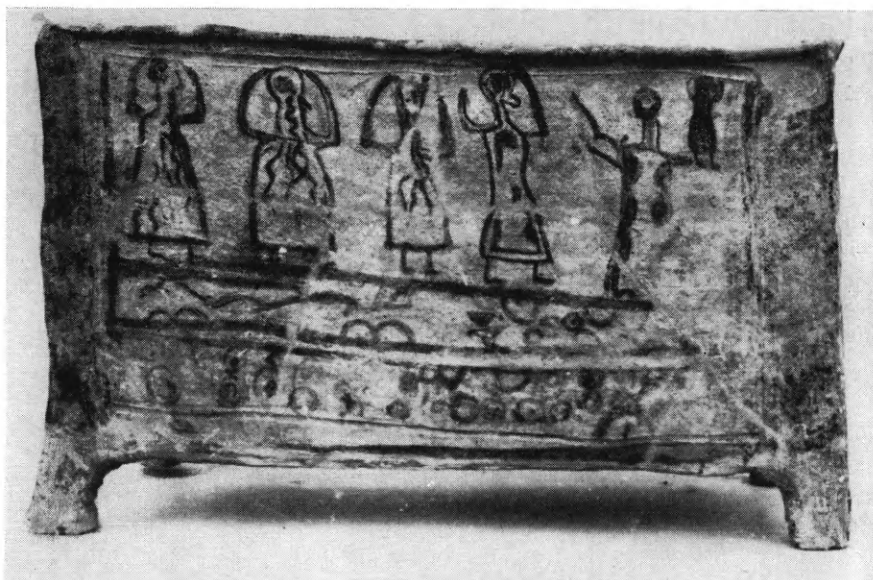
Ἐνταῦθα ἀνεσκάφησαν δύο πλήρη δωμάτια, τὰ ὅποια ἀποτε-

Εἰκ. 9. Τάναγρα. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου καὶ συλλογὴ τῶν κτερισμάτων.

λοῦν τμήματα συγκροτήματος κτηρίων τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων. Ἄτυχῶς ἐνταῦθα ἡ διαταραχὴ ἀπὸ νεωτέρας παραβιάσεις καὶ κατοικήσεις εἶναι ἐντονωτέρα. Τὰ νεώτερα κτίσματα, κυρίως δὲ αἱ ἐπιχώσεις φθάνουν μέχρι τοῦ δαπέδου τῶν δωματίων, τὸ ὅποιον διήκει μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου. Τὰ νεώτερα στοιχεῖα εἶναι τῶν ἀρχαϊκῶν καὶ κυρίως τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ὑπελείφθησαν νησιδῆς τινες τῶν ἀρχικῶν μυκηναϊκῶν ἐπιχώσεων καὶ τινες ἀποθέται, γέμοντες ὀστράκων τῶν ΥἼΕ ΠΙΑ καὶ ΥἼΕ ΠΙΒ χρόνων. Ἄλλα εὐρήματα εἶναι ψῆφοι ὑελομάζης καὶ κομβία στεατίτου, ὡς καὶ τινὰ θραύσματα χαλκῶν ἐργαλείων. Ἀφθονοῦν οἱ καλυπτῆρες καὶ στρωτῆρες κέραμοι τῆς στέγης, οἱ πρῶτοι ἡμικυλινδρικοί, οἱ

δεύτεροι επίπεδοι παραχειλεωτοί. Τὰ δωμάτια εἶναι ὀρθογώνια καὶ εὐρύχωρα μὲ τὴν θύραν εἰς τὴν γωνίαν τῶν στενῶν πλευρῶν. Τὸ οἰκοδομικὸν ὕλικόν εἶναι τὸ ἴδιον πρὸς τὸ τοῦ πρώτου οἰκισμοῦ. Ἡ διαταραχὴ τῶν στρωμάτων δὲν ἐπέτρεψεν ἀκόμη τὴν διάκρισιν στρωμάτων καὶ φάσεων ἐξελιξέως τῆς ζωῆς τοῦ οἰκισμοῦ.

Εἰκ. 10. Τάναγρα. Μακρὰ πλευρὰ τῆς πρώτης λάρνακος.

Περὶσσότερα στοιχεῖα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν προσδοκῶνται ἐκ τῆς προσεχοῦς ἐρεύνης τοῦ πρώτου τῶν οἰκισμῶν.

Ὡς γίνεται κατὰ κανόνα, τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς βραδύνουν νὰ καθαρισθοῦν, ἰδιαιτέρως δὲ αἱ λάρνακες.

Μέχρι καθαρισμοῦ καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν εὐρημάτων παρουσιάζομεν ἐνταῦθα δύο λάρνακας προηγουμένης ἀνασκαφικῆς περιόδου.

Εἰς τὴν μακρὰν πλευρὰν τῆς λάρνακος τῆς εἰκ. 10 παρίσταται ὀλιγοπρόσωπος πομπὴ γυναικῶν ἐπὶ δεξιὰ. Ἡ προπομπὸς κρατεῖ εἰς τὴν μίαν τῶν ὑψωμένων χειρῶν της τὸ ἱερόν σύμβολον (Παλλάδιον) τῆς θρησκευτικῆς μυσταγωγίας. Ἡ παροῦσα σκηνὴ δὲν εἶναι συνεπῶς ἀπεικόνισις ἀπὸ τὸν τυπικὸν καὶ γνωστὸν κύκλον τοῦ θρήνου, ἀλλ' ἀνάγεται εἰς τὰ θέσμιμα τῆς ἐπικη-

δείου τελετουργικῆς διαδικασίας. Ὁ βραχὺς αὐτὸς σχολιασμὸς ὑποδεικνύει τὴν σημασίαν τοῦ μνημείου καὶ τὴν σπουδαιότητα τοῦ εἰκονογραφικοῦ περιεχομένου τῶν γραπτῶν λάρνακων τῆς Τανάγρας.

Ἡ μακρὰ πλευρὰ τῆς δευτέρας λάρνακος τῆς εἰκ. 11, παριστᾷ τὴν γνωστὴν ἤδη ἐκ περισσοτέρων παραδειγμάτων Σφίγγα, ἐν-

Εἰκ. 11. Τανάγρα. Μακρὰ πλευρὰ τῆς δευτέρας λάρνακος.

τὸς πλουσίου φυτικοῦ παραπληρωματικοῦ διακόσμου. Ἡ διατήρησις τῶν φυτῶν καὶ τῆς μορφῆς εἶναι ἀρίστη. Ἡ παράστασις τοῦ ζώου εἶναι ἐπιδεικτικὴ, σύμφωνος πρὸς τὸ ἐννοιολογικὸν περιεχόμενον τῆς συμβολικῆς ἀπεικονίσεως, ἡ λοιπὴ παράστασις ἐπικουρεῖ τὴν γραφικὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐπιφανείας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς κεντρομόλου συναγωγῆς τῶν διακοσμητικῶν συμπληρωμάτων πρὸς τὸ κύριον εἰκονιστικὸν θέμα. Πάντα ταῦτα κινουῦνται ἐντὸς τοῦ πνεύματος καὶ τῶν τεχνοτροπικῶν ἐπιδόσεων τῆς κρητομυκηναϊκῆς Τέχνης, ἡ ὁποία γνωρίζει τὴν ἐσχάτην ἴσως ἀναλαμπὴν τῆς εἰς τὰς γραπτὰς λάρνακας τῆς Τανάγρας.

3. ΕΡΕΤΡΙΑ

Εἰς τὴν Ἐρέτριαν ἀνεσκαψεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Πέτρου Θέμελη. Τὸ ἀνασκαφὲν οἰκόπεδον εὐρίσκεται εἰς τὸ βόρειον τμήμα τῆς ἀρχαίας πόλεως περὶ τὰ 200 μ. νοτίως τοῦ Γυμνασίου. Ἀνήκει εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 740 οἰκοδομικὸν τετράγωνον τοῦ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὅθωνος ἰσχύοντος πολεοδομικοῦ σχεδίου τῆς συγχρόνου πόλεως τῶν Νέων Ψαρῶν.

Μία πρώτη δοκιμαστικὴ ἔρευνα τοῦ οἰκοπέδου τούτου ἐγένετο τὸ 1969. Ἐφερὲν εἰς φῶς τμήμα ἀρχαίας ὁδοῦ μετ' ἀγωγοῦ ὑδρεύσεως εἰς τὸ μέσον, ὡς καὶ μέρος συγκροτήματος οἰκιῶν. Τὸ σημαντικώτερον εὑρημα τῆς πρώτης ταύτης ἐρεύνης ἦσαν ἑννέα σχεδὸν ἀκέραιοι παναθηναϊκοὶ ἀμφορεῖς, ἀποκαλυφθέντες εἰς θραύσματα ἐντὸς δύο ἀποθετῶν παρὰ τὸ ἀνατολικὸν κράσπεδον τῆς ὁδοῦ. Λόγω τῆς σημασίας τῶν εὑρημάτων ἡ Γενικὴ Διεύθυνσις Ἀρχαιοτήτων ἀπεφάσισε τὴν ἀπαλλοτρίωσιν τοῦ οἰκοπέδου. Τὰ διὰ τὴν ἐξαγορὰν χρήματα προσέφερον εὐγενῶς ἡ Ἑλβετικὴ ἀρχαιολογικὴ ἀποστολή. Οἱ παναθηναϊκοὶ ἀμφορεῖς, οἱ ὅποιοι φυλάσσονται προσωρινῶς εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον, κατανέμονται εἰς δύο ἀπολύτως χρονολογουμένας ομάδας χάρις εἰς τὰ ἐπ' αὐτῶν ὀνόματα τῶν ἐπωνύμων ἀρχόντων. Οἱ τῆς παλαιότερας ομάδος φέρουν τὴν ἐπιγραφὴν *ΧΑΡΙΚΛΕΙΔΗΣ ΗΡΧΕΝ* (363/2 π.Χ.) καὶ δύο πτερωτὰς Νίκας ἐπὶ κιονίσκων ἀκάνθης ἐκατέρωθεν τῆς Ἀθηνᾶς (εἰκ. 12). Οἱ τῆς νεωτέρας ομάδος φέρουν τὴν ἐπιγραφὴν *ΑΡΧΩΝ ΚΑΛΛΙΜΗΔΗΣ* (360/59 π.Χ.), ὡς σύμβολον δὲ τὴν Εἰρήνην τοῦ Κηφισοδότου ἐπὶ κιονίσκου (εἰκ. 13). Ἡ στροφή τοῦ Παλλαδίου πρὸς τὰ δεξιὰ συντελεῖται ἀκριβῶς εἰς τοὺς ἀμφορεῖς τῆς ομάδος Καλλιμήδους. Ἀπαντες οἱ ἀμφορεῖς φέρουν ἐπὶ τῆς ἐτέρας τῶν ὄψεων ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον παραστάσεις μὲ σκηναὶς πάλης.

Ἡ εὑρεσις θραυσμάτων τινῶν, ἀνηκόντων εἰς δύο εἰσέτι ἀμφορεῖς, ἀποτελεῖ ἀσφαλῆ ἔνδειξιν, ὅτι πρέπει νὰ ἀναμένωμεν τὴν ἀποκάλυψιν καὶ ἐτέρων ἀποθετῶν μὲ πλείονα θραύσματα.

Ἡ σύντομος ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη μόνον πρὸς Ἀνατολὰς τῆς παλαιότερας καὶ εἶχε σκοπὸν τὴν πληρεστέραν ἀποκάλυ-

Εικ. 12. Ἐρέτρια. Ὁ παναθηναϊκὸς ἀμφορεύς τῆς ομάδος Χαρικλείδους. Ἡ Ἀθηνᾶ πρὸς τὰ ἀριστερά. Πτερωταὶ Νίκαι ἐπὶ κιονίσκων ἐκατέρωθεν αὐτῆς καὶ αἱ ἐπιγραφαί: ΤΟΝ ΑΘΕΝΕΘΕΝ ΑΘΛΟΝ ἀριστερὰ καὶ ΧΑΡΙΚΑΕΙΔΗΣ ΗΡΧΕΝ δεξιᾶ.

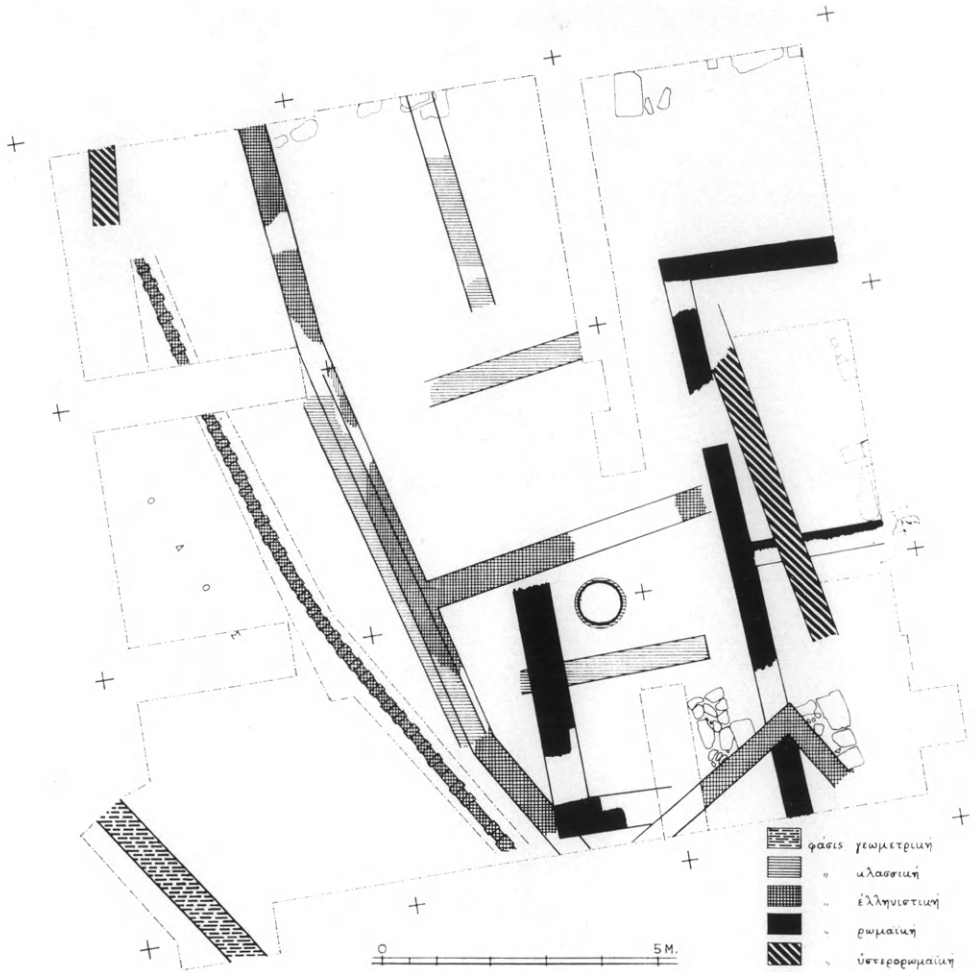
ψιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων καὶ τὴν μελέτην τῶν διαφόρων οἰκοδομικῶν περιόδων (εἰκ. 14).

Ἡ γεωμετρικὴ περίοδος ἀντιπροσωπεύεται μόνον ὑπὸ ἰσχυροῦ ἀνακληματικοῦ τοίχου κυκλωπέου κατασκευῆς, μικρὸν τμήμα τοῦ

Εἰκ. 13. Ἐρέτρια. Λεπτομέρεια τοῦ παναθηναϊκοῦ ἀμοφρέως τῆς ὁμάδος Καλλιμήδους.
Ἡ Εἰρήνη ἐπὶ κιονίσκου καὶ ἡ ἐπιγραφή ΑΡΧΩΝ ΚΑΛΛΙΜΗΛΗΣ κιονιδόν.

ὁποῖου ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ ΝΔ. ἄκρον τοῦ τετραγώνου Α3, κατευθυνόμενον ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. (εἰκ. 14). Χρονολογεῖται εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., συνεδέετο δέ, ὡς φαίνεται, μετὰ παρομοίου ἀναλήμματος, ἀποκαλυφθέντος ὑπὸ τῶν Ἑλβετῶν παρὰ τὴν

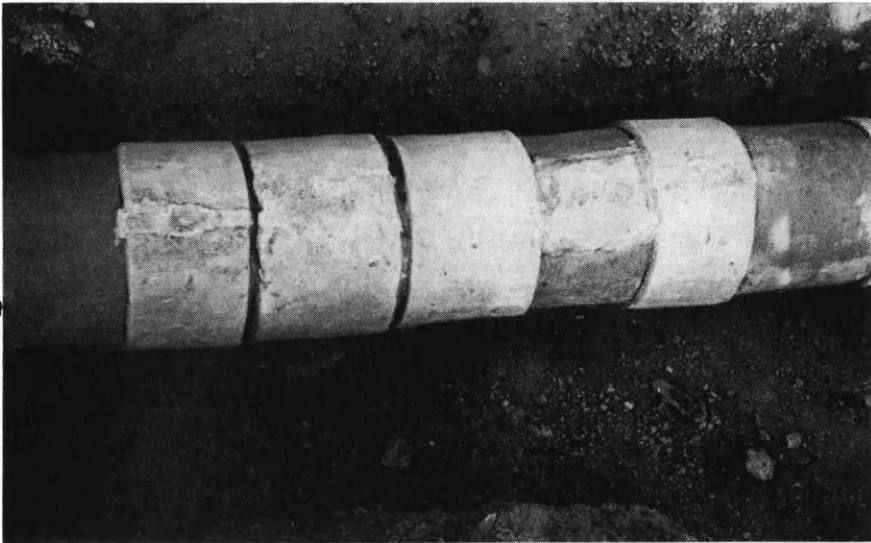

Εἰκ. 14. Ἐρέτρια. Οἰκοδομικὸν τετράγωνον ὑπ' ἀριθ. 740. Αἱ πέντε ἐπάλληλοι οἰκοδομικαὶ φάσεις. (Σχ. Κ. Ἡλιάκη).

Δυτικὴν Πύλιν. Διὰ τῶν ἀναλημμάτων αὐτῶν, τὰ ὅποια συνεχράτουν τὰς παρεῖας τῆς κοίτης χειμάρρου, ἔρρεον κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν τὰ ὕδατα καὶ κατηυθύνοντο πρὸς τὰ ΝΑ., πρὸς τὴν γνωστὴν περιοχὴν τοῦ ἔλους. Ἐκ τῶν ἀποθέσεων τοῦ χειμάρ-

ρου παχύ στρώμα άμμου και χαλίκων έχει σωρευθῆ παρά τὸ ἀνάλημμα, ἐξαπλούμενον καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ οἰκοπέδου ἀπὸ βάθους 90 ἐκ. περίπου.

Ἐπὶ τοῦ ἀμμώδους τούτου γεωμετρικοῦ στρώματος κατεσκευάσθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. (περὶ τὸ 400 π.Χ.), ὁδὸς πλάτους 5 μ. περίπου, τῆς ὁποίας τὸ ὁδόστρωμα, πάχ. 25 ἐκ., ἀπο-

Εἰκ. 15. Ἐρετρία. Λεπτομέρεια ἀγωγοῦ ὑδρεύσεως. Διακρίνονται οἱ μολύβδινοι δακτύλιοι.

τελεῖται ἐκ λίαν συνεκτικοῦ συμπαγοῦς μείγματος λίθων, ὀστράκων, θραυσμάτων κεράμων καὶ ἀμμοασβεστοκονίας. Ἡ ὁδὸς αὕτη, ἀποτελοῦσα κεντρικὴν ἀρτηρίαν τῆς πόλεως, συνέδεε τὴν περιοχὴν τοῦ Γυμνασίου μὲ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὴν Ἀγοράν. Τέμνει τὴν πόλιν κατὰ μῆκος εἰς δύο τμήματα, εἶναι δὲ σύγχρονος μὲ τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τῶν τειχῶν τῆς Ἐρετρίας, πρὸς τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ἀπολύτως παράλληλος. Τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὴν πρώτην ταύτην φάσιν τῆς ὁδοῦ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα εἶναι μέχρι στιγμῆς πενιχρά (εἰκ. 14), ἀνήκοντα εἰς τμήμα αἰθρίου οἰκίας μὲ χαλικοστρωτον καὶ φρέαρ.

Περὶ τὸ 300 π.Χ., κατὰ τὴν ἐποχὴν ὡς φαίνεται τῆς ἰσχύος τοῦ φιλοσόφου Μενεδήμου (301 - 274 π.Χ.), ἐτοποθετήθη εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ ἀγωγὸς ὕδατος ἐκ πηλίνων σωλῆνων (διαστάσεων

ἐκάστου 60×23 ἐκ.), φέρων κατὰ πυκνά διαστήματα παχεῖς δακτυλίους μολύβδου καὶ ὀρθογωνίους ὀπὰς καθαρισμοῦ (12×6 ἐκ.), αἱ ὁποῖαι φράσσονται διὰ λίθων ἢ θραυσμάτων κεράμων, συγκρατουμένων δι' ἀσβεστοκονίας (εἰκ. 15, 16, 17). Παχὺ ἀσβεστῶδες Ἴζημα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγωγοῦ δεικνύει τὴν ἐπὶ μακρὸν χρόνον χρησιμοποίησίν του. Ἐφερε πόσιμον ὕδωρ ἐκ πηγῶν βορείως, μακρὰν τῆς πόλεως κειμένων, καὶ ἐτροφοδότηι τὴν παρὰ τὸν

Εἰκ. 16. Ἐρέτρια. Λεπτομέρεια ἀγωγοῦ ὕδρευσεως. Διακρίνονται τὰ ἀνοίγματα καθαρισμοῦ.

ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος κρήνην, ἣ ὁποῖα πρέπει νὰ χρονολογηθῆ εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν μὲ τὸν ἀγωγόν. Ὁ χάνδαξ τοῦ ἀγωγοῦ ἔχει κόψει τὸ πρῶτον ὀδόστρωμα. Δεύτερον ὀδόστρωμα τῆς αὐτῆς περιπυ συστάσεως, πάχ. 1 - 20 ἐκ., ἐτοποθετήθη ἐπὶ τοῦ πρώτου, ὑπερκαλύπτον καὶ τὸν χάνδακα τοῦ ἀγωγοῦ (εἰκ. 17). Νέα κράσπεδα κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τῶν παλαιότερων κλασικῶν. Τὰ ἀποκαλυφθέντα μέχρι στιγμῆς θεμέλια τοίχων τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου εἶναι ἐλάχιστα, μὴ ἐπιτρέποντα εἰσέτι νὰ προσδιορίσωμεν τὴν μορφήν καὶ τὸν προορισμὸν τῶν οἰκοδομημάτων.

Ἡ ὁδὸς καὶ ὁ ἀγωγὸς ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν (1ος π.Χ. - Α' μ.Χ. αἰ.). Μέγα οἰκοδόμημα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἤρχισε νὰ ἀποκαλύπτεται εἰς τὰ τετράγωνα Γ1 - Γ3 (εἰκ.

14). Παρουσιάζει δὲ τοῦτο ἐνδιαφέρον, διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων δεικνύει, ὅτι ἡ πόλις καὶ μετὰ τὴν πιθανὴν καταστροφὴν τοῦ 87 π.Χ. ἐξηκολούθησε νὰ κατοικῆται.

Εἰκ. 17. Ἐρέτρια. Τομὴ δεικνύουσα τὰ δύο ὁδοστρώματα, τὸν χάνδακα τοῦ ἀγωγοῦ καὶ τὸν ἀγωγόν.

Εἰκ. 18. Ἐρέτρια. Ἀγγεῖα ἐκ τάφων τῆς ὑστερας ἀρχαιότητος. Κατὰ σειρὰν ἐξ ἀριστερῶν: ἐκ τῶν τάφων 5, 6, 7 καὶ 8.

Κατὰ τὴν ὑστερὰν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν (Γ' - Δ' μ.Χ. αἰ.) ἡ ὁδὸς δὲν ἐχρησιμοποιεῖτο πλέον. Ἐπ' αὐτῆς, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἀνατολι-

κῶς αὐτῆς ἠρειπωμένων κτισμάτων ἀνεγείρονται κατοικίαι εὐτελοῦς κατασκευῆς (εἰκ. 14).

Κατὰ τὸν Ε' - Σ' μ.Χ. αἰ. ἡ θέσις χρησιμοποιεῖται μόνον ὡς νεκροταφεῖον. Μέχρι στιγμῆς ἀνεσκάφησαν δέκα τάφοι: ὀκτώ κεραμοσκεπεῖς καὶ δύο ἀπλοῖ λάκκοι καλυπτόμενοι διὰ πλακῶν. Ὁρισμένοι ἐξ αὐτῶν εἶχον ὡς κτερίσματα ἀγγεῖα (εἰκ. 18) ἢ καὶ χαλκᾶ εὐτελῆ κοσμήματα. Ἡ παρουσία τοῦ νεκροταφείου δεικνύει, ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπῆρχεν εἰς τὴν περιοχὴν

Εἰκ. 19. Ἐρέτρια. Ἑπτὰ διαφορετικοὶ τύποι πηλίνων λατρευτικῶν εἰδωλίων.

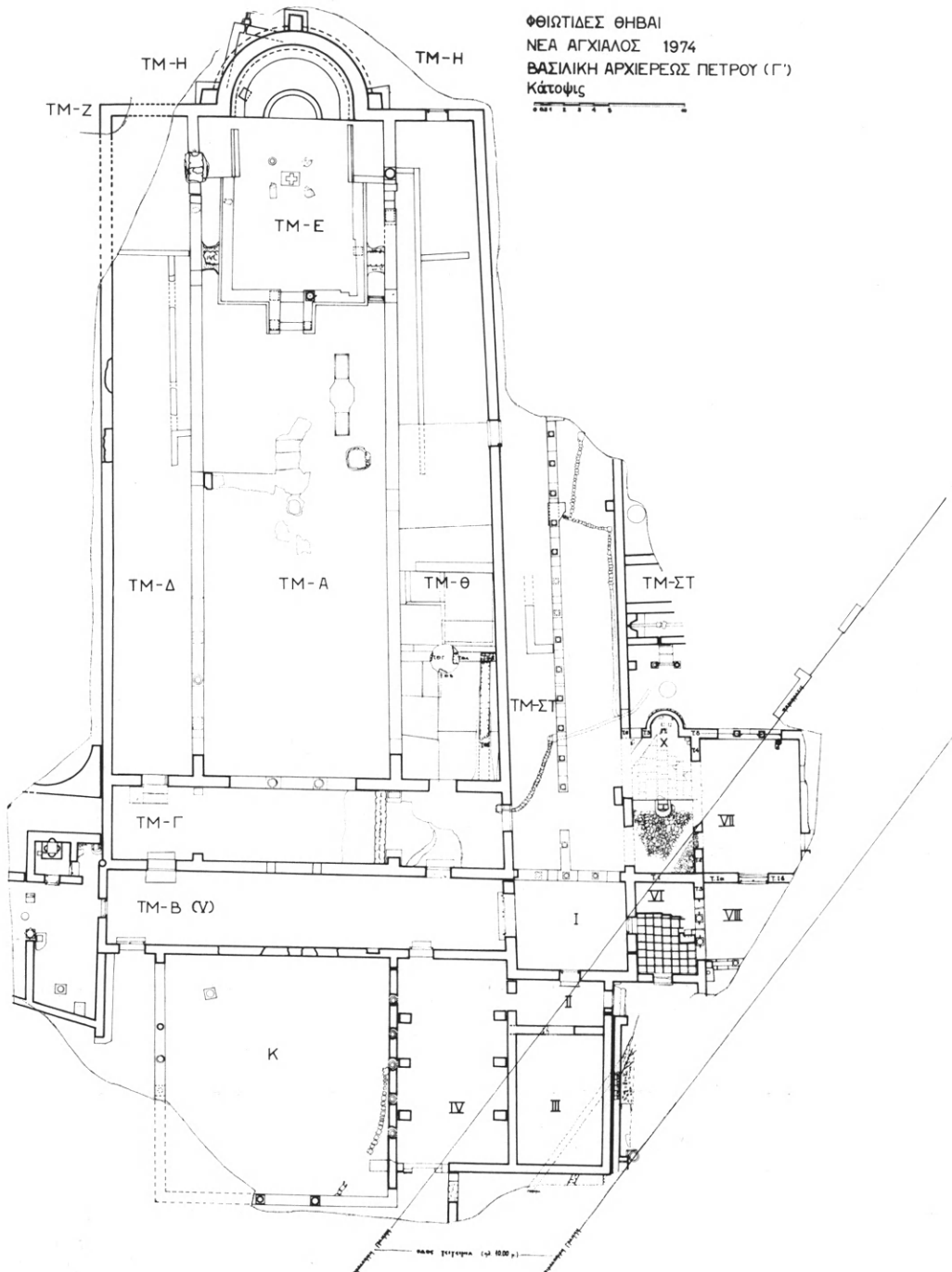
μικρὸς συνοικισμὸς. Ἡ Ἐρέτρια ποτὲ δὲν ἐγκατελείφθη τελείως, παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην ὠρισμένων ἐρευνητῶν.

Ἐκ τῶν ποικίλων κινητῶν εὐρημάτων ἀναφέρομεν μόνον τὴν εὕρεσιν δεκατριῶν πηλίνων λατρευτικῶν εἰδωλίων, ἑπτὰ διαφορετικῶν τύπων, τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. ἐντοπίου κατασκευῆς (εἰκ. 19). Εὐρέθησαν ἐντὸς βόθρου μὲ ἐντονα ἔχνη πυρᾶς ὁμοῦ μετὰ τριῶν ἀγγείων καὶ τεσσάρων ἀστραγάλων.

4. ΦΘΙΩΤΙΑΔΕΣ ΘΗΒΑΙ (Νέα Ἀγχιάλος)

Διὰ τοῦ εφόρου Π. Λαζαρίδη συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος αἱ ἐν τῇ κωμοπόλει τῆς Νέας Ἀγχιάλου ἀνασκαφαί, εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου (βασιλικὴν Γ').

Εἰς τὴν βασιλικὴν ταύτην ἡ ἔρευνα διεξήχθη εἰς τὸν τομέα ΣΤ

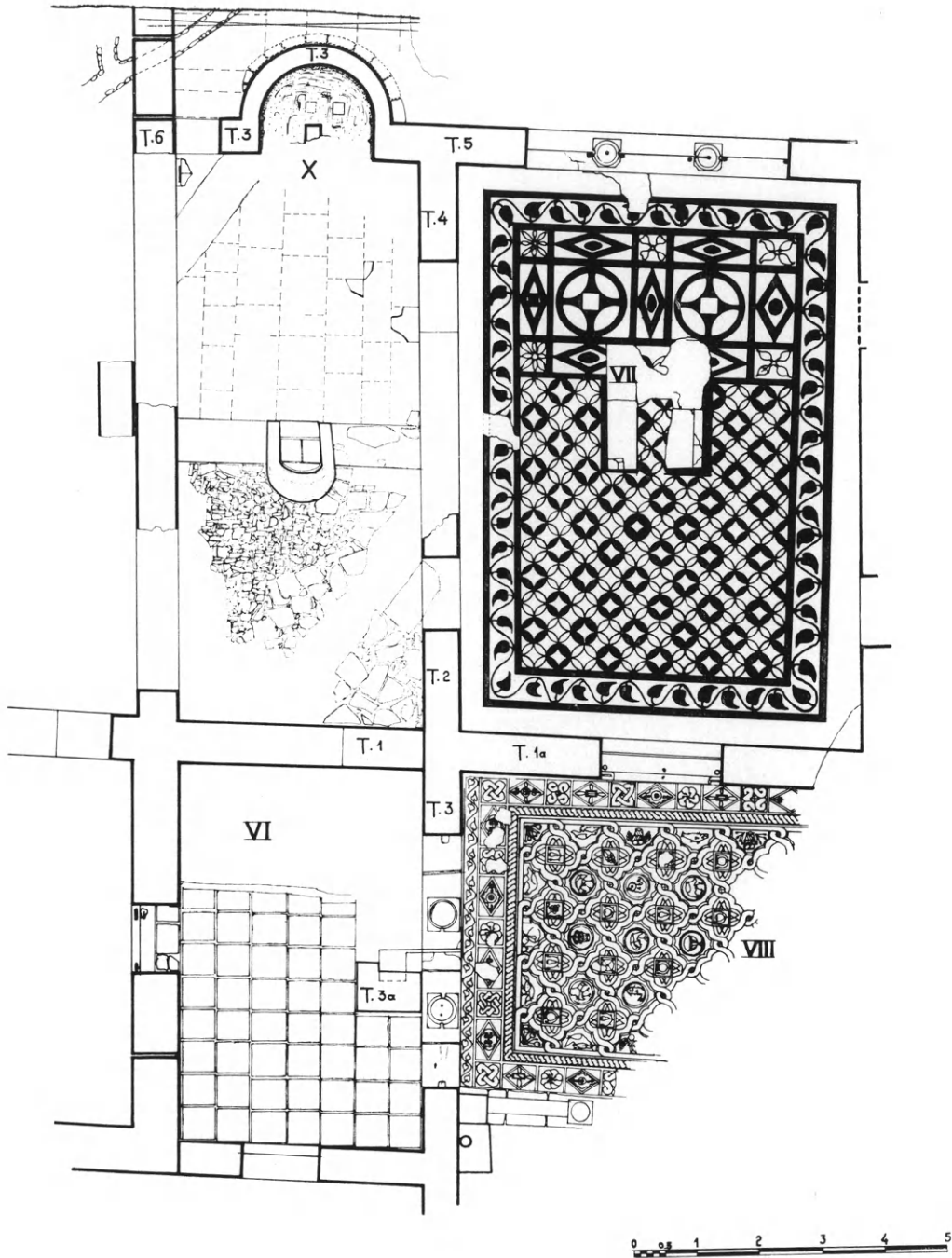
Εικ. 20. Φθιώτιδες Θῆβαι. Νέα Ἀγχιάλος. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Γ' (ἀρχιερέως Πέτρου).

(TM-ΣΤ), ἤτοι εἰς τὰ δωμάτια VIII, VII καὶ X καὶ εἰς τὸν τομέα Θ (TM-Θ), ἤτοι τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ νοτίου κλίτους (εἰκ. 20, κάτοψις).

Εἰς τὸν τομέα TM-ΣΤ ἐκαθαρίσθη ὅσον ἦτο δυνατὸν καλύτερον τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου VIII, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει πολύχρωμον συνθετικὸν διάκοσμον ἀπολύτου σχεδιαστικῆς ἀκριβείας ἐκ συμπλεγμάτων καμπυλογράμμων, ὀρθογωνίων, παραλληλογράμμων κλπ., συμπληρουμένων διὰ μεγάλης ποικιλίας παραστάσεων πτηνῶν, ἰχθύων, καρπῶν, καλάθων κ.ἄ. (εἰκ. 21, λεπτομέρεια κατόψεως).

Ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ δωμάτιον VII, διαστάσεων 9.00×6.50 μ., τὸ ὁποῖον πέρυσιν εἶχεν ἀνασκαφῆ κατὰ τὸ ἥμισυ. Τὸ δάπεδόν του, ἐπεστρωμένον διὰ λιθίνων ψηφίδων, μεγαλυτέρων διαστάσεων τῶν συνήθων καὶ ἀκανόνιστου σχήματος κατὰ τὴν τεχνικὴν τοῦ opus sectile, διατηρεῖται ἐν καλῇ καταστάσει. Εἰς τὸ κέντρον ἐν τμήμα χωριζόμενον διὰ πλαισίου καὶ ἐπεστρωμένον ἐν μέρει διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, δεικνύει πιθανῶς τὴν θέσιν φορητῆς τραπέζης ἢ ἐτέρου ἀγνώστου πρὸς τὸ παρὸν ἀντικειμένου. Ἐνῶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ δαπέδου ἀποτελεῖται ἐκ συμπλεκόμενων κύκλων, τὸ ἀνατολικὸν παρουσιάζει σύνθεσιν κύκλων, ὀρθογωνίων καὶ ῥόμβων. Τὸ ὅλον περιβάλλεται ὑπὸ πλαισίου μὲ κυματοειδῆ βλαστὸν καὶ ἀνεμιζόμενα φύλλα κισσοῦ. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου διαμορφώνεται τρίβηλον ἄνοιγμα μήκους 4.20 μ., αἱ βάσεις τῶν δύο κιόνων τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν κατὰ χώραν. Τοῦτο ἀσφαλῶς θὰ εἶναι ἀντίστοιχον πρὸς ὅμοιον τρίβηλον ἄνοιγμα εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου VIII, μὴ ἀποκαλυφθὲν εἰσέτι (εἰκ. 21, λεπτομέρεια κατόψεως).

Εἰς τὸν χώρον X, βορείως τοῦ δωματίου VII, τὸν γνωστὸν μέχρι τοῦδε ὡς «ἐργαστήριον τοῦ κλιβάνου» (τῆξεως ὑαλομάζης διὰ ψηφίδας) ἐγένετο λεπτομερῆς ἔρευνα τοῦ δαπέδου. Ἡ ἔρευνα ὑπῆρξε λίαν ὠφέλιμος διότι: α) ἀπεκάλυψε τετράπλευρον ὄρυγμα εἰς τὸ μέσον τῆς κόγχης ὡς εἶδος ἐγκαινίου, β) ἀπέδειξε τὸν χωρισμὸν τοῦ δαπέδου εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἀνατολικόν, μήκους 4.20 μ., ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, τὸ δὲ δυτικὸν μήκους 4.80 μ., ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ προηγουμένου, διὰ τεμαχίων μαρμαρίνων κυρίως πλακῶν, τοποθετημένων ἄνευ σχεδίου

Εικ. 21. Φθιώτιδες Θῆβαι. Νέα Ἀγχιάλος. Κάτοψις τῶν δωματίων VI, VII, VIII ἐκ τῆς βασιλικῆς Γ' (ἀρχιερέως Πέτρου).

και τάξεως (εικ. 22) και γ) διεπιστώθη ὅτι ὁ «κλιβανος» εἶναι μεταγενέστερος, κατασκευασθεὶς ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τοῦ δαπέδου.

Μετὰ τὴν ἔρευναν ταύτην ἢ ταύτισις τοῦ χώρου τούτου ὡς ἐργαστηρίου προπαρασκευῆς ὑαλομάζης διὰ τὴν κατασκευὴν ὑαλίνων ψηφιδῶν πρέπει νὰ ἐπανεξετασθῇ ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νέων εὐρημάτων.

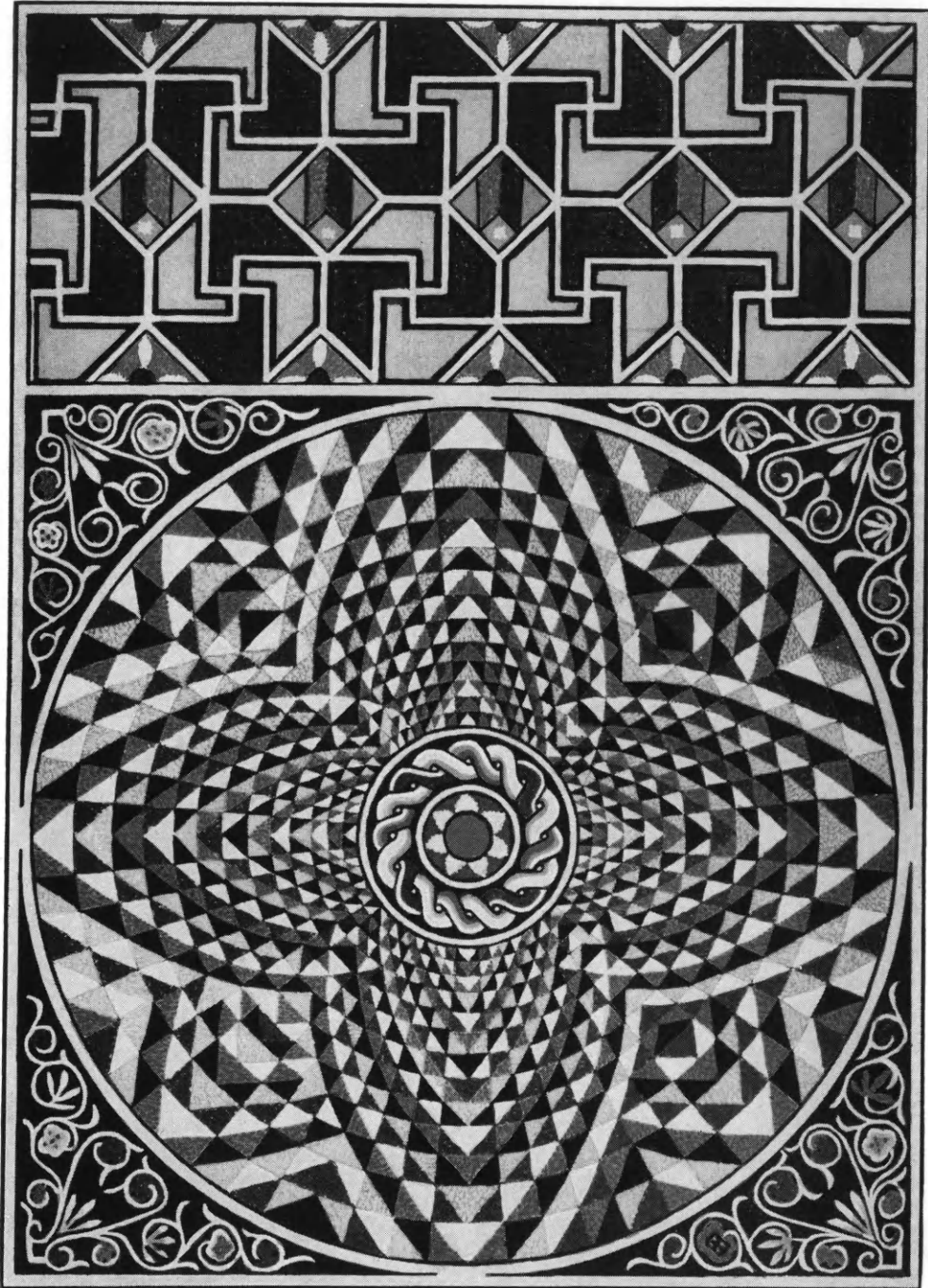
Εἰς τὸν τομέα Θ (TM-Θ), δηλαδὴ τὸ νότιον κλιῖτος τῆς βασι-

Εἰκ. 22. Φθιώτιδες Θῆβαι. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ χώρος X, «ἐργαστήριον τοῦ κλιβάνου», ἀπ' Ἀνατολῶν.

λικῆς, ἡ ἔρευνα συνεχίσθη εἰς μῆκος 7.30 μ. εἰσέτι πρὸς Ἀνατολὰς και οὕτω τὸ ἀνασκαφὲν μέχρι τοῦδε μέρος τοῦ κλιῖτους τούτου ἔχει μῆκος 16.55 μ. (εικ. 20).

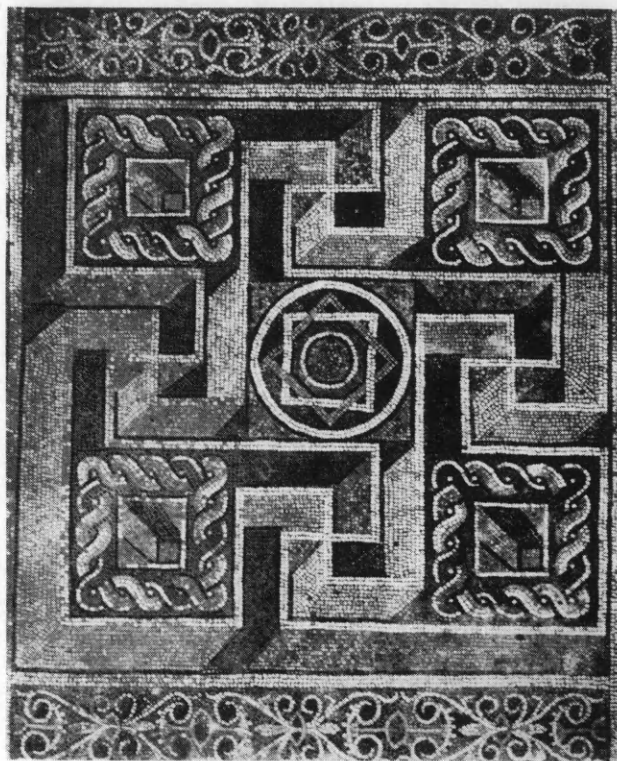
Ἀπεκαλύφθησαν ἕτερα πέντε διάχωρα τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς βασιλικῆς ψηφιδωτῶν (εἰς βάθος 1.25 μ.) τὰ ὁποῖα, ὡς και τὰ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντα, διαφέρουν μεταξύ των κατὰ τὴν τεχνικὴν, τὰς διαστάσεις, τὰ θέματα κλπ. Τὰ διάχωρα, περιβαλλόμενα ὑπὸ πλαισίων ποικίλων σχημάτων, πληροῦνται κυρίως διὰ γεωμετρικῶν σχεδίων εἰς πλουσίαν κλίμακα μορφῶν, ἀρίστης ἐκτελέσεως και

Εἰκ. 23. Φθιώτιδες Θῆβαι. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Σχεδιαστικὴ ἀπόδοσις τοῦ διαχώρου τῶν ἀρχαιοτέρων ψηφιδωτῶν. (Τὸ πρωτότυπον ἐσχεδιάσθη ἐγχρωμον).

ἀρμονικῆς συνθέσεως χρωμάτων (εἰκ. 23, 24). Ὑπενθυμίζεται, ὅτι τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα ἀνήκουν εἰς κτήριον ἀγνώστου πρὸς τὸ παρὸν προορισμοῦ, προηγηθὲν ὅλων τῶν οἰκοδομικῶν φάσεων τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.

Ἐπὶ τῶν ψηφιδωτῶν καὶ τῶν λειψάνων τοῦ ἀρχαίου τούτου κτη-

Εἰκ. 24. Φθιώτιδες Θῆβαι. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου.
Διάχωρον τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς βασιλικῆς ψηφιδωτῶν.

ρίου εἶχεν οἰκοδομηθῆ ἕτερον, τοῦ ὁποίου καθωρίσθησαν ἤδη δύο ἐποχαί.

Εἰς τὴν πρώτην (εἰκ. 21) ἀνήκει ὁ τοῖχος ΤΘ1 καὶ εἰς τὴν δευτέραν ὁ τοῖχος ΤΘ2 καὶ ἕτερος, ΤΘ3, βαίνων ἀκριβῶς κάτωθεν τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ κλίτους, πρὸς Ἀνατολάς. Οἱ τοῖχοι ἀμφοτέρων τῶν φάσεων τοῦ κτηρίου τούτου ἔφερον τοιχογραφίας.

Τῶν τοιχογραφιῶν τούτων ἐλάχιστα τμήματα, ὕψους 0.18 μ. ἕως 0.20 μ., σφύζονται εἰς τὰ κατώτατα τμήματα τῆς ἀποκαλυφθείσης

τοιχοποιίας, ἄφθονα ὅμως σπαράγματα τῶν περισυνελέγησαν κατὰ τὴν ἔρευναν. Τὰ ἐπὶ τῶν τοίχων διασωθέντα τμήματα παρουσιάζουν συνεχῆ κιονοστοιχίαν, τῆς ὁποίας σφύζονται αἱ ἰωνικαὶ βάσεις, βαίνουσαι ἐπὶ διπλοῦ καὶ τριπλοῦ δι' ἐγχρώμων ζωνῶν στυλοβάτου. Δυνάμεθα ἐπομένως νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ ζωγραφικὸς διάκοσμος τοῦ καταστραφέντος κτηρίου θὰ ἀνῆκεν εἰς τὸν ἀρχιτεκτονικὸν ρυθμὸν τῆς δευτέρας περιόδου τῆς πομπηιανῆς ζωγραφικῆς. Μεταξὺ τῶν κιόνων ἐσχηματίζοντο ὀρθογώνια, τὰ ὁποῖα ἐπληροῦντο, ὡς δεικνύουν συναρμολογηθέντα σπαράγματα, ἀπὸ μεγάλην ποικιλίαν διακοσμητικῶν θεμάτων καὶ εἰς μεγάλην χρωματικὴν κλίμακα, ὡς π.χ. ἄνθη, καρποί, φύλλα, πτηνά, γραμμικὰ κυματοειδῆ, ἀπομιμήσεις πολυχρώμων μαρμάρων κλπ.

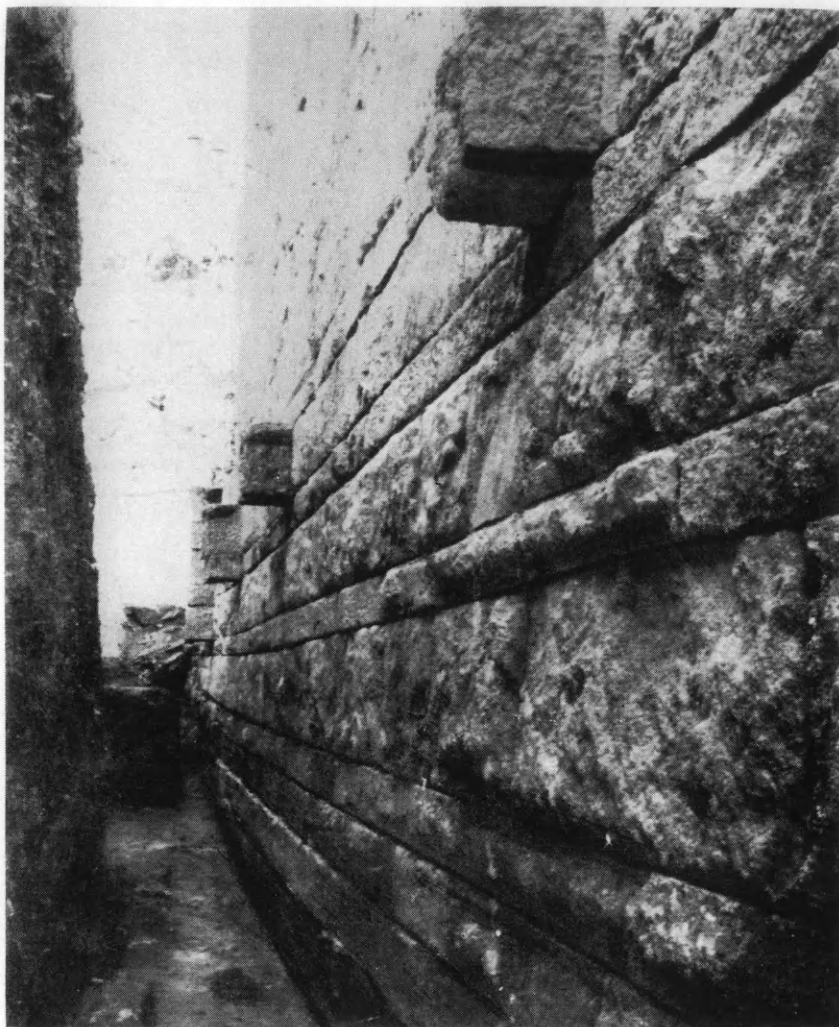
Ἐκ τῶν στοιχείων τούτων ὡς καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν εὐρημάτων, τὸ κτήριο μὲ τὸν ζωγραφικὸν διάκοσμον, τὸ ὁποῖον εἶναι μεταγενέστερον τῶν παλαιότερων ψηφιδωτῶν καὶ προγενέστερον τῶν φάσεων τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, δύναται νὰ χρονολογηθῆ εἰς τὸ τέλος τοῦ Γ' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' μ.Χ. αἰῶνος.

5. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ (Αρχαία)

Συνεχίσθησαν κατὰ τὸ 1974 αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως διὰ τοῦ Γενικοῦ ἐφόρου Δημητρίου Λαζαρίδη. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν συνέβαλεν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς διὰ ποσοῦ τριακοσίων τεσσαράκοντα χιλιάδων δραχμῶν. Αἱ ἔρευναι καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐγένοντο εἰς τοὺς δύο, μεγίστου ἐνδιαφέροντος, τομεῖς τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἧτοι: α) εἰς τὸ βορειότερον τμήμα τῆς πόλεως καὶ β) ἐκτὸς αὐτῆς εἰς τὸν ὑπερμεγέθη τύμβον τῆς θέσεως «Καστάς», ἐγγὺς τοῦ λόφου ὕψους 133 μ.

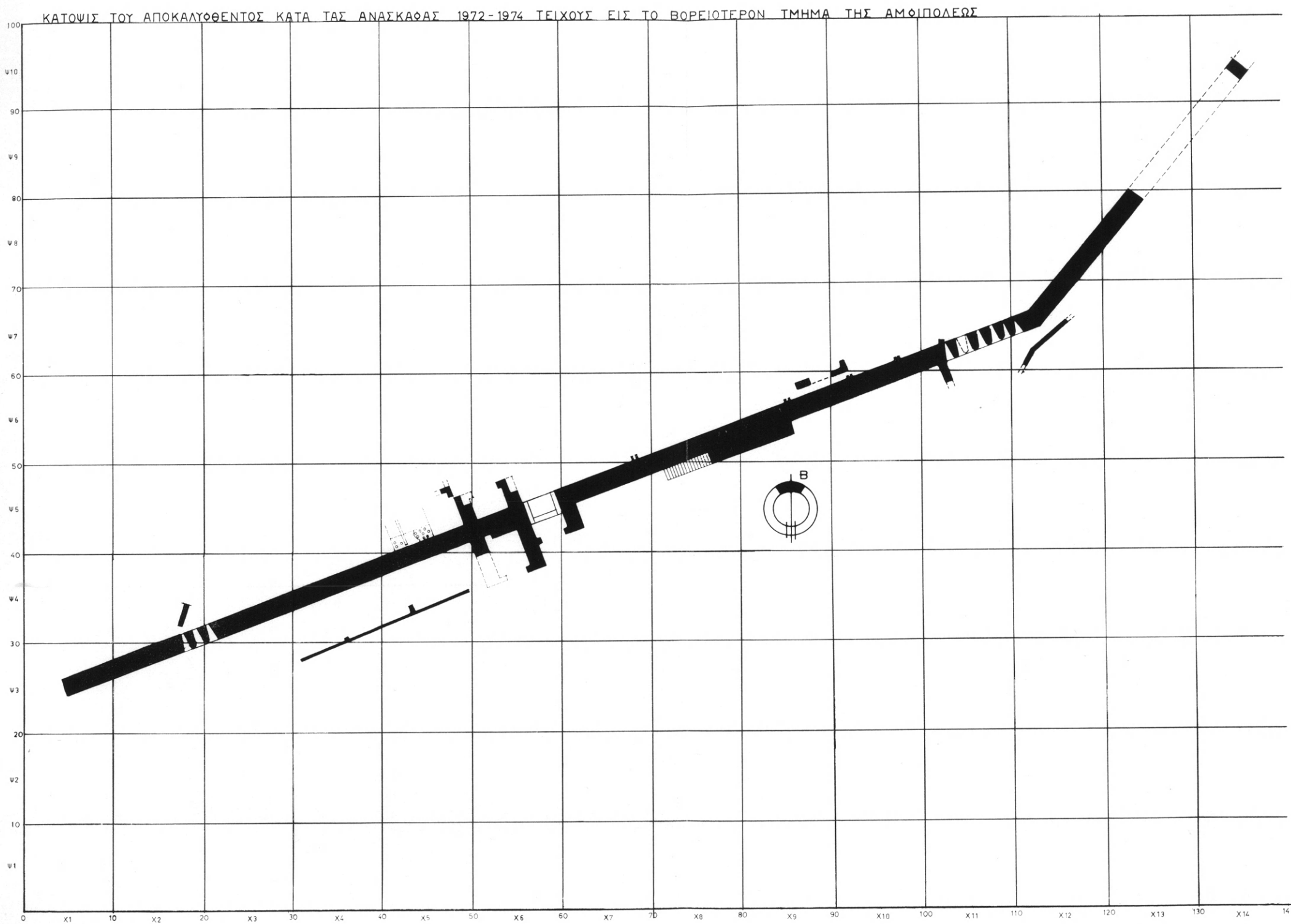
Το με ὑ ς α. Εἰς τὴν βορειότεραν περιοχὴν τῆς πόλεως συνεχίσθη ἡ ἔρευνα κατὰ μῆκος τοῦ τείχους, τόσον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν, ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ πλευράν, διὰ τῆς διαπλατύνσεως τῶν τάφρων καὶ τῆς ἀνασκαφῆς μεγάλων τμημάτων. Οὕτω τὸ ἀποκαλυφθὲν μέχρι τοῦδε τμήμα τείχους ἔχει ὀλικὸν μῆκος 151 μ. (παρένθ. πίν. Α'), ἀποτελεῖ δὲ μνημειακὸν καὶ λίαν ἐντυ-

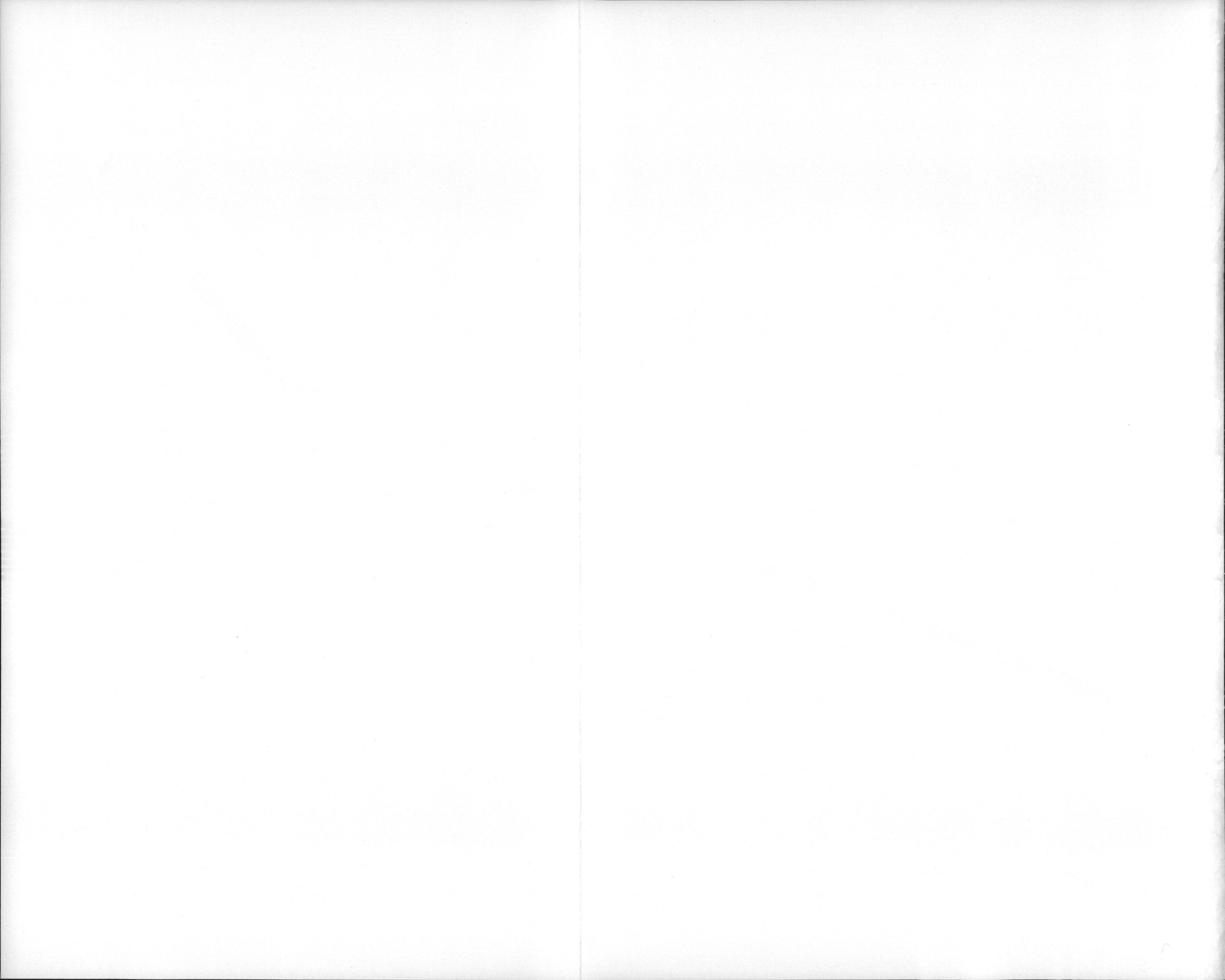
πωσιακὸν σύνολον (παρένθ. πίν. Β'). Τὰ συνοπτικὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν, αἵτινες διήρκεσαν δύο περίπου μῆνας, ἦσαν τὰ ἀκόλουθα:

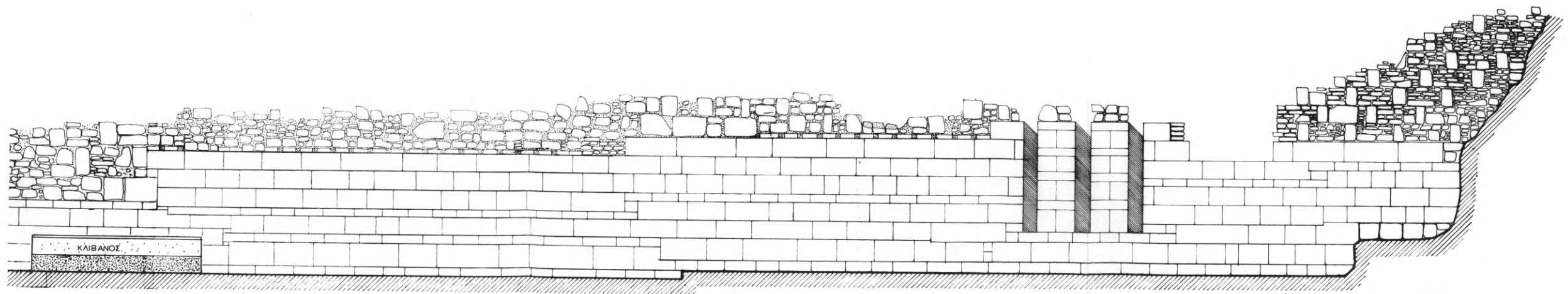
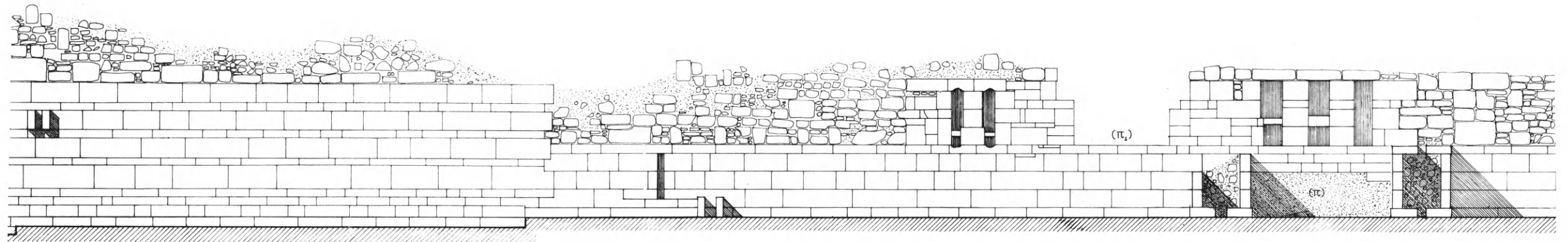
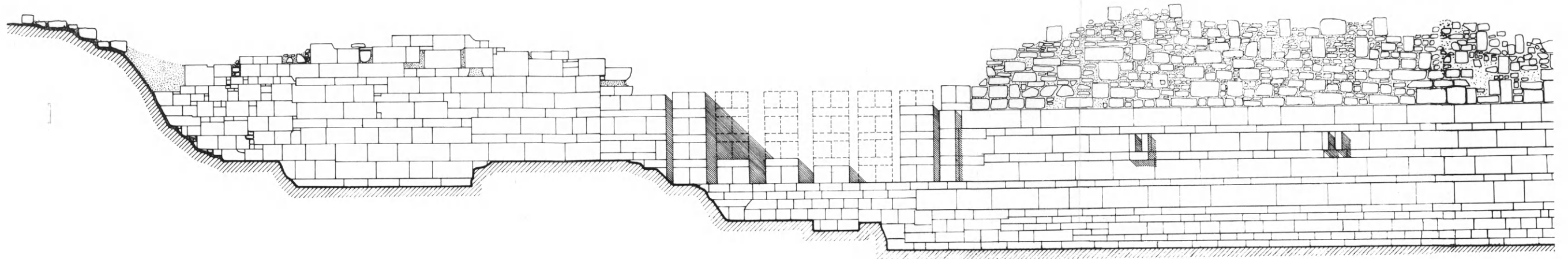

Εἰκ. 25. Ἀμφίπολις. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ τείχους μεταξύ τῶν ἀναβασμῶν καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ συγκροτήματος ὀχετῶν.

1. Ἀπεκαλύφθη τὸ μεταξύ τοῦ συγκροτήματος ὀχετῶν καὶ τῶν ἀναβασμῶν τμήμα τείχους, καλυπτόμενον ὑπὸ στρωμάτων ἐπιχώσεων ὕψους 10 μ. περίπου (παρένθ. πίν. Α', Ψ6, 7 - Χ9,10). Τὸ

ΓΕΝΙΚΗ ΘΨΙΣ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΥ ΤΕΙΧΟΥΣ ΤΗΣ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ

Α.Δ.Λ. 0 1 2 3 4 5μ

τιμήμα αυτό, οικοδομηθὲν συμφώνως πρὸς τὸ ψευδοϊσόδομον σύστημα, διατηρεῖται εἰς τὸ ἐπιβλητικὸν ὕψος τῶν 7.25 μ. (εἰκ. 25). Εἰς ὕψος 3 μ. περίπου ἀπὸ τῆς εὐθυντηρίας τοῦ τείχους, ἀπεκαλύ-

Εἰκ. 26. Ἀμφίπολις. Ἀκέφαλος ἐρμαῖκη στήλη.

φθησαν τὰ στόμια δύο εἰσέτι ἀγωγῶν ἀποχετεύσεως, ἐχόντων μορφὴν ὑδρορρόγης (εἰκ. 25), ἐν δὲ μέτρον πρὸ τοῦ δόμου τῆς εὐθυντηρίας διεπιστώθη παράλληλον πρὸς τὸ τεῖχος θεμέλιον ἀταυτίστου οἰκοδομῆς (παρένθ. πίν. Α', Χ9,10 - Ψ6).

Κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ τείχους καὶ δὴ εἰς τὸ ὑψηλότερον τμήμα τῆς νεωτέρας ἐλληνιστικῆς φάσεως, εὐρέθη ἐντειχισμένη ἢ ἀκέφαλος ἐρμαϊκὴ στήλη τῆς εἰκόνας 26.

2. Ἀπεκαλύφθησαν πλήρως ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ αὐλὴ τῆς κλασσικῆς πύλης (παρένθ. πίν. Α', Χ5, 6 - Ψ4,5), ἔτι δὲ διὰ τῆς ὑποστηλώσεως τοῦ ἄνωθεν τῆς πύλης ἐλληνιστικοῦ τείχους,

Εἰκ. 27. Ἀμφίπολις. Ἡ ἐξωτερικὴ αὐλὴ τῆς κλασσικῆς πύλης.

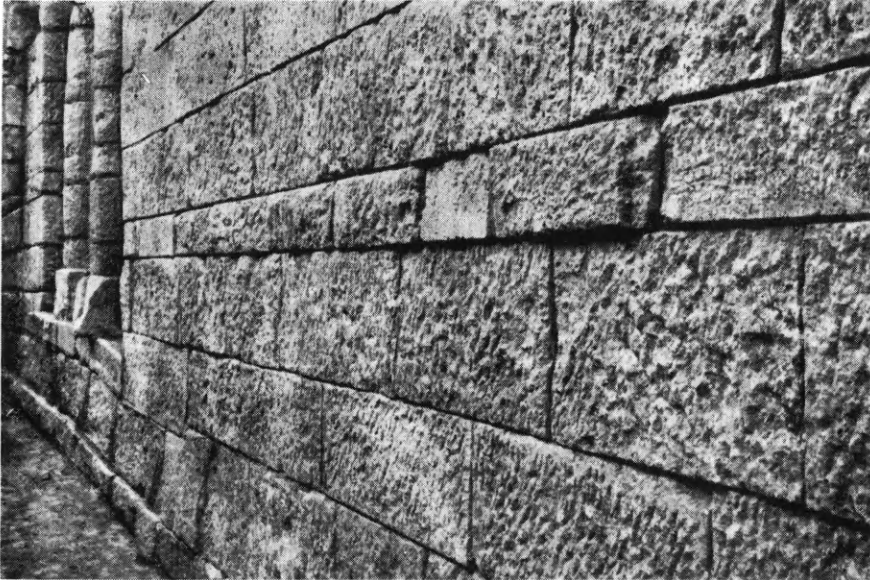
ἐπετεύχθη ἡ μερικὴ ἀποχωμάτωσις καὶ ἔρευνα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς πύλης (εἰκ. 27).

3. Ἡρευνήθη ὁ διαπιστωθεὶς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος πρὸ τοῦ τείχους κεραμεϊκὸς κλίβανος (παρένθ. πίν. Α', Χ5 - Ψ5). Ὁ κλίβανος οὗτος, σχήματος τραπεζίου (διαστ. $\pm 4.60 \mu. \times 4.35 \mu.$), ἔχει οἰκοδομηθῆ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ τεῖχος δι' ὠμῶν καὶ ὀπτῶν πλίνθων ὡς καὶ κεράμων. Εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς βορείου πλευρᾶς ἀπεκαλύφθη τοξοειδὲς στόμιον, ὑψ. $\pm 0.50 \mu.$ καὶ πλ. $\pm 0.60 \mu.$ Διὰ τῆς ἐρέυνης διεπιστώθησαν ἐνδιαφέρουσαι τεχνικαὶ λεπτομέρειαι τῆς κατασκευῆς.

4. Δυτικῶς τοῦ κλιβάνου ἀπεκαλύφθη τὸ τεῖχος ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ, μέχρι τῶν κλιτύων τοῦ

παρακειμένου λόφου (παρένθ. πίν. Α', Χ, 1-5, Ψ', 3-5). Τὸ τμήμα τοῦτο, λίαν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς κλασσικῶν χρόνων, διατηρεῖται εἰς ὕψος ± 5 μ., διασῶζον 8-9 δόμους λιθοπλίνθων ἐκ παρολίθου. Ἔχει οἰκοδομηθῆ συμφώνως πρὸς τὸ ἰσόδομον ἢ ψευδοἰσόδομον σύστημα, ἡ δὲ κατάστασις διατηρήσεώς του ἐντυπωσιάζει τὸν θεατὴν (εἰκ. 28).

Εἰς ἀπόστασιν 30.60 μ. δυτικῶς τῆς κλασσικῆς πύλης, ἀνεσκά-

Εἰκ. 28. Ἄμφιπολις. Ἐσωτερικὴ ὄψις τοῦ βορείου τείχους, δυτικῶς τῆς κλασσικῆς πύλης.

φη καὶ νέον συγκρότημα ὀχετῶν, ἀρίστης διατηρήσεως, ὁμοίας ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς πρὸς τὸ ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὸ 1972 εἰς τὴν ἀνατολικὴν περιοχὴν τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου. Τὸ συγκρότημα τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ δύο πεσσῶν, τριγωνικῆς τομῆς, καὶ τριῶν ἀγωγῶν, ὀλικοῦ μήκους 4.07 μ. (εἰκ. 29). Ἐπὶ τῆς εὐθυνηρίας τῶν ὀχετῶν, ἐσωτερικῶς τῶν στομίων, ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἐδῶ τετράγωνοι τόρμοι διὰ τὴν τοποθέτησιν ὀβελίσκων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μειώσεως τοῦ ἀνοίγματος καὶ ἀποτροπῆν κινδύνων διεισδύσεως τοῦ ἐχθροῦ ἐντὸς τῶν τειχῶν.

Ἐξωτερικῶς τοῦ τείχους καὶ εἰς ὑψηλὸν σχετικῶς στρῶμα ἐπιχώσεων, ἀπεκαλύφθη, ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῶν ὀχε-

τῶν, προχείρου κατασκευῆς τοῖχος, ὅστις πιθανῶς διωχέτευε τὰ διὰ τῶν ὀχετῶν ρέοντα ὕδατα (παρένθ. πίν. Α', Χ2 - Ψ4).

Εἰκ. 29. Ἀμφίπολις. Τὸ ἀνατολικὸν συγκρότημα ὀχετῶν. Ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τεύχους.

5. Περὶ τὰ 8.50 μ. δυτικῶς τῶν ὀχετῶν τὸ τεῖχος ἀπολήγει μὲ ὀδοντωτὴν διάταξιν τῶν τελευταίων λιθοπλίνθων του ἐπὶ τῶν

ἀποτόμων κλιτύων τοῦ βραχώδους λόφου, αἵτινες ἔχουν λαξευθῆ διὰ νὰ σχηματίσουν ὑποδοχὴν (εἰκ. 30). Τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ τείχους, διατηρούμενον εἰς ὕψος ± 6.25 μ., ἔχει οἰκοδομηθῆ μέχρι μὲν τοῦ ὕψους τῶν ± 3.75 μ. συμφώνως πρὸς ἰσόδομον σύστημα, ἄνωθεν δὲ τοῦ σημείου τούτου συμφώνως πρὸς ἐπιμελῆ τοιχοποιίαν ἐπαλλήλων ὀρθοστατῶν ἀπεχόντων μεταξύ των 1.00 μ. περίπου

Εἰκ. 30. Ἀμφίπολις. Ἡ ἀπόληξις τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ τείχους ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ λόφου. Ἐσωτερικὴ πλευρά.

καὶ μικρῶν, ἐπιμήκων συνήθως, λίθων, ἐπιμελοῦς ἀρμολογήσεως, πληρούντων εἰς ἐπαλλήλους σειρὰς τὰ μεταξύ τῶν ὀρθοστατῶν κενά. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς τοιχοποιίας δίδει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν σχῆμα ἄβακος, δημιουργεῖ δὲ ἐντύπωσιν λίαν διακοσμητικοῦ συνόλου.

6. Περὶ τὰ 17.40 μ. ΒΑ. τοῦ μέχρι τοῦδε γνωστοῦ ἀκραίου σημείου τοῦ τείχους, ἐπὶ τῶν πρανῶν τοῦ λόφου τοῦ ὀρίζοντος τὸν τομέα τῶν ἀνασκαφῶν ἐξ Ἀ., ἀπεκαλύφθη μικρὸν τμήμα τείχους, δεικνῶν τὴν κατεύθυνσιν τούτου ἐπὶ τοῦ λόφου (παρένθ. πίν. Α', X, 14 - Ψ', 10).

7. Κατὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς τομῆς ἐσωτερικῶς τοῦ τείχους, εἰς τὴν περιοχὴν μεταξύ τῆς κλασικῆς πύλης καὶ τοῦ δυτικοῦ συγκρο-

τήματος ὀχετῶν, ἀπεκαλύφθη ἐπὶ μήκους 21.60 μ. εὐτελής τοῖχος οἰκοδομῆς ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἀπέχων ἀπὸ τοῦ τείχους 4.85 - 4.93 μ. (παρένθ. πίν. Α', X4,5 - Ψ3,4). Πρὸ τοῦ τοίχου τούτου ἐντὸς τῶν στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως, ἀνευρέθησαν μεγάλα τμήματα ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, μικρὸν ἄωτον ἀπιδόσχημον ἀγγεῖον καὶ πηλίνη σίμη μετ' ἀναγλύφου διακοσμῆσεως.

8. Ἐν τέλει, κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους, ἐγγὺς τῆς γωνίας τούτου παρὰ τὸ ἀνατολικὸν συγκρότημα ὀχετῶν, ἀνεσκάφη ἐπὶ μήκους 6.20 μ. ἕτερος τοῖχος, ὅστις σχηματίζει ἀμβλεῖαν γωνίαν (παρένθ. πίν. Α', X,12 - Ψ7).

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τείχους περισυλλεγῆ σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐνδιαφερόντων ὀστράκων ἀγγείων, λύχνων, ἀγνύθων, ἀποτμημάτων εἰδωλίων, ὀξυπυθμένων ἀμφορέων καὶ ἐνσφραγίστων λαβῶν διαφόρων ἐργαστηρίων, νομισμάτων ὡς καὶ χαλκῆ αἰχμῆ βέλους.

Το με υ ς β. Ὁ εἰς τὴν θέσιν «Καστὰς» ΒΑ. τῆς πόλεως ὑπερμεγέθης τύμβος, ὑπῆρξε καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀντικείμενον ἐντατικῆς ἐρεύνης. Κατ' ἀρχὰς ἠρευνήθη ἡ ἐγγὺς τῆς ἀποκαλυφθείσης κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος συστάδος τάφων περιοχῆ. Εἰς ἀπόστασιν 3 μ. βορείως τοῦ τάφου ΙΙΙ, ἀνευρέθησαν δύο εἰσέτι λακκοειδεῖς τάφοι, χρονολογούμενοι ὁμοίως εἰς τὴν πρῶτον ἐποχὴν τοῦ Σιδῆρου. Ἐντὸς τοῦ πρώτου, ἀνήκοντος προφανῶς εἰς γυναῖκα, ἀνευρέθη χαλκῆ βελόνη καὶ ἀπότμημα λεπτῆς σιδηρᾶς ἀλύσεως. Ὁ δεῦτερος τάφος περιεῖχε μικρὰν ἀμαυρόχρωμον κύλικα.

Ἀκολούθως πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐρεύνης τῆς περιφερείας τοῦ τύμβου, ἐγένετο δι' ἐκσκαφέως μεγάλη περιφερικὴ τομῆ, πλάτους 5 - 7 μ., ἣτις ἐφθανε μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους. Κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς τομῆς περισυλλεγῆσαν ἀποτμήματα κεράμων, πίθων καὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, λαβαὶ καὶ ὄστρακα ἀγγείων μελαμβαφῶν, ἐρυθροβαφῶν καὶ ἀβαφῶν ὡς καὶ πλῆθος λατυπῶν καὶ τεμαχιῶν μαρμάρου, φερόντων ἵχνη ἐργασίας. Προσέτι κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τύμβου διεπιστώθη στρῶσις ἀργῶν λίθων, κάτωθεν τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν χαλκῆ πόρπη, ὄστρακα μελαμβαφοῦς ἀγγείου, ὡς καὶ χαλκοῦν περίτμητον ἔλασμα.

Ἐν τέλει ἐντὸς τοῦ στερεοῦ ἐδάφους τῆς τομῆς ἀπεκαλύφθησαν δύο εἰσέτι τάφοι. Ὁ πρῶτος, λακκοειδῆς, εὔρεθεις κατὰ τὴν ΒΔ.

πλευράν τοῦ τύμβου εἰς ἀπόστασιν 7 μ. ἀπὸ τῆς περιφερείας του, εἶχε καταστραφῆ κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ οὐδὲν κτέρισμα περιεῖχεν. Ὁ δεύτερος τάφος ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν τοῦ τύμβου, εἰς ἀπόστασιν 9.50 μ. ἀπὸ τῆς περιφερείας τούτου, ἦτο δὲ κιβωτιόσχημος. Ἐντὸς τοῦ τάφου ἀνευρέθησαν: ἀκεραία κύλιξ φέρουσα ἀμαυρόν-καστανόχρουν γάνωμα, μικρὰ τεμάχια σιδήρου, ὡς καὶ σιδηροῦς ὀβελίσκος.

Ἡ ἔρευνα τοῦ τύμβου θὰ πρέπει νὰ συνεχισθῆ καὶ εἰς τὸ μέλλον πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀναζητουμένης ἐπιταφίου οἰκοδομηῆς.

6. ΦΙΛΙΠΠΟΙ

Συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθ. Στ. Πελεκανίδου ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ Ὀκταγώνου τῶν Φιλιππῶν.

1. Εἰς τὸ Ἐπισκοπεῖον ἀπεκαλύφθη καὶ ἠρευνήθη εἰς τὸ σύνολόν του ὁ χώρος LXV (βλ. Ἔργον 1971, σ. 81 - 94), ὁ ὁποῖος καταλαμβάνει τὴν ΝΑ. γωνίαν, ἔνθα καὶ περατοῦται τὸ Ἐπισκοπεῖον. Τὸ διαμέρισμα, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 6.50×6.00 μ., μὲ ἐλαφρὰν προέκτασιν τοῦ νοτίου τοίχου (6.20 μ.), ἐπικοινωνεῖ διὰ δύο θυρῶν, μίαν κατὰ τὸ μέσον τοῦ βορείου τοίχου πρὸς τὸν ἄντρον XLIII καὶ ἑτέραν εἰς τὴν βόρειον πλευράν τοῦ δυτικοῦ τοίχου πρὸς τὸ διαμέρισμα XLIV. Κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἐρευνωμένου χώρου ἀπεκαλύφθη παραλληλόγραμμον κατασκευάσμα, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 2.00×1.25 μ., ἔχον πρὸς τὴν νοτίαν πλευράν βάθος 0.06 μ., πρὸς δὲ τὴν βόρειον 0.45 μ. (εἰκ. 31). Εἰς τὸ κέντρον τῆς πλευρᾶς ταύτης καὶ εἰς τὴν στάθμην τοῦ πυθμένου ἀνοίγεται ὀπή, τετραγώνου τομῆς ἐκ κατασκευῆς, ἣτις, κατὰ τὸ κάτω αὐτῆς τμήμα μεταβάλλεται, δι' ἐπαλείψεως δι' ὑδραυλικοῦ κονιάματος, εἰς ἡμικυκλικήν. Ἐσωτερικῶς οἱ τοῖχοι τοῦ κατασκευάσματος τούτου εἶναι ἐπιχειρισμένοι διὰ κορασανίου. Κατὰ μῆκος τῶν ἀρμῶν ἐπαφῆς τῶν καθέτων τοίχων πρὸς τὸν πυθμένα προσετέθη ταινία τετραγώνου τομῆς ἐξ ὑδραυλικοῦ κονιάματος πρὸς πρόληψιν τυχόν διαφυγῆς τοῦ ὑγροῦ, τὸ ὁποῖον περιείχετο εἰς τὸ κατασκευάσμα. Ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ παρὰ τὸν ἀκραῖον τοῖχον

θέσις αὐτοῦ, τὸ ὕψος του ἐκ τῆς στάθμης τοῦ ἐξωτερικοῦ δαπέδου, ἢ ἔντονος κλίσις πρὸς τὴν πλευράν, ἔνθα ἡ ὀπή ἀπορροῆς, προσέτι δὲ καὶ ἡ διαπίστωσις ὑπάρξεως εἰς τὸν χῶρον τοῦτον θραυσμάτων

Εἰκ. 31. Φίλιπποι. Ὁ ληνὸς τοῦ χώρου LXV τοῦ Ἐπισκοπείου.

μεγάλου πίθου, τότε εὐλόγως, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι πρόκειται περὶ κτιστοῦ ληνοῦ.

Συγχρόνως πρὸς τὰς ἐργασίας ἐν τῷ Ἐπισκοπείῳ, συνεχίσθη ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Παρόδου Β ἐκ τῶν φερτῶν χωμάτων καὶ κρημνισμάτων προερχομένων ἐκ τῶν ἐκατέρωθεν αὐτῆς κτισμάτων. Αὕτη, βαίνουσα κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἐπισκοπείου καὶ προεκτεινομένη πρὸς Νότον, συνεχίζεται μὲ τὴν διαπλά-

τυνσιν και ἐλαφράν κατωφέρειαν, αἵτινες παρατηρήθησαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Ἐφέτος ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 14.50 τ.μ. μέχρι τοῦ σημείου, ἔνθα κάμπτεται πρὸς Ἀνατολάς. Ἐπὶ τοῦ καταστρώματος αὐτῆς διετηρήθησαν κατὰ χώραν ἐλάχιστοι μαρμαρόλιθοι τῶν ὑπολοίπων μετατραπέντων ἕνεκα τῶν ἐπ' αὐτῶν καταπεσόντων κρημνισμάτων, εἰς ἄμορφα μέσου μεγέθους τεμάχια καὶ λατύπην.

Εἰκ. 32. Φίλιπποι. Γενικὴ ἄποψις τοῦ αἰθρίου τοῦ παλαιότερου ναοῦ ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον καὶ τῶν χώρων H, Z, I, K, Θ.

2. Βορείως τοῦ αἰθρίου τοῦ ἀρχαιότερου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ, ὅπου ἀπεκαλύφθησαν ὠρισμένα προσκτίσματα (εἰκ. 32), ἔρευνα διεξήχθη κατὰ πρῶτον εἰς τὸ διαμέρισμα I, τὸ ὅποῖον ἠλευθερώθη ἐκ τῶν κατὰ καιροὺς ἐπιχώσεων καὶ τῶν κρημνισμάτων τῆς ἄνω δομῆς. Ὁ χώρος οὗτος ὀρίζεται ὑπὸ τεσσάρων παραλλήλων τοίχων, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 8.00×7.40 μ., ἐξ ὧν ὁ βόρειος, ὁ νότιος καὶ ὁ ἀνατολικὸς φέρουν ἀνὰ μίαν εἴσοδον. Ἐξ αὐτῶν ἡ νοτιὰ ὀδηγεῖ πρὸς τὸ Πρόπυλον, ἡ δυτικὴ πρὸς τὴν στενὴν πᾶροδον τὴν διαχωρίζουσιν τὸ ἀνασκαπτόμενον συγκρότημα ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς καὶ ἡ τρίτη πρὸς τὸ ἀνατολικῶς εὐρισκόμενον δωμάτιον Z. Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κρημνισμάτων διεπιστώθησαν πυκνὰ ἴχνη πυρός, κέραμοι, στρωτῆρες καὶ καλυπτῆρες, ἧλοι

διαφόρων μεγεθῶν, ὡς καὶ ἑννέα μεγάλοι πίθοι ποικίλης διατομῆς τεθραυσμένοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὰ ἄνω αὐτῶν τμήματα, ἄπαντες ἐμπεπηγμένοι εἰς τὸ ἐκ συμπιλητοῦ χώματος δάπεδον (εἰκ. 33). Κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ διαμερίσματος ἀπεκαλύφθη τετράγωνον κτιστὸν κατασκευάσμα, διαστ. 2.00×2.00 μ., σχηματιζόμενον κατὰ τὰς δύο πλευράς ἐκ τοῦ βορείου καὶ ἀνατολικοῦ τοῖχου τοῦ

Εἰκ. 33. Φίλιπποι. Λεπτομέρεια τῆς προηγούμενης εἰκόνας. "Αποψὶς τοῦ χώρου I.

δωματίου (εἰκ. 33). Αἱ ἐσωτερικαὶ παρειαὶ του εἶναι ἐπικεχρισμέναι δι' ἰσχυροῦ ὑδραυλικοῦ κονιάματος, εἰς δὲ τοὺς ἄρμους προσαρμογῆς τῶν τοίχων πρὸς τὸν πυθμένα προσετέθη λωρὶς τετραγώνου τομῆς ἐξ ἐνισχυμένου κονιάματος πρὸς στεγανοποίησιν αὐτῶν. Εἰς τὴν στάθμην τοῦ πυθμένος καὶ εἰς τὸν νότιον τοῖχον ὑπάρχει ὀπὴ ἀπορροῆς κυκλικῆς μορφῆς.

Τελείως ἀποκεκομμένος ἐκ τοῦ διαμερίσματος I εἶναι ὁ βορείως κείμενος ἐπιμήκης χώρος K, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 9.30×2.70 μ. Τούτου ὁ βόρειος τοῖχος εἶναι κατεστραμμένος κατὰ τὸ μέσον. Φαίνεται, ὅτι τὸ δωμάτιον τοῦτο μετὰ τοῦ ἀνατολικῶς αὐτοῦ κειμένου διαμερίσματος Θ, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 8.00×2.50 μ., ἀποτελοῦντά ποτε ἐνιαῖον χῶρον, διεχωρίσθησαν μεταγενεστέρως,

υποστάντα κατὰ καιρούς ποικίλας μετασκευάς, ὡς δηλοῦν καὶ οἱ δομικῶς ἀνομοιόμορφοι τοῖχοι καὶ ἡ λίαν πρόχειρος πρόσβασις ἐκ τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸν ἄλλον. Εἰκάζεται, ὅτι ἡ ἀρχικὴ πρόσβασις πρὸς τὸν ἐνιαῖον ἄλλοτε τοῦτον χῶρον εὐρίσκειτο ἐπὶ τῆς στενῆς κατὰ Δυσμᾶς παρόδου, τῆς διαχωρίζουσας, ὡς ἐσημειώθη, τὴν ρωμαϊκὴν ἀγορὰν ἐκ τοῦ συγκροτήματος τοῦ Ὀκταγώνου.

Εἰκ. 34. Φίλιπποι. Τμῆμα τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ καὶ ἡ κλίμαξ τῆς στοᾶς τοῦ Ὀκταγώνου.

3. Εἰς τὴν ἐμπορικὴν ὁδὸν τὴν διερχομένην πρὸ τοῦ Προπύλου τοῦ ἀρχαιότερου ναοῦ, αἱ ἐργασίαι συνεχίσθησαν πρὸς Ἀνατολὰς εἰς μῆκος 7.50 μ. περίπου, παρὰ τὴν μεγάλην ἐπίχωση, ἥτις, ἀνερχομένη πολλάκις εἰς ὕψος 3.50 μ., περιέχει μεγάλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ ὀγκώδη κρημνίσματα προερχόμενα ἐκ τῆς ἀνωδομῆς τοῦ παρακειμένου τῆς ὁδοῦ Ὀκταγώνου. Καθ' ὅλον τὸ πλάτος καὶ τὸ μῆκος τῆς ἀποκαλυφθείσης ὁδοῦ συνεχίζεται τὸ ἐκ μαρμαρολίθων ὁδόστρωμα, πλὴν μικρῶν τινῶν τμημάτων, ὅπου οὗτοι ἢ μετεκινήθησαν ἢ μετεβλήθησαν εἰς συντρίμματα. Παραλλήλως καὶ νοτίως πρὸς τὴν ὁδὸν συνεχίζεται τὸ ἀπὸ πολλοῦ διαπιστωθὲν κράσπεδον. Τούτου, πλ. ± 2.00 μ. καὶ ὕψ. 0.60 μ., διατηρεῖται καλῶς μόνον τὸ ὀπίσθιον ἥμισυ, τοῦ ἐτέρου τελειῶς ἐξαφανισθέντος πλὴν ἑνὸς μαρ-

μαρολίθου, εύρεθέντος κατά χώραν και έχοντος όπην άποχετεύσεως προς τον παρακείμενον κεντρικόν ύπόνομον. 'Επί τινων εκ των διασωθέντων λίθων του καταστρώματος είναι κεχαραγμένα τα γνωστά παίγνια ύπομονής, άτινα χαράσσονται συχνά εις τας παρυφάς όδών, εις τας στοάς κλπ.

'Επί τής βορείου πλευράς και κατά μήκος αυτής συνεχίζεται ό πυρήν και ό έξώστης τής προσκεκολλημένης εις τον νότιον τοίχον τής στοάς του 'Οκταγώνου κλίμακος (βλ. 'Εργον 1973, σ. 49, εικ. 39). Ούτος άπεκαλύφθη εις μήκος 8.55 μ. (εικ. 34).

4. 'Ερευνα επίσης έγένετο και εις την πρό τινων έτων διαπιστωθεϊσαν άφετηρίαν στοάς δυτικώς του επί τής όδοϋ 'Εγνατίας προπύλου του 'Οκταγώνου. Παραλλήλως προς τας άποκαλυφθείσας παλαιότερον κατά χώραν βάσεις των κιόνων αυτών και των κιονοκράνων και εις άπόστασιν 3.00 μ. νοτίως αυτών, ανεφάνη ό όπίσθιος τοίχος τής στοάς, άποκαλυφθείς εις μήκος 5.50 μ. Ούτος συνεχίζεται προς Δυσμάς.

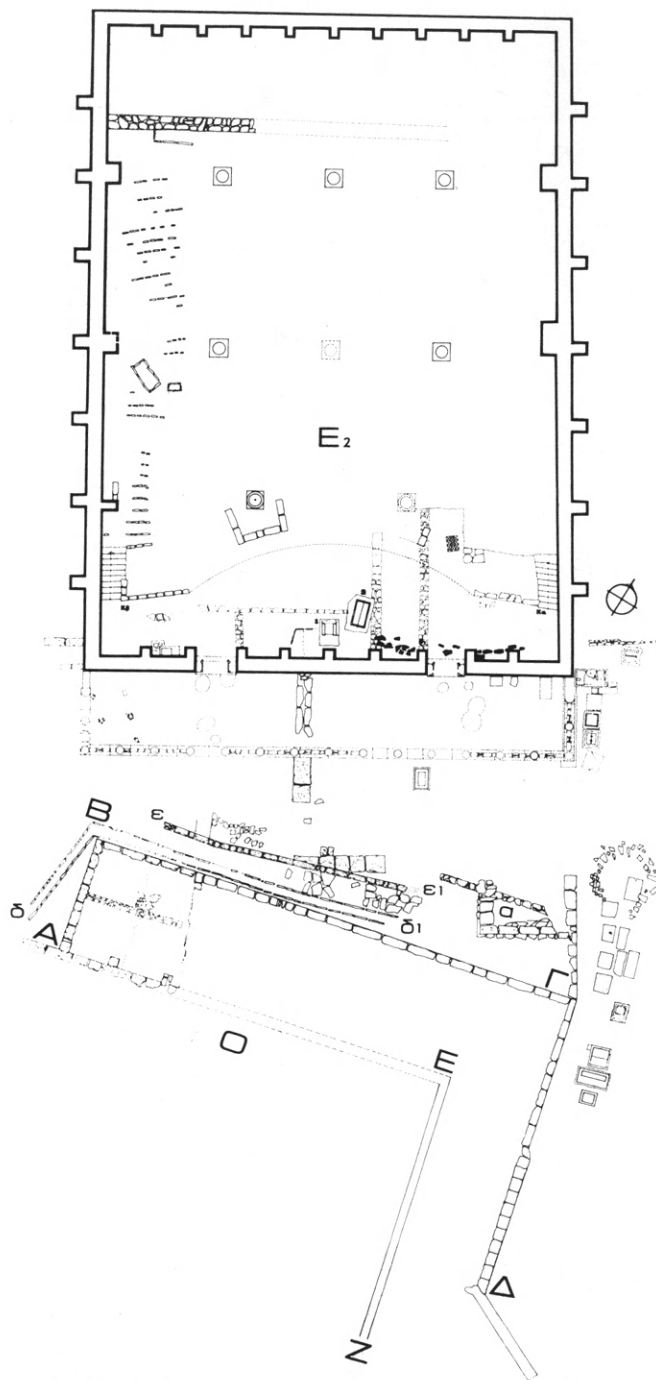
7. ΔΩΔΩΝΗ

Διά του καθηγ. Σ. Δάκαρη συνεχίσθησαν αί εις την Δωδώνην άνασκαφαι κατά τους μήνας 'Ιούλιον και Αύγουστον με δύο διακοπάς, έξ αιτίας των κρισίμων έθνικών γεγονότων τής Κύπρου.

Λόγω των έθνικών γεγονότων και τής σχετικώς περιωρισμένης πιστώσεως, ή άνασκαφή δέν έπεξετάθη ούσιαστικώς εις τó Βουλευτήριον, αλλά περιωρίσθη εις τó προς Νότον τούτου άποκαλυφθέν κατά τó 1972 τμήμα του οικοδομήματος Ο (εικ. 35 και 36).

Τούτο είναι μέγα οικοδόμημα, άγνώστων εισέτι διαστάσεων, του όποιου άπεκαλύφθησαν μερικώς ή βόρειος και ή άνατολική πλευρά (εικ. 35 Α, Β, Ζ). Κατά τα φαινόμενα, τούτο συνδέεται μετά τής δυτικής πλευράς του έξωτερικού ίσοδομικού περιβόλου, ό όποιος άνάγεται εις τó β' ήμισυ του 4ου π.Χ. αϊώνος.

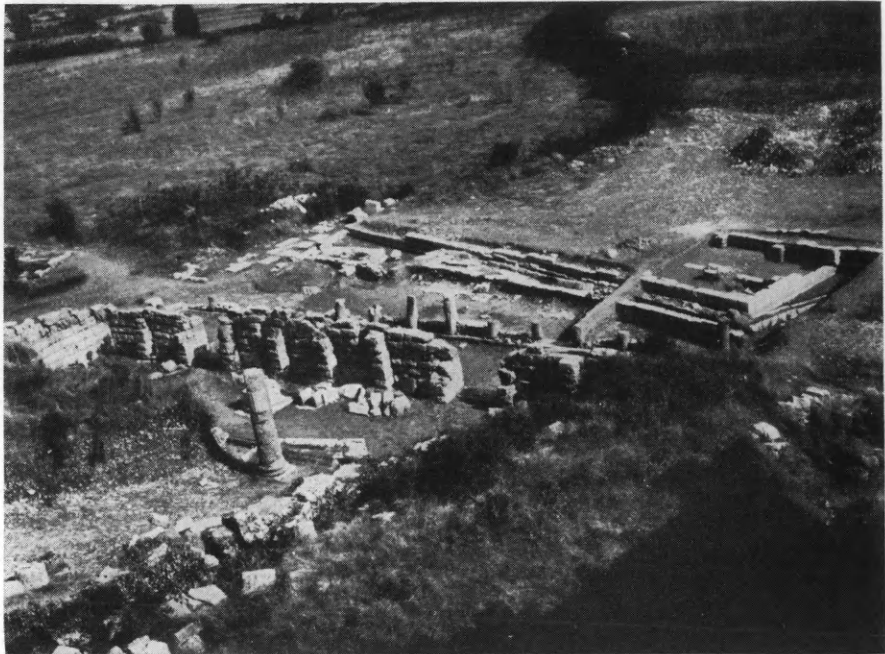
Πρό τής βορείου πλευράς (Α, Ε) του οικοδομήματος Ο προσετέθη μεταγενεστέρως, πιθανώς συγχρόνως προς τó Βουλευτήριον, στενόμηκες ίσοδομικόν οικοδόμημα, διαστάσεων 33.35 ×

ΒΟΥΛΕΥΤΗΡΙΟΝ (E₂)

Εἰκ. 35. Δωδώνη. Κάτοψις τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τοῦ οἰκοδομήματος Ο.

7.70 μ. (είκ. 35 Α, Β, Γ, Δ), τὸ ὁποῖον, ὡς στοά, περιβάλλει ἐξωτερικῶς τὴν βόρειον καὶ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κυρίως οἰκοδομήματος Ο.

Τοῦ ἐπιμήκους οἰκοδομήματος ἀνεσκάφη τὸ δυτικώτερον τμήμα (είκ. 37), ἀλλ' ἡ ἀνασκαφή δὲν ἐξήντησε τὰς ἐντὸς τούτου ἐπιχώσεις, αἱ ὁποῖαι σύγκεινται ἐξ ὠχροκιτρίνης ἀργιλικῆς γῆς

Εἰκ. 36. Δωδώνη. Ἀποψις ἀπὸ ΒΔ. τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τοῦ οἰκοδομήματος Ο.

(στρῶμα γ), πάχους ἑνὸς μέτρου περίπου, προερχομένης πιθανῶς ἐκ τῶν ὠμῶν πλίνθων τῆς ἀνωδομίας. Κάτωθεν τῆς ἐπιχώσεως ταύτης ἐκτείνεται τὸ μελανὸν στρῶμα (δ), ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἔχει θεμελιωθῆ ἡ λιθινὴ βάσις τοῦ οἰκοδομήματος. Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ὁρατῶν ἰσοδομικῶν στρώσεων ἐξ ἀσβεστολίθου, ἐπιμελεστάτης ἐργασίας, ὕψους 1.20 μ., καὶ τοῦ θεμελίου τῆς (είκ. 37). Μερικαὶ ἐνδείξεις ὑποδεικνύουν, ὅτι τὸ λιθολόγημα τοῦτο δὲν εἶχεν ὑποστῆ τὴν τελικὴν ἐπιζοᾶν δι' ἀγνώστους εἰσέτι λόγους. Ἡ ἐξ ὠμῶν πλίνθων ἀνωδομία ἦτο ἐπιχρισμένη δι' ἀμμοκονίας

καὶ βαφῆς χρώματος τεφροῦ, τὸ ὁποῖον λαμβάνει ὁ ἀσβεστόλιθος τῆς Δωδώνης ἐκ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν ἐπιδράσεων.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τῶν ἀποκαλυφθέντων τοίχων εἶναι ἀνώμαλος. Ἐσωτερικῶς τὸ ἐπιμήκης οἰκοδόμημα Α, Β, Γ, Δ, διαίρεται εἰς δύο διὰ παραλλήλου τοίχου ἐκ μικρῶν ἀπελεκήτων λίθων καὶ πηλοῦ. Ἐντὸς τούτου εἶναι ἐντοιχισμένον τεμάχιον ἐξ

Εἰκ. 37. Δωδώνη. Τὸ ὑπὸ ἀνασκαφῆν δυτικὸν τμήμα τοῦ ἐπιμήκους ἰσοδομικοῦ οἰκοδομήματος.

ἀμμολίθου, προερχόμενον ἐκ παραστάδος παραθύρου τοῦ Βουλευτηρίου, ἀπόδειξις, ὅτι ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος κατεσκευάσθη μετὰ τινὰ καταστροφὴν τοῦ Βουλευτηρίου, ἴσως μετὰ τὴν αἰτωλικὴν καταστροφὴν τοῦ ἔτους 219 π.Χ. Σύγχρονοι εἶναι καὶ αἱ δύο ἀντηρίδες πρὸ τῆς βορείου πλευρᾶς (Α, Ε) τοῦ οἰκοδομήματος.

Πρὸ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ἐπιμήκους κτηρίου διεπιστώθη, ὅτι τὸ ἀποχετευτικὸν ρεῖθρον (δ1 - δ2), τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν ἐτῶν 1972 - 73, κάμπτεται κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν, κατευθυνόμενον πρὸς τὸ οἰκοδόμημα Ο, διὰ νὰ δεχθῆ τὰ ἀποχετευόμενα ὕδατα ἐκ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, τὸ

ὁποῖον θὰ ἐχρησίμευεν ὡς δημόσιος ξενὼν ἢ καταγώγειον καὶ Πρυτανεῖον. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο προκύπτει ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς γειτνιασεως του πρὸς τὸ Βουλευτήριον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῶν πολυαρίθμων ὀστράκων ἀγγείων οἰκιακῆς χρήσεως (λεκανῶν, χυτρῶν, λοπάδων, λύχνων, κοτυλῶν, φιαλῶν, φιαλιδίων). Μεταξὺ τούτων περιλαμβάνεται καὶ τμημα ὀξυτυθμένου

Εἰκ. 38. Δωδώνη. Χαλκοῦν εἰδῶλιον λέοντος. Πλαγία ὄψις.

ἀμφορέως μὲ λαβὴν, ἣ ὁποία φέρει δύο ἐντύπους σφραγιῖδας, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ κεραμέως καὶ τοῦ ἄρχοντος, *Νικάρχ[ο]υ, ἐπὶ Ἀρ[ισ]-τοβούλου*.

Μερικὰ θραύσματα κιόνων δωρικοῦ ρυθμοῦ ἐκ πωρολίθου θὰ προέρχονται ἐκ τοῦ οἰκοδομήματος Ο, τὸ ὁποῖον ἐνδεχομένως εἶχεν εἰς τὸ κέντρον περίστυλον αὐλήν, ὡς τὸ Καταγώγειον Πρυτανεῖον τῆς Κασσώπης. Εἰς τὸ μέγα τοῦτο οἰκοδόμημα θὰ διέμενον οἱ ἐπίσημοι φιλοξενούμενοι τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ πολυαρίθμοι σύνεδροι, οἱ ἐκπροσωποῦντες τὰ Ἑπειρωτικὰ φύλα εἰς τὴν Συμμαχίαν (342/330 - 233/2 π.Χ.) καὶ τὸ Κοινὸν τῶν Ἑπειρωτῶν (233/2 - 168 π.Χ.), συνερχόμενοι εἰς τὸ Βουλευτήριον τῆς Δωδώνης.

Τέλος, βορείως ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ διεπιστώθησαν καὶ ἄλλα λείψανα τοῦ πηλίνου ὑδραγωγοῦ ε - ε1, ὁ ὁποῖος μετέφερεν

ὕδωρ εἰς τὸ ἱερόν ἐκ τοῦ Τομάρου. Ἀμφότεραι αἱ κατασκευαί, ὁ ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς καὶ ὁ ὑδραγωγός, ἀνάγονται πιθανώτερον εἰς τοὺς μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν καταστροφὴν χρόνους, διότι ἐδράζονται εἰς τὰς ἀνωτέρας ἐπιχώσεις τοῦ ἀργιλικοῦ στρώματος γ,

Εἰκ. 39. Δωδώνη. Προσθία ὄψις τοῦ εἰδωλίου τῆς εἰκ. 38.

τὸ ὁποῖον, ὅπως φαίνεται, ἐσχηματίσθη μετὰ τὴν αἰτωλικὴν καταστροφὴν καὶ μέχρι τῆς ρωμαϊκῆς καταστροφῆς τοῦ ἔτους 167 π.Χ.

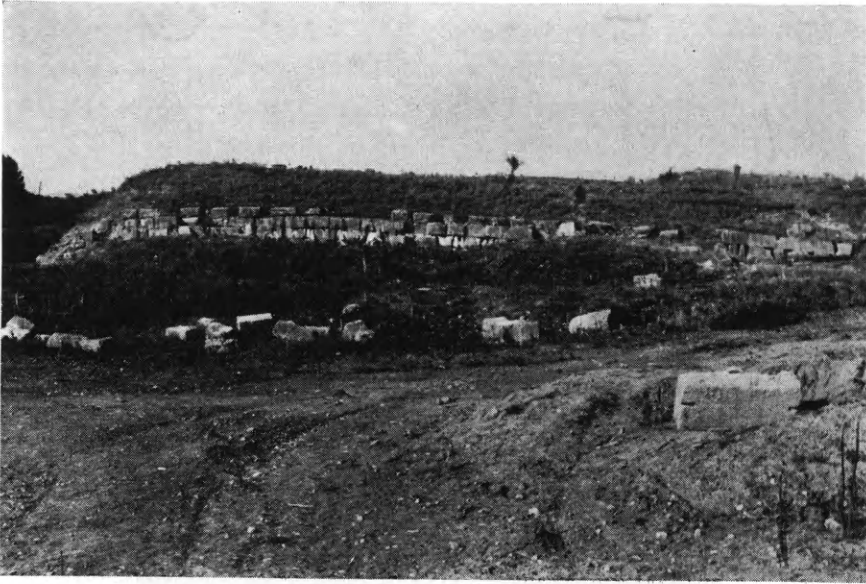
Μεταξὺ τῶν κινητῶν εὐρημάτων (νομισμάτων, χαλκοῦ μονοστόμου πελέκεως μετὰ πτερυγίων, χαλκῶν ἐφηλίδων, κεραμίδων στέγης, αἰχμῶν δοράτων καὶ βελῶν) μνημονεύομεν ἐδῶ τὸ χαλκοῦν εἰδῶλιον λέοντος κορινθιακῆς τέχνης, τὸ ὁποῖον ἦλθεν εἰς φῶς κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 38 - 39).

Ὁ λέων, ὕψους 5.3 ἐκ., μήκ. 7.8 ἐκ., παριστάνεται ἀναπαυόμενος, στρέφων καθέτως πρὸς τὸ σῶμα τὴν κεφαλὴν του κατ' ἐνώπιον. Ἡ ἐπίπεδος βάσις, τὰ ἴχνη συγκολλήσεως καὶ τὸ κοῖλον ἐσωτερικῶς σῶμα, τὸ ὁποῖον ἐπληροῦτο διὰ μολύβδου, ἀποδεικνύουν, ὅτι τοῦτο θὰ ἐκόσμηι ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν σκεύους. Αἱ λεπτομέρειαι τῆς χαίτης περὶ τὸ πρόσωπον, τοῦ τριχώματος, τοῦ ρύγχους καὶ τῶν πλευρῶν δηλώνονται διὰ χαρακτῶν γραμμῶν καὶ διὰ φλογοειδῶν καὶ κυματοειδῶν γραμμῶν οἱ θύσανοι τῆς χαίτης. Ἡ οὐρά του δὲν ὀρθώνεται, ὅπως εἰς τὰ λακωνικὰ εἰδώλια, ἀλλὰ εἶναι προσκολλημένη ἐπὶ τῶν νώτων καὶ φέρει τρῆμα πρὸς ἐξάρτησιν. Ἡ δαιμονικὴ ἀγριότης τῶν πρωίμων ἀρχαϊκῶν χρόνων ἔχει πλέον ἐξαφανισθῆ. Τὸ βλέμμα τοῦ ζώου φαίνεται ὡς νὰ περιεργάζεται τὸν θεατὴν καὶ τὸ ἡμιάνοικτον στόμα δὲν ἀπειλεῖ, ἀλλὰ μορφάζει.

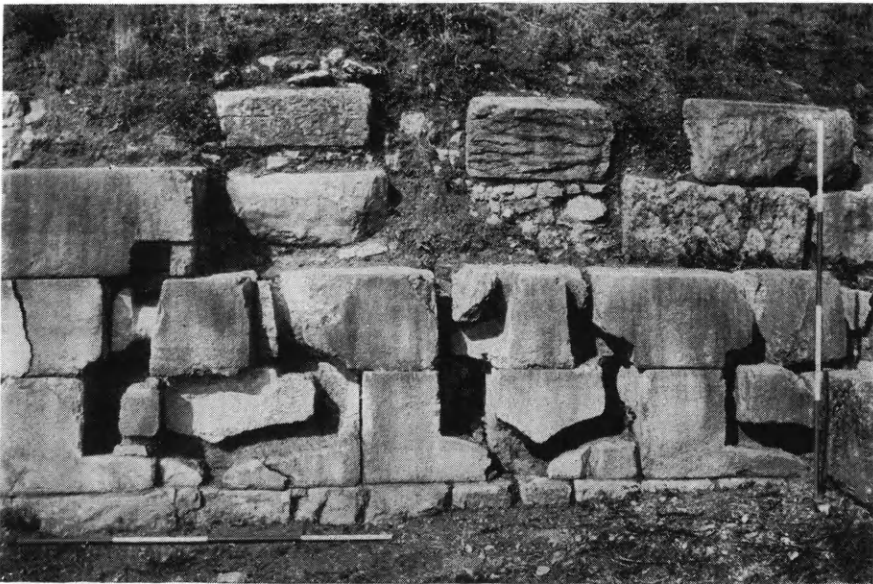
8. ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ (Ρωμαϊκὴ)

Εἰς τὸν ρωμαϊκὸν τομέα τῆς Νικοπόλεως ἐπανῆλθεν ἡ Ἐταιρεία κατὰ τὸ 1974, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Τὴν ἀνασκαφὴν διηύθυνεν ὁ ἐργασθεὶς καὶ παλαιότερον ἐν Νικοπόλει (ΑΕ 1950 - 51, Χρον., σ. 31 κέ.) καθηγ. Φώτιος Πέτσας, με βοηθὸν τὸν ἐπιμελητὴν Ἀθανάσιον Παπαδόπουλον.

Ἐκ τῶν πολλῶν καὶ σπουδαίων μνημείων τῆς Νικοπόλεως ἐπελέγη τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἰδρυθὲν, εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης του κατὰ τὸ 31 π.Χ., μνημεῖον, γνωστὸν ὡς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐδόθη εἰς τὸ μνημεῖον τοῦτο ἡ προτεραιότης: α) διότι συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὸ σημαντικώτερον γεγονός τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας, σημαντικώτατον καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀρχαίου κόσμου γενικῶς, β) διότι εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς πηγὰς καὶ ἡ δεδομένη χρονολογία του δύναται νὰ ἀποτελέσῃ βάσιν τῆς περαιτέρω ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης τῆς ρωμαϊκῆς Νικοπόλεως, καὶ γ) διότι ἔχει ἀνασκαφικὴν ἱστορίαν 70 περίπου ἐτῶν, κατὰ τὰ ὁποῖα τὸ ἐνδιαφέρον περιωρίσθη κυρίως εἰς τὴν λατινικὴν ἐπιγραφὴν του, ἐνῶ τὸ μνημεῖον παραμένει σχεδὸν ἐντελῶς ἀδημοσίευτον.

Εἰκ. 40. Νικόπολις. ᾽Αποψὶς τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ἀνδῆρου, ἀπὸ Νότου.

Εἰκ. 41. Νικόπολις. Λαξεύματα ἐπὶ τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ἀνδῆρου διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ ἐκ τῶν λαφύρων τῆς ναυμαχίας κόσμου.

Κατὰ τὴν διακοπεῖσαν ἕνεκα τῆς ἐπιστρατεύσεως τοῦ Ἰου-
λίου περιωρισμένην ἀνασκαφικὴν ἔρευναν, ἐγένετο πρῶτον ἐπιφα-
νειακὸς καθαρισμὸς τοῦ ἐγκαταλελειμμένου ἀπὸ ἐτῶν χώρου (εἰκ.
40). Ἐν συνεχείᾳ ἐκαθαρίσθησαν οἱ διάσπαρτοι ἐνεπίγραφοι λίθοι,
ἐταυτίσθησαν οἱ εὐρεθέντες, ἀλλὰ δὲν εὐρέθησαν ὅλοι οἱ γνωστοί.

Εἰκ. 42. Νικόπολις. Ἐποψὶς τοῦ στυλοβάτου τῆς βορείου
στοᾶς, ἀπ' Ἀνατολῶν.

Παρατηρήθησαν καὶ ἐκαθαρίσθησαν διὰ πρώτην φοράν τὰ λαξεύ-
ματα τοῦ ἀναλήμματος, τὰ ὅποια ἔφερον τὸν ἐκ τῶν λαφύρων
τῆς ναυμαχίας κόσμον τοῦ μνημείου (εἰκ. 41). Δὲν ἀναφέρονται τὰ
λαξεύματα ταῦτα τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου εἰς τὰ γνωστά δη-
μοσιεύματα τῶν ἀρχαιολόγων. Ἀναφέρονται μόνον ὑπὸ τοῦ κ.

Stuart Rossiter (Blue Guides, Greece, London 1967, σ. 435, 2α έκδοσις, 1973, σ. 453 κέ.), εις ὃν ἔδωσε τὴν πληροφορίαν ὁ καθηγ. E. Vanderpool. Ἐπὶ τοῦ ἀνδῆρου τοῦ μνημείου ἐνετοπίσθη καὶ ἀπεκαλύφθη, καθ' ὅλον τὸ μῆκος του, ὁ στυλοβάτης τῆς βορείου στοᾶς (εἰκ. 42).

Αἱ ἐθνικαὶ περιπέτειαὶ δὲν ἐπέτρεψαν μὲν τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἀνασκαφικοῦ προγράμματος, δὲν ἠμπόδισαν ὅμως τὴν ἐπιφανειακὴν ἔρευναν ὀλοκλήρου τοῦ ρωμαϊκοῦ τομέως τῆς Νικοπόλεως. Ἡ μελέτη τοῦ συνόλου θὰ ὠφελήσῃ τὴν περαιτέρω ἀνασκαφικὴν ἐργασίαν, ἐάν, ὡς ἐλπίζεται, ἡ ἀνασκαφὴ συνεχισθῇ.

Εὐλόγως ὀλίγα ὑπῆρξαν τὰ κινητὰ εὐρήματα τῆς σχεδὸν μόνον ἐπιφανειακῆς ἐργασίας. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ἀνθέμιον πηλίνου καλυπτῆρος καὶ ὄγκος μολύβδου ἐκ τοῦ χρησιμοποιηθέντος πιθανῶς διὰ τὴν στερέωσιν τῶν λαφύρων ἐπὶ τῶν λαξευμάτων τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου.

9. ΜΥΚΗΝΑΙ. Ἀκρόπολις

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν βραχεῖαν ἀνασκαφικὴν περίοδον συνεπληρώθη διὰ τοῦ καθηγ. Γ. Μυλωνᾶ ἡ ἐξερεύνησις τοῦ νοτίου τμήματος τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς τοῦ ἀειμνήστου Χρ. Τσουντα καὶ συνεχίσθη ἡ ἔρευνα τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου τῶν Μυκηνηῶν.

Εἰς τὸ νότιον τμήμα ἤχθησαν εἰς φῶς θεμέλια ΥΕ ΠΙΓ δωματίων (εἰκ. 43), πληροῦντα ἀκανόνιστους τετραπλεύρους χώρους διακρινομένους ἀπ' ἀλλήλων ὑπὸ ὀχετῶν κτιστῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀλλ' ἐνίοτε λαξευμένων εἰς τὸν βράχον (εἰκ. 44). Τὰ ἐκ τῶν ὀχετῶν ὄστρακα ἀποδεικνύουν, ὅτι οὗτοι εἶχον πληρωθῆ καὶ ἔπαυσαν λειτουργοῦντες πρὸ τῆς ἐλληνιστικῆς περιόδου, καθ' ἣν καὶ πάλιν ἡ κλιτὺς ἐκαλύφθη ὑπὸ κτισμάτων. Παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ΥΕ ΠΙΓ δωματίου Θ3 εὐρέθησαν συντετριμμένα ἐπτὰ ἀγγεῖα, ἐν οἷς καὶ μέγας ψευδόστομος ἀμφορεὺς καὶ σφαιρικὴ πρόχους, χαρακτηριστικὰ ΥΕ ΠΙΓ χρόνων. Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου εὐρέθησαν εἰς σωρὸν 550 κογχύλια (κῶνοι) διάτρητα κατὰ τὴν μίαν τῶν πλευρῶν ἢ τὸν πυθμένα. Μεταξὺ των ὑπῆρχον καὶ 12 μολύβδινα σφαιρίδια, τὰ ὅποια ἀρχικῶς θὰ ἐπλήρουν τὸ κοῖλον ἰσαριθμῶν κογχυλίων.

Εικ. 43. Μυκῆναι. Θεμέλια τῶν ΓΕ III δωματίων.

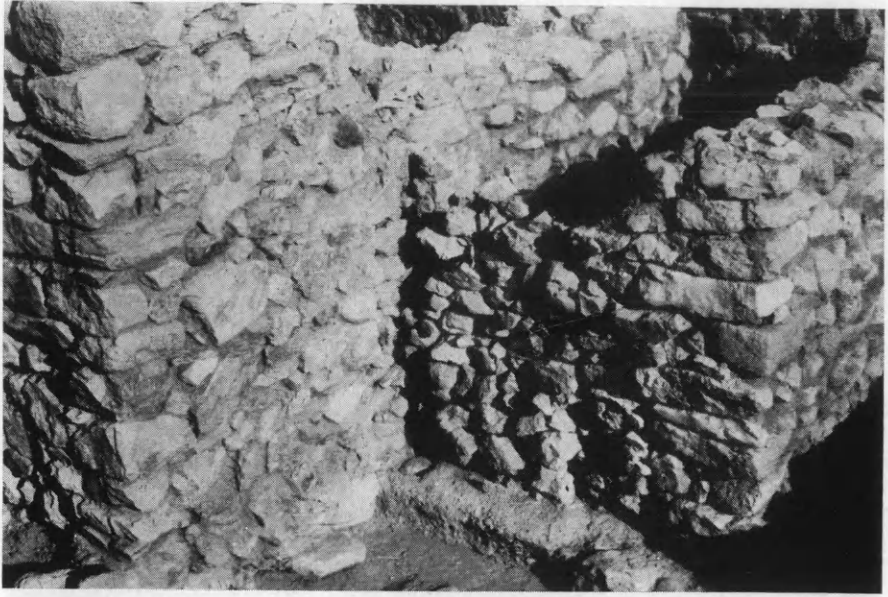
Ἡ κατὰ μῆκος τοῦ Δυτικοῦ κυκλωπέου τείχους ἀνασκαφή, πλάτους περίπου 30 μ., δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς λήξασα. Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς περιοχῆς καὶ εὐθὺς κάτωθεν τῶν ἐπιχώσεων καὶ τῶν ΥἼ ΠΙΒ καὶ Γ θεμελίων εὐρέθησαν μόνον μεσοελλαδικὰ κατάλοιπα, ὀλίγα θεμέλια καὶ ὄστρακα μινύεια καὶ μετ' ἀμαυροχρώμου διακοσμῆσεως. Προφανῶς ὁ χῶρος

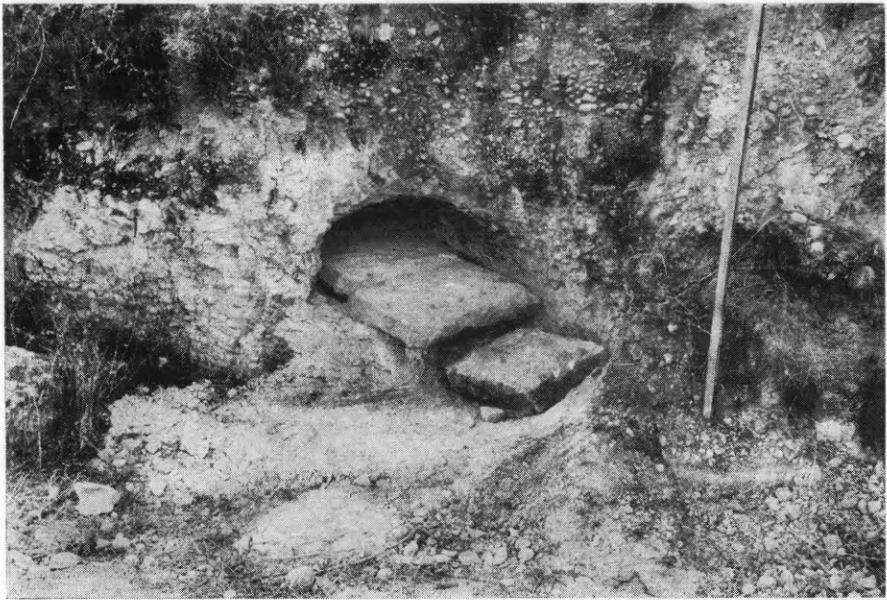
Εἰκ. 44. Μυκῆναι. Ὅχητος ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ διαδρόμου μεταξὺ τῶν τετραγώνων Θ καὶ Ι.

κατείχετο εἰς μεσοελλαδικούς χρόνους, ἐγκατελείφθη δὲ μετ' αὐτοὺς καὶ ἐχρησιμοποιήθη καὶ πάλιν εἰς ΥἼ ΠΙΒ2 καὶ ΠΙΓ χρόνους.

Κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου τῶν Μυκηναίων ἀπεκαλύφθη πλήρως ἡ τετοιχισμένη θύρα πρὸς τὸν χῶρον τοῦ κυκλικοῦ βωμοῦ τοῦ δωματίου Τ4 (εἰκ. 45). Πρὸ αὐτῆς διατηρεῖται τμῆμα τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου, τοῦτο δὲ συνδέει τὸ δωμάτιον πρὸς τὸν βωμόν. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς τετοιχισμένης θύρας εὐρέθη τὸ ἀποτύπωμα ξυλίνης δοκοῦ τοῦ περιθωρίου καὶ εἰς τὸ δάπεδον κοίλωμα, τὸ βάθος τοῦ ὁποῦ ἐπληροῦτο ὑπὸ κυκλικῷ πεπλατυσμένου λίθου ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἐστερεοῦτο ἡ δοκός (εἰκ. 45). Μικρὰ μελλοντικὴ ἔρευνα εἰς τὸ πρὸς τὸ Δυτικὸν κυκλώπειον τεῖχος τμῆμα τοῦ δωματίου Τ7 θὰ συμπληρώσῃ καὶ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ

Εικ. 45. Μυκῆναι. Ἡ τετοιχισμένη θύρα πρὸς τὸν βωμὸν τοῦ δωματίου T4 καὶ ἡ θέσις τῆς δοκοῦ.

Εικ. 46. Μυκῆναι. Καλκάνι. Καλυπτῆριοι πλάκες ρωμαϊκοῦ (?) τάφου.

θηρησκευτικοῦ κέντρου τῶν Μυκηνῶν. Ἡ ἔρευνα αὕτη διεκόπη ὑπὸ τοῦ ἀποτόμου τερματισμοῦ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου.

Ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν ἐπεσημάνθησαν αἱ θέσεις δύο θαλαμοειδῶν τάφων εἰς τὸν λόφον τοῦ Καλκανίου καὶ ἀνεσκάφησαν δύο σκαπταὶ εἰς τὸν μαλακὸν βράχον θῆκαι (εἰκ. 46), προφανῶς ρωμαϊκῶν χρόνων. Αἱ ταφαὶ ἦσαν ἀκτέριστοι.

10. ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ. Ἱερὸν Ἀπόλλωνος Μαλεάτου

Μετὰ μακροχρόνιον διακοπὴν ἐπανελάβεν ἡ Ἑταιρεία ἐφέτος διὰ τοῦ ἐπικ. καθηγητοῦ Β. Λαμπρινουδάκη, συνεργασθέντος μετὰ τοῦ ἐπιτ. Γενικοῦ ἐφόρου Μ. Μιτσοῦ, τὴν ἐπὶ Καββαδίου ἀρξαμένην καὶ ὑπὸ τοῦ Παπαδημητρίου τόσον ἐπιτυχῶς συνεχισθεῖσαν ἔρευναν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Μαλεάτου Ἀπόλλωνος.

Ὁ γενικὸς καθαρισμὸς τοῦ χώρου ἀπὸ τὴν ὀργιῶδη βλάστησιν ἐπέτρεψε τὴν ἀναγνώρισιν νέων ἐπιγραφῶν ἐπὶ τῶν εὕρισκομένων ἐν αὐτῷ πολυαρίθμων λίθων. Ἐπίσης τὸν ἐντοπισμὸν μνημείων, περὶ τῶν ὁποίων δὲν γίνεται μνεία ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ἐρευνητάς, ὅπως τοῦ μεγάλου ὄχουτοῦ πρὸ τῆς «σκανᾶς», τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν ἐπιγραφὴν περὶ τῶν «ἐπὶ Κυνὸς σκαναμάτων» (IG IV² 1, 109, στ. II, 122 καὶ III, 144 κέ.).

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν συνέχισιν τοῦ προγράμματος τοῦ μακαρίτου Παπαδημητρίου, δηλ. τὴν τμηματικὴν ἀποκάλυψιν ὁλοκλήρου τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ ἱεροῦ, διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τῆς βαθυτάτης ἐπιχώσεως (4 - 5 μ.), ἡ ὁποία ἐσχηματίσθη μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἀνωτέρου τμήματος αὐτοῦ εἰς τὸ ἐξαιρετικῶς ἀπότομον πρανὲς τοῦ λόφου (ΠΑΕ 1951, σ. 205). Ἐφέτος ἀνεσκάφησαν εἰς τὸ δυτ. μέρος 5 περαιτέρω μέτρα πρὸς Ἀνατολάς, ὥστε τὸ ἐλεύθερον τμήμα τοῦ μεγάλου πωρίνου ἀναλήμματος νὰ μετρή τῶρα 15 μ., ἦτοι τὸ ἐν τρίτον τοῦ συνολικοῦ μήκους αὐτοῦ (εἰκ. 47). Σημαντικὴ ἦτο ἡ διαπίστωσις, ὅτι οἱ δύο ἀνωτεροὶ σφζόμενοι δόμοι τῆς ἐμφανισθείσης τετάρτης ἀντηρίδος ἔχουν ἀνακτισθῆ με ὕλικά, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν ἐπιδιορθώσεις εἰς τὸ κτήριο κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ὁ μαλακὸς βράχος ἐπὶ τοῦ ὁποίου πατεῖ τὸ ἀνάλημα ἀπεδείχθη, ὅτι ὑψώνεται σημαντικῶς πρὸς Ἀ.

Είχ. 47. Ἱερόν Ἐπίδαυρος. Ἱερόν Ἀπόλλωνος Μαλεάτου. Τὸ ἀνακαλυφθέν «ἀνάλαμμμα», ἀπὸ Βορρᾶ.

Τὴν ὑψωσιν αὐτὴν παρακολουθεῖ ἡ εὐθυντηρία τοῦ κτηρίου, εὐδιάκριτος ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν περιτενείας, ἡ ὁποία μετὰ τὴν τρίτην ἀντηρίδα εὐρίσκεται κατὰ ἓνα δόμον, μετὰ δὲ τὴν τετάρτην κατὰ δύο ἀκόμη δόμους ὑψηλότερον, δηλ. ἐντὸς 5 μ. μήκους ἀνέρχεται κατὰ 1.20 μ.

Θεμελιώδεις ὑπῆρξαν αἱ παρατηρήσεις διὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ

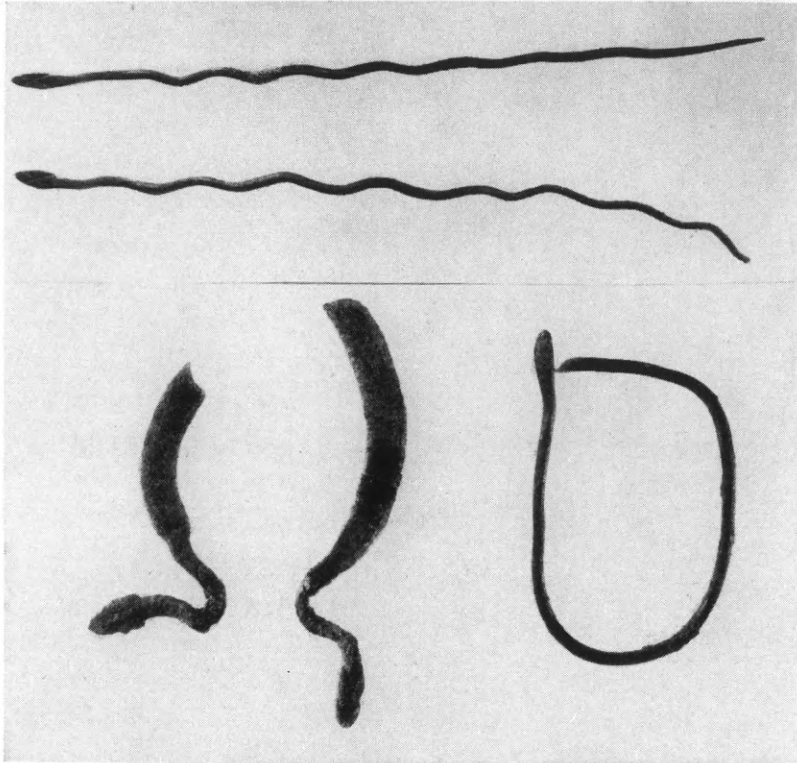
Εἰκ. 48. Ἐπίδαυρος. Ἱερὸν Ἀπόλλωνος Μαλεάτου. Κεφαλὴ μαρμαρίνου ἀγάλματος.

οἰκοδομήματος. Εἰς τὸ ἀνασκαφέν τοῦλάχιστον τμήμα, τὸ ὄρυγμα διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν δύο δόμων τῆς θεμελιώσεως (εὐθυντηρίας καὶ ὑπευθυντηρίας) ἔχει κοπῆ ἐντὸς τοῦ στρώματος τῶν μελανῶν χωμάτων ἀπὸ τὴν τέφραν τοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου ἀρχαίου βωμοῦ καὶ ἀβαθῶς προχωρεῖ ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεῖται ἀμέσως τὸ μέλαν χῶμα. Ὑπὲρ τὸ στρώμα τοῦ βωμοῦ ὑπάρχει λεπτὸν ὑπερυθρον στρώμα, προφανῶς ἀπὸ τὴν διάνοξιν τοῦ ὄρυγματος θεμελιώσεως ἐντὸς

τοῦ ἐρυθρωποῦ βράχου. Εἶναι φανερόν, ὅτι τὸ μέγα «ἀνάλαμμα» εἶναι μεταγενέστερον τοῦ περιεχομένου τῶν οὕτω σφραγισθέντων πρὸ αὐτοῦ χωμάτων τοῦ βωμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ νεώτερα εὐρήματα ἐντὸς αὐτῶν χρονολογοῦνται καλῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., πρέπει ὀριστικῶς νὰ δεχθῶμεν τὴν ὑστερωτέραν αὐτὴν θεμελίωσιν τοῦ ἀναλήματος.

Ὑπὲρ τὰ περιγραφέντα χῶματα ἀνεσκάφη παχὺ στρώμα καταστροφῆς μὲ πωρολίθους τοῦ ἀναλήματος, ὡς καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ κεράμους μετὰ σιδηρῶν ἤλων ἀπὸ τὰ ὑπὲρ τὸ κτήριον οἰκοδομήματα. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα σειρὰ μεγάλων λοξοτμητῶν πλακῶν ἐκ τιτανολίθου προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐπίστεψιν τῶν τοίχων καὶ τῶν ἀντηρίδων τοῦ ἀναλήματος.

Εἰς τὴν διαδρομὴν τοῦ πρὸς ΝΑ., 6 μ. περ. βορειότερον, παρηκολουθήθη καὶ ὁ δεύτερος ἀμελέστερος πώρινος τοῖχος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Παπαδημητρίου ἐξέφρασε τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἀποτελεῖ ἀνάλημμα τῆς πρὸς τὸ ἱερὸν ὁδοῦ (ΠΑΕ 1951, σ. 207). Πρὸ αὐτοῦ ὅμως ὁ βράχος κατέρχεται λίαν ἀπότομος καὶ δι' αὐτὸ ἡ ἔρευνα μέχρι τῶν θεμελίων τοῦ ἀνεβλήθη διὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον.

Εἰκ. 49. Ἐπίδαυρος. Ἱερὸν Ἀπόλλωνος Μαλεάτου. Ἀναθηματικοὶ ὄφεις καὶ ἄλλα χαλκᾶ ἀντικείμενα εἰς σχῆμα ὄφως.

Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα μνημονευτέα εἶναι βωμὸς τοῦ Ὑπάτου Διὸς ἐκ ροδόχρου τιτανολίθου, πολλὰ τεμάχια πηλίνων γραπτῶν σιμῶν καὶ ἀκροκεράμων τῶν γνωστῶν εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον τύπων καὶ μαρμαρίνη κεφαλὴ ἐφήβου τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. εἰς μέγεθος μικρότερον τοῦ φυσικοῦ (εἰκ. 48). Ἡ τεχντροπία τῆς τὴν συνδέει ἀμέσως πρὸς τὰ γλυπτὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τὰ ὀλίγα τεμάχια ἀετωματικῶν γλυπτῶν, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Μαλεάτου Ἀπόλλωνος κατὰ τὰς

Εικ. 50. 'Επίδαυρος, 'Ιερὸν Ἀπόλλωνος Μαλεάτου. Τεμάχια κλασσικῶν πηλίνων ειδωλίων.

ἀνασκαφὰς τοῦ Παπαδημητρίου. Ἀπὸ τὸ στρῶμα τοῦ βωμοῦ προέρχονται μαρμαρίνη περιστερὰ φυσικοῦ μεγέθους μὲ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος εἰς τὰ πτερὰ, πλῆθος χαλκῶν ἀντικειμένων ἐξ ἀναθημάτων, ὡς π.χ. ὄφεις, διπλοῖ πελέκει, ἀνθέμια, φύλλα, ταινίαι κλπ., καθὼς ἐπίσης καὶ ἐλεφάντινα ἀντικείμενα. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον εἶναι ζευγὸς χαλκῶν ὄφρων μήκους 29 ἐκ., μὲ ἀνωρθωμένην τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν οὐράν (εἰκ. 49). Σιδηροῖ ὄβελοι θυσίας, αἰχμαὶ δοράτων καὶ διάφοροι τύποι ἡλῶν καθὼς καὶ μέγα πλῆθος τεμαχίων ἐκ πηλίνων εἰδωλίων καὶ ἀφιερωμάτων συνεπλήρωνον τὴν εἰκόνα εἰς τὰ χώματα τοῦ βωμοῦ. Στρώματα ἐντὸς αὐτῶν δὲν παρετηρήθησαν. Πάντως συνελέγησαν ὀλίγα τεμάχια μυκηναϊκῶν καὶ ἀρχαϊκῶν εἰδωλίων ἀνθρώπων καὶ ζώων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐν καθήμενον ἀγαλμάτιον δαιδαλικῆς παραδόσεως, ἐνῶ τὸ μέγα πλῆθος ἀπετέλουν τὰ εἰδώλια τῶν ὑστέρων κλασσικῶν χρόνων (εἰκ. 50). Πιθανῶς τὸ στρῶμα αὐτὸ ἐδημιουργήθη ἐκ τῆς ὀλισθήσεως τῶν χωμάτων τοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου βωμοῦ πρὶν ἢ κτισθῆ τὸ ἀνάλημμα.

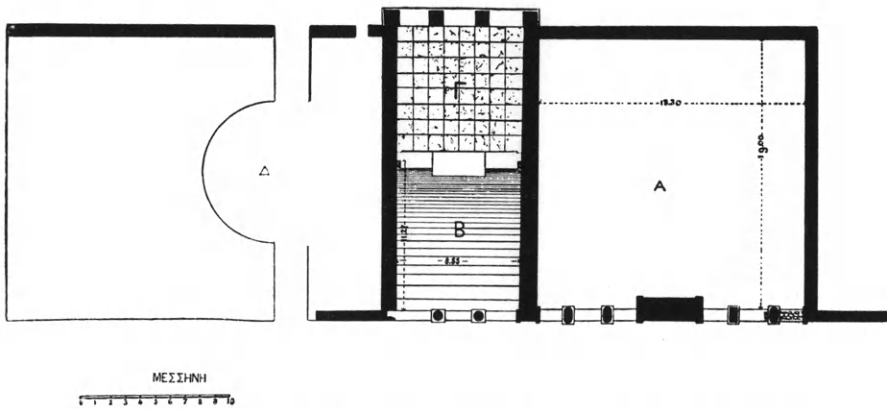
Ἀντιθέτως πρὸς τὴν εἰκόνα τὴν ὁποίαν εἶχε συναντήσῃ ὁ Παπαδημητρίου δυτικώτερον, ἢ ἐπίχωσις ἐδῶ ἤτο πολὺ πτωχὴ εἰς ἀκέραια ἀγγεῖα. Συνελέγησαν ὀλίγα κορινθιακὰ ἀλάβαστρα καὶ ἀναθηματικαὶ κοτυλίσκαι, ὡς ἐπίσης καὶ τεμάχια ἐρυθρομόρφου ἀγγείου καὶ παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως.

11. ΜΕΣΣΗΝΗ

Αἱ ἐκ τῆς κυπριακῆς κρίσεως τοῦ 1974 προελθοῦσαι ἀνώμαλοι ἐθνικαὶ συνθήκαι δὲν ἐπέτρεψαν ἐφέτος τὴν ἐνέργειαν συστηματικῆς ἀνασκαφῆς εἰς Μεσσήνην. Ἐξετελέσθησαν ὅμως εἰς αὐτὴν μόνον μικραὶ τινες σκαφικαὶ, ἐξακριβωτικαὶ ἐργασίαι, χάριν εὐρυτέρας δημοσιεύσεως παλαιότερον ἀποκαλυφθέντων μνημείων. Αἱ μικραὶ αὐταὶ ἐργασίαι περιστράφησαν κυρίως περὶ τὴν λεπτομερεστέραν καταμέτρησιν, φωτογράφησιν καὶ ἔρευναν τοῦ συχνάκις εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Μεσσήνης ἀναφερομένου Συνεδρίου, ἥτοι τοῦ Βουλευτηρίου τῆς Μεσσήνης, χάριν ἀναπαραστάσεως αὐτοῦ, ἥτις δὲν εἶχεν ἐπιχειρηθῆ μέχρι τοῦδε.

Ἰπὸ τῶν παλαιότερων ἀνασκαφῶν τῆς Μεσσήνης (Θ. Σοφούλη

καὶ Γ. Οἰκονόμου) ὑπεστηρίχθη (ΠΑΕ 1895, 1909 καὶ 1925), ὅτι τὸ ὑπ' αὐτῶν ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Ἀγορᾶς συγκρότημα ἐκ τεσσάρων συνεχομένων διαμερισμάτων (εἰκ. 51 Α, Β, Γ, Δ) ἀνήκον εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ οἰκοδόμημα, τὸ Συνέδριον τῆς Μεσσήνης, ἀποτελοῦν, ὡς συνήθως συνέβαινε, μέρος τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς. Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων διαμερισμάτων ὡς ἀποκλει-

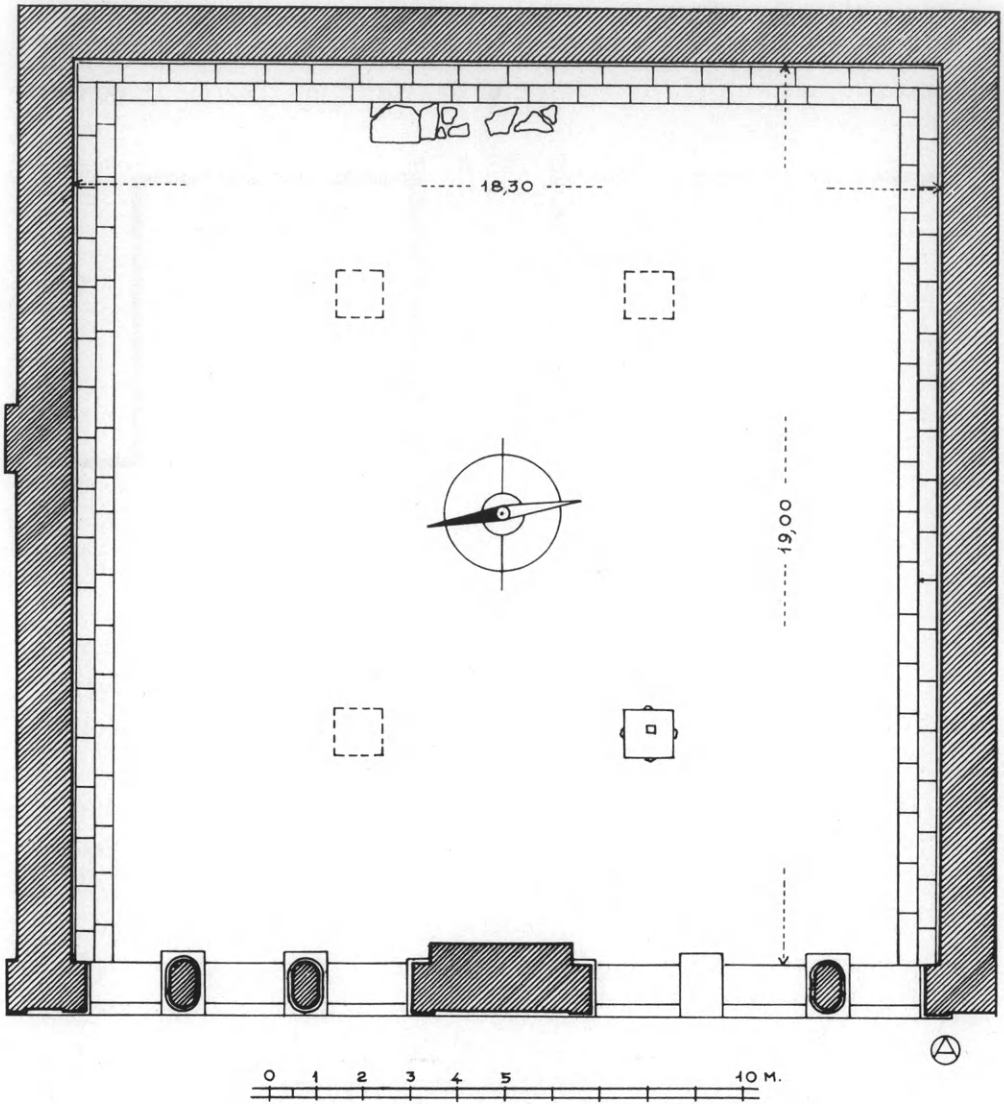

Εἰκ. 51. Κάτοψις τοῦ Συνεδρίου τῆς Μεσσήνης (ΠΑΕ 1909, εἰκ. 3).

στικὸς χῶρος συνεδριάσεων ἐθεωρήθη ὁ ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Δ θ ε α - τ ρ ο ε ι δ ῆ ς χ ῶ ρ ο ς, οὐδεὶς ὅμως ἰδιαίτερος λόγος ἐγένετο περὶ τοῦ προορισμοῦ οὔτε τῆς αἰθούσης Α οὔτε τῶν μεταξὺ Α καὶ Δ δύο μικροτέρων χώρων Β καὶ Γ.

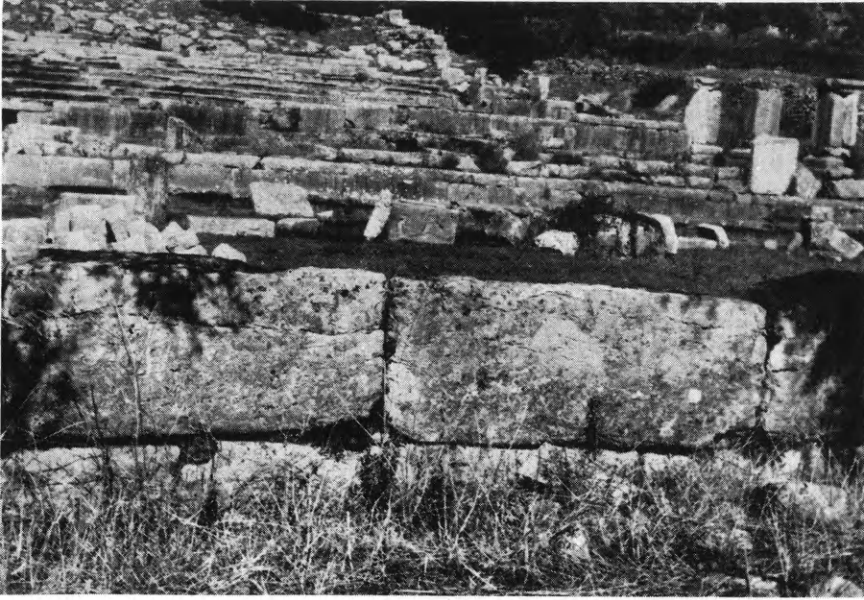
Ἡ νεωτέρα μελέτη τῶν ὡς ἄνω χώρων ἤγαγεν εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα: 1) ὅτι ὡς κύριος χῶρος συνεδριάσεων πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ αἴθουσα Α καὶ ὄχι ὁ θεατροειδὴς χῶρος Δ, ὅστις μόνον δι' ἐκτάκτους καὶ γενικωτέρας φύσεως δημοσίας συνελεύσεις θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο, προοριζόμενος κυρίως α) δι' ἐπιδείξεις ρητόρων, δι' ὃ καὶ ἐπιγραφή, ΠΑΕ 1959, σ. 171 στ. 35, εὑρεθεῖσα παρ' αὐτὸν τὸν χαρακτηρίζει ὡς δ ε ι κ τ ῆ ρ ι ο ν καὶ β) διὰ θεατρικὰς παραστάσεις ψυχαγωγίας τῶν πελατῶν τοῦ συνεχομένου Ἀσκληπιείου 2) ὅτι οἱ μεταξὺ τοῦ Δ καὶ Α χώροι Β καὶ Γ δὲν ἦσαν αὐτοτελεῖς καὶ χωριστοί, ἀλλ' ἀπετέλουν ὁμοῦ μνημειῶδες πρόπυλον εἰσόδου ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν διερχομένης ὁδοῦ (εἰκ. 51, ἄνω) πρὸς τινὰ ἐσωτερικὴν αὐλήν. Ὅτι δὲ περὶ πρόπυλον πρόκειται ἀποδεικνύει ἀφ' ἑνὸς ἢ πρὸς Ἀνατολὰς ὑπαρξίς τεσσά-

ρων ύψηλῶν βάθρων, ἅτινα θὰ ὑπεστήριζον κίονας καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ μεταξὺ τῶν δύο διαμερισμάτων ἐγκαρσίως Β καὶ Γ τοποθετημέ-

Εἰκ. 52. Μεσσήνη. Κάτοψις τῆς αἰθούσης Α τοῦ Συνηδρίου.

νον τρίθυρον (εἰκ. 51), οὕτινος σφύζονται τὰ τρία κατώφλια. Τὸ πρό-
 πυλον λοιπὸν τοῦτο ἀπεχώριζε τὸ θεατροειδὲς οἰκοδόμημα ἀπὸ τὴν
 αἴθουσαν Α καὶ δὲν ἀπετέλει, ὡς ἀρχικῶς ὑπετέθη, τμῆμα τοῦ

Είκ. 53. Μεσσήνη. "Όψεις τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Συνεδρίου ἐκ μεγάλων ἰσοδόμων λιθοπλίνθων.

Είκ. 54. Μεσσήνη. "Αποψις τῆς βορειοδυτικῆς παραστάδος τοῦ βορείου τριθύρου.

Συνεδρίου, εἶχε δὲ τὸ μὲν ἀνατολικὸν τοῦ ἡμισυ Γ ἐστρωμένον διὰ τετραγώνων πλακῶν, τὸ δὲ δυτικὸν Β κεκλιμένον πρὸς Δυσμᾶς (εἰκ. 51).

Λεπτομερεστέρα ἐξέτασις τῆς αἰθούσης Α ἀπέδειξεν, ὅτι αὕτη ἔχει σχῆμα περίπου τελείου τετραγώνου, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 18.30×19.00 μ. (εἰκ. 52). Ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτῶν πλευρῶν

Εἰκ. 55. Μεσσήνη. Ἀποψὶς τῆς προσόψεως τοῦ Συνεδρίου ἀπὸ Δυσμῶν.

αἱ μὲν τρεῖς, βόρειος, ἀνατολικὴ καὶ νοτία, ἦσαν τελείως κλεισταὶ καὶ ἐκτισμέναι διὰ 1.205 μ. παχέος τοίχου ἐξ ἰσοδόμων μεγάλων λιθοπλίνθων (εἰκ. 53), ἡ δὲ τετάρτη διετρυπᾶτο ὑπὸ δύο μεγάλων τριθύρων ἀνοιγμάτων, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀπετελεῖτο ἐκ δύο παραστάδων (εἰκ. 54) καὶ δύο μεταξὺ αὐτῶν παρίνων ἀμφικιόνων (εἰκ. 52 καὶ 55).

Ἐσωτερικῶς οἱ τρεῖς κλειστοὶ τοῖχοι τῆς αἰθούσης ἔφερον κατὰ τὴν βάσιν των συνεχῆς λίθινον ἐδῶλιον μετ' ἀναπαυτικοῦ ἐρεισινώτου (εἰκ. 56 καὶ 57). Τὸ δάπεδον τῆς αἰθούσης ἦτο ἐξ ὀλοκλήρου ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, ἐκ τῶν ὁποίων σφύζονται πᾶσαι μὲν αἱ χρησιμοποιηθεῖσαι ὡς βατῆρες τοῦ συνεχοῦς ἐδῶλιου

(είκ. 56), ὀλίγοι δὲ ἐκ τῆς ὑπολοίπου ἐπιφανείας κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς αἵθουσας (είκ. 52).

Ἡ μεγάλη αὕτη αἵθουσα πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν αἵθουσα συνεδριάσεως¹ τῶν συνέδρων· διότι ποῖον ἄλλον σκοπὸν ἠδύναντο νὰ ἔχουν τὰ κατὰ τὰς τρεῖς αὐτῆς πλευρὰς συνεχῆ ἑδῶλια εἰμὴ νὰ χρησιμεύουν ὡς καθίσματα τῶν συνέδρων, ἀφοῦ μάλι-

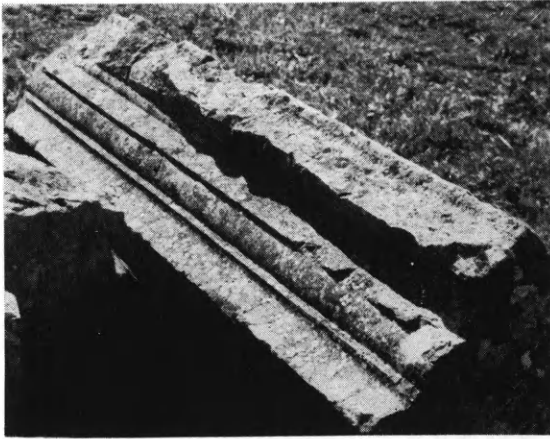
Εἰκ. 56. Μεσσήνη. Ἐπιπέδον τοῦ κατὰ τὴν βάσιν τῶν τοίχων συνεχοῦς λιθίνου ἑδωλίου.

στα καὶ τὸ ὀλικὸν μῆκος τοῦ συνεχοῦς ἑδωλίου 56.00 μ. παρῆεν ἀνετόν καθίσμα διὰ τὸ σύνολον τῶν συνέδρων, δεδομένου, ὅτι ὁ ἀριθμὸς των, ὡς ἐξηκριβώθη δι' ἐπιγραφῆς (ΑΕ 1965, σ. 116, στ. 29) ἀνήρχετο εἰς 76, ὁπότε εἰς ἕκαστον συνέδρον ἀντεστοίχει μῆκος 0.75 μ. ἦτοι πλέον ἢ ἐπαρκὲς δι' ἓν καθήμενον ἄτομον. "Ο-

1. Ὁ Ε. KIRSTEN ἐν KIRSTEN - KRAIKER, Griechenland-Kunde, 1967, σ. 427, ἐχαρακτήρισε μετὰ δισταγμοῦ τὴν αἵθουσαν Α ὡς βιβλιοθήκην, κατ' ἀναλογίαν πρὸς ἀνάλογον αἵθουσαν τοῦ Ἀσκληπείου τῆς Περγάμου. Ἡ ἐκδοχὴ ὅμως αὕτη ἀποκλείεται ἐν προκειμένῳ: 1) λόγῳ τῆς κατὰ τὴν βάσιν τῶν τοίχων ὑπάρξεως τοῦ συνεχοῦς πολυτελοῦς ἑδωλίου 2) λόγῳ τῆς ἀνυπαρξίας μέχρις ὕψους 2.50 μ. τῶν τοίχων, ὀρθογωνίων κογχῶν (niches), ἧτοι θηκῶν διὰ τὰ βιβλία ἢ τοὺς κυλίνδρους, οἳ ἐπῆρχον εἰς ὅλας τὰς ἀρχαίας βιβλιοθήκας καὶ 3) λόγῳ τῆς ἀνυπαρξίας ποδίου (podium) πρὸ τῶν τοίχων διὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ στήριξιν ρυμῶν (ραφίων) διὰ τὰ βιβλία.

Πρὸς ἀναπαράστασιν τοῦ Συνεδρίου, τὴν ὁποίαν ἀπὸ μακροῦ μελετῶν, παρουσιάζει τὸ πρῶτον νῦν ὁ ἀνασκάπτων, μᾶς βοηθοῦν τὰ σφζόμενα δομικὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ του στοιχεῖα. Καὶ ἐν πρώτοις οἱ ὀπισθεν τῶν ἐδωλίων ὀρθούμενοι τοῖχοι τῆς αἰθούσης, ἔχοντες μέγα πάχος 1.205 μ. (εἰκ. 58) οὐ μόνον στατικῶς προὔποθέτουν μέγα τὸ ὕψος των, ἀλλὰ καὶ αἰσθητικῶς ἐπιβάλλουν τοῦτο δι' αἴθουσαν ἐμβαδοῦ 350 τετρ. μ. ὡς ἡ προκειμένη.

Ἡ πρόσφατος συμπληρωματικὴ ἔρευνα ἀπέδειξεν ἐπίσης, ὅτι

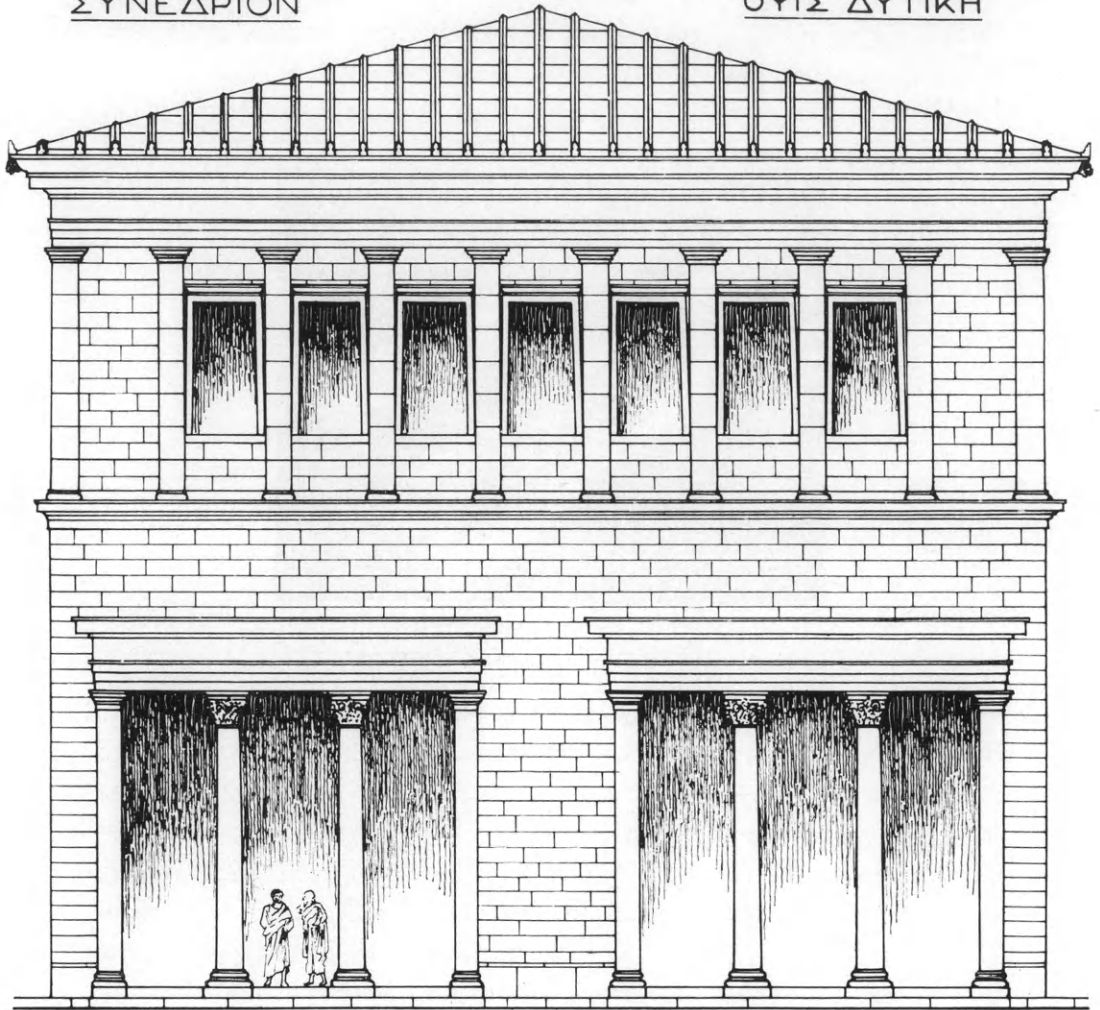
Εἰκ. 59. Μεσσήνη. Ἐν τῶν πολλῶν εὐρεθέντων ἐσωτερικῶν γείσων τοῦ Συνεδρίου τῆς Μεσσήνης.

ἡ ἐσωτερικὴ παρεῖα τῶν τοίχων ἦτο διαμορφωμένη ὡς ἐξῆς (εἰκ. 58): Κάτω καὶ ὀπισθεν τῶν λιθίνων ἐδωλίων ἔτρεχε συνεχὴς κυματιοφόρος τοιχοβάτης (ὕψους 0.223 μ.) (εἰκ. 58), σφζόμενος ἐν μέρει κατὰ χώραν (εἰκ. 56, 57). Ὑπεράνω αὐτοῦ ἐτίθεντο ὀρθοστάται, ὕψους 4 ποδῶν ἦτοι 1.22 μ., μετὰ περιτενείας, εἷς τῶν ὁποίων μάλιστα εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν (εἰκ. 54). Ἀμέσως ὑπὲρ τοὺς ὀρθοστάτας ἔβαινον λιθόπλινθοι κατὰ τὸ ἰσόδομον σύστημα, τῶν ὁποίων βεβαίως σήμερον οὐδεμία διέφυγε τὴν ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ γειτονικοῦ χωρίου Μαυρομάτι διαρπαγὴν καὶ τὴν ἐκ νέου χρῆσιν ἢ ἀσβεστοποίησιν. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ὕψους των οἱ τοῖχοι ἔφερον πέριξ ἐξέχον ἐσωτερικὸν κυματιοφόρον γεῖσον (εἰκ. 59), πλεῖστα τεμάχια τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν ἐντὸς τῆς αἰθούσης. Τὸ ὑπεράνω τοῦ γείσου μέχρι τῆς στέγης τμήμα τοῦ κτηρίου θὰ πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ἀνάλογον πρὸς τὸ τῶν παρεμ-

φερῶν ἑλληνιστικῶν οἰκοδομημάτων τῆς Μ. Ἀσίας, ὡς π.χ. τοῦ
 Βουλευτηρίου τῆς Μιλήτου, τοῦ Ἐφηβείου τοῦ κάτω Γυμνασίου

ΜΕΣΣΗΝΗ
ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ

ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ
ΟΥΙΣ ΔΥΤΙΚΗ

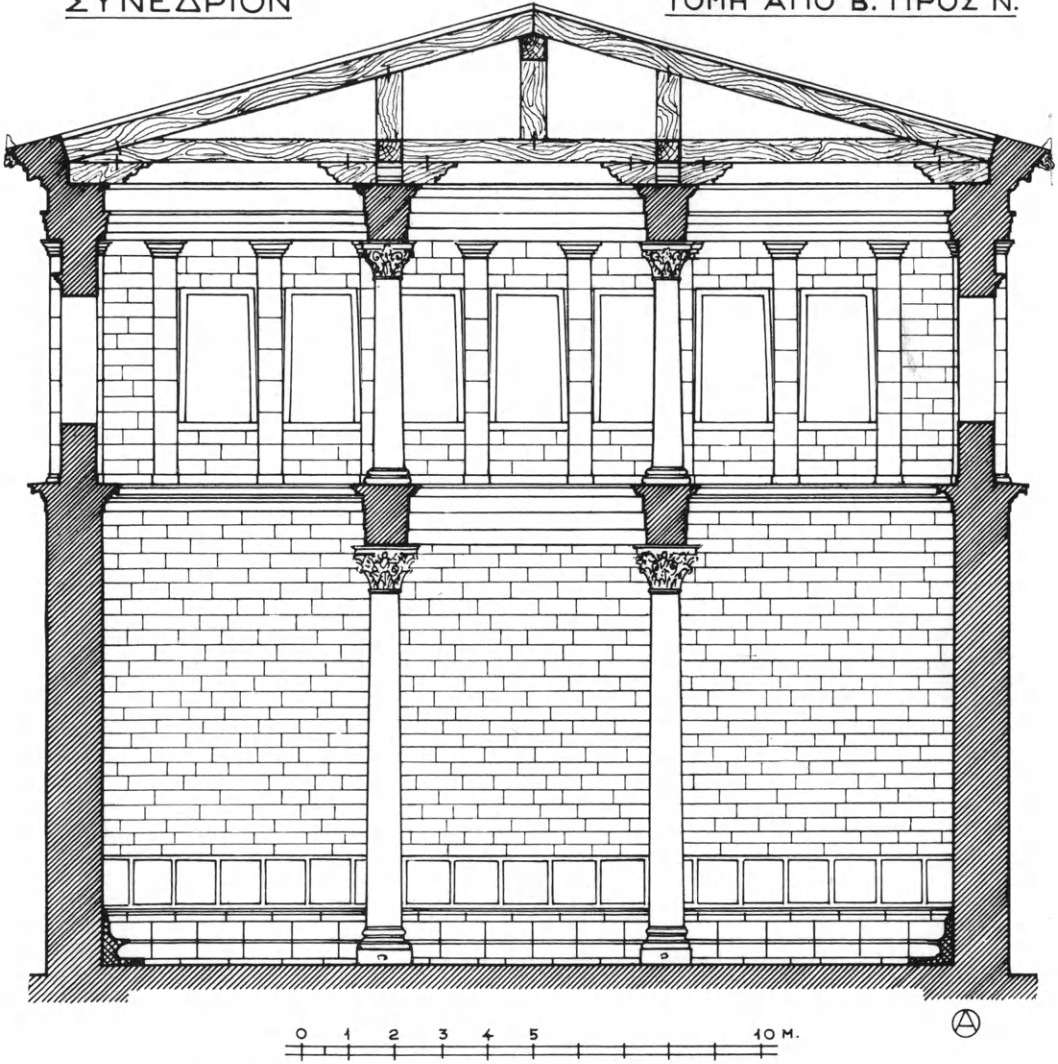
Εἰκ. 60. Ἀναπαράστασις τῆς δυτικῆς ὕψεως τοῦ Συνεδρίου τῆς Μεσσήνης.

τῆς Πριήνης καὶ τοῦ Ἀρσινοείου τῆς Σαμοθράκης. Θὰ πρέπει δη-
 λαδῆ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι θὰ ἔφερε ρυθμικὴν σειρὰν παραστάδων ἢ

ἡμικιόνων, μεταξύ τῶν ὁποίων θὰ ἠνοίγοντο φωτιστικὰ παράθυρα (εἰκ. 60). Εὐρέθησαν μάλιστα καί τινα τεμάχια τῆς βάσεως τῶν

ΜΕΣΣΗΝΗ
ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ

ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ
ΤΟΜΗ ΑΠΟ Β. ΠΡΟΣ Ν.

Εἰκ. 61. Κατακόρυφος τομὴ τοῦ Συνεδρίου ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, ἐν ἀναπαραστάσει.

παραστάδων τούτων ἐντὸς τῆς αἰθούσης, ὡς καὶ τρία τεμάχια τῆς στεφούσης τὸ οἰκοδόμημα λιθίνης σίμης (εἰκ. 62).

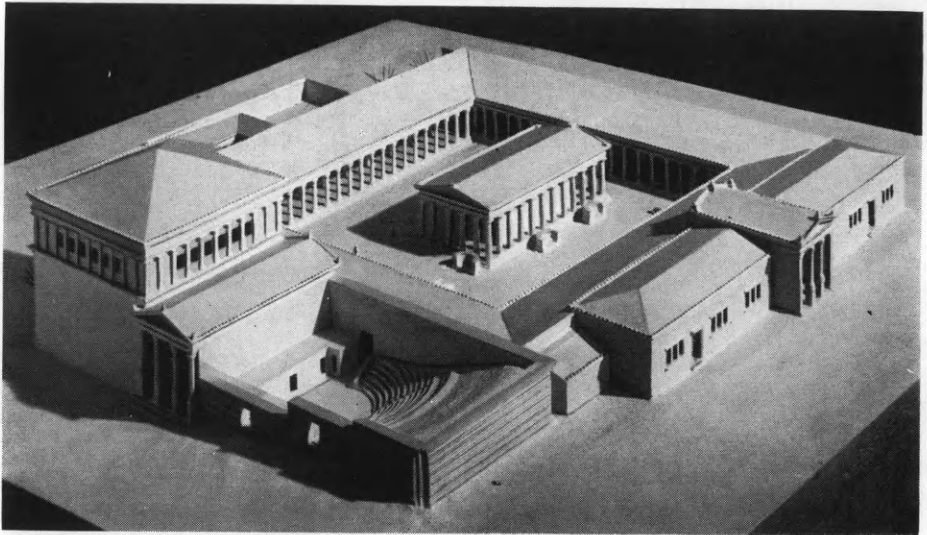
Ἡ στέγη τοῦ τετραγώνου Βουλευτηρίου θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως

τετρακλινής (εικ. 60, 61 και 63) στηριζομένη έσωτερικῶς ἐπὶ τεσσάρων στηριγμάτων, ἐνὸς τῶν ὁποίων ἡ βάσις (διαστάσεων 0.90×0.98 μ.) ἀπεκαλύφθη κατὰ χώραν (εικ. 52).

Εικ. 62. Μεσσήνη. Τεμάχια τῆς λιθίνης σίμης τοῦ Συνεδρίου.

Μεγάλην ὁμοιότητα παρουσιάζει τὸ Βουλευτήριον τῆς Μεσσήνης πρὸς τὸ τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ Ἄσσου, τόσον ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις (ἐλεύθερον ἄνοιγμα 19.30×19.30 μ., ὅσον δηλ. καὶ τὸ

Εικ. 63. Γύψινον πρόπλασμα ἀναπαραστάσεως τοῦ ἐν τῇ Ἀγορᾷ τῆς Μεσσήνης Ἀσκληπείου.

τῆς Μεσσήνης), ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐν τετραγώνῳ τοποθετημένα ἐσωτερικὰ στηρίγματα (μὲ ἀρραβδώτους κορμούς κιόνων ἐπὶ τετραγώνων βατῆρων) καὶ τὴν τετρακλινῆ στέγην. Χα-

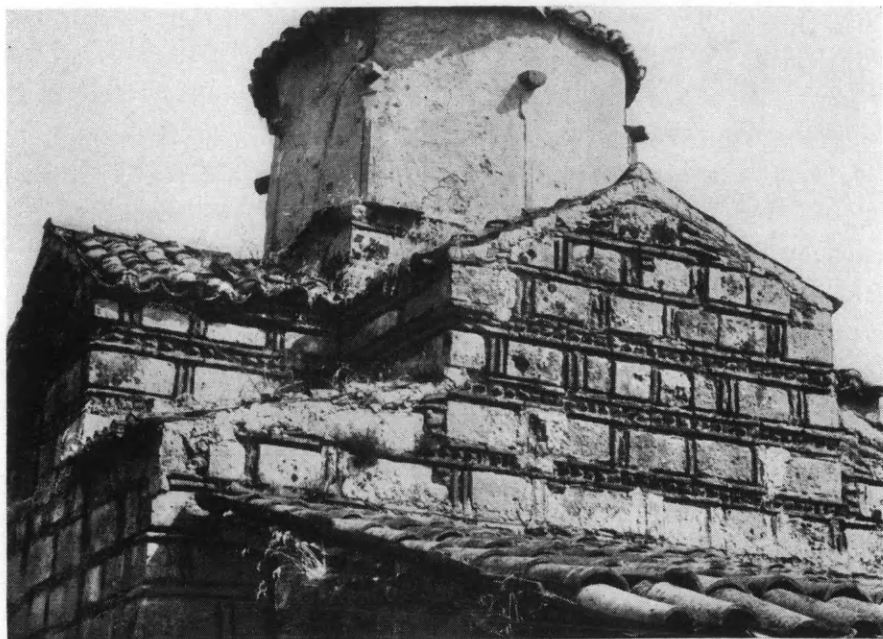
ρακτηριστική όμοιότης ύφίσταται επίσης και ως πρὸς τὴν κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς (βόρειον, ἀνατολικὴν καὶ νοτιαν) κλειστότητα τοῦ κτηρίου καὶ ως πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσόψεως τῆς δυτικῆς πλευρᾶς διὰ πέντε κιόνων, τῶν ὁποίων τὰ μετακίονια ἐφράσσοντο διὰ θυρῶν. Διαφοραὶ ύφίστανται μόνον 1) ως πρὸς τὴν ἀπουσίαν λιθίνων συνεχῶν ἐδράνων εἰς τὴν βάσιν τῶν τριῶν τοίχων καὶ 2) ως πρὸς τὸ πάχος τῶν τοίχων, ὅπερ εἰς τὴν "Ἄσσον εἶναι 0.65 μ., προσαρμοζόμενον πρὸς τὸ μικρὸν ὕψος, τὸ ὁποῖον εἶχε τὸ κτήριον αὐτό, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μέγα πάχος (1.205 μ.) τῶν τοίχων τοῦ Βουλευτηρίου τῆς Μεσσήνης, ὅπερ τούτου ἔνεκα προϋποθέτει καὶ μέγα ὕψος διὰ τὸ ἐσωτερικόν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐδέχθη ὁ ἀνασκάπτων διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς εἰκ. 61, παραδεχθεὶς δύο ἐπαλλήλους σειρὰς κιόνων, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἐσωτερικῶν κιονοστοιχιῶν τῶν κλασσικῶν ναῶν. Ἐπιβάλλεται ἄλλωστε τὸ μέγα ὕψος καὶ ἐκ τῆς γειτνιασεως τοῦ μνημονευθέντος ἀνατολικοῦ προτύλου, τοῦ ὁποίου ἡ στέγη, ἐὰν τὸ Βουλευτήριον ἦτο χαμηλόν, ὡς τὸ τῆς "Ἄσσου, θὰ ἐκάλυπτεν ὅλον τὸ ἄνω ἡμισυ τῆς βορείου πλευρᾶς, ὡς ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 63 τοῦ ἐν ἀναπαραστάσει γυψίνου προπλάσματος σαφῶς δεικνύει.

12. ΜΑΝΗ

Διὰ τοῦ καθηγ. Ν. Δρανδάκη συνεχίσθησαν χορηγία τῆς Ἐπιτροπῆς Ἑταιρείας αἱ ἐν Μάνη ἔρευναὶ βυζαντινῶν μνημείων. Ἡ κατὰ τὸ 1974 ἔρευνα ἐστράφη: Α') Εἰς συμπλήρωσιν τῆς μελέτης τῆς τοιχοδομίας γνωστῶν κατὰ τὸ πλεῖστον μεσοβυζαντινῶν, σταυροειδῶν ναῶν, ὡς εἶναι ἡ Ἁγία Βαρβάρα Ἐρήμου, ὁ Ἅγιος Νικόλαος Γέρμας, ὁ Ἅγιος Δημήτριος Λίμπερδου μὲ τὰς ἐπαλλήλους ὀδοντωτὰς ταινίας εἰς τοὺς τοίχους τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ (εἰκ. 64), ὁ Ἅγιος Πέτρος Καστανέας καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος Πλάτσας (οἱ δύο τελευταῖοι ἐν τῇ μεσσηνιακῇ Μάνη).

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος Γέρμας, δικιόνιος ἀπλοῦ ἑλλαδικοῦ τύπου μὲ καμαροσκεπὴ τὰ ἀνατολικά γωνιαῖα διαμερίσματα καὶ τὰ δυτικὰ ἐστεγασμένα διὰ φουρνικῶν, ἔχει κτισθῆ κατὰ πλινθοπερίκλειστον καὶ αὐτὸς τρόπον δομῆς, μόλις διακρινόμενον ὑπὸ

μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα. Ὁ τροῦλλός του εἶναι πολὺ ἡλλοιωμένος ἐκ τῶν ἐπισκευῶν. Ἡ μεσαία καμάρα τοῦ νάρθηκος ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ ἡμικυλινδρικοῦ θόλου τῆς δυτικῆς κεραίας τοῦ σταυροῦ. Ὁ ναὸς φέρει ἐσωτερικῶς τρία στρώματα τοιχογραφιῶν, τῶν ὁποίων αἱ νεώτεροι, *χρὶς Μηχαὶλ Κλιροδέ(τη)*, χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 1752. Ἐπὶ τοῦ μεταγενεστέρου κωδωνοστα-

Εἰκ. 64. Μάνη. Λίμπερδο, ναὸς Ἁγίου Δημητρίου. Λεπτομέρεια τῆς τοιχοποιίας.

σίου ἔχουν ἐντοιχισθῆ μέλη ἀναγλύπτου μαρμαρίνου τέμπλου, προφανῶς ἀνήκοντός ποτε εἰς τὸν ναόν.

Μεγαλυτέραν ἀλλοίωσιν, ὡς γνωστόν, ἔχει ὑποστῆ ὁ Ἅγιος Δημήτριος Πλάτσας, ἀρχικῶς σταυροειδῆς, τετρακιόνιος ἀπλοῦ ἐλλαδικοῦ τύπου, χρονολογούμενος ὑπὸ τοῦ Megaw ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ IB' αἰῶνος. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέροντα ἐκ τῶν σφριζομένων γλυπτῶν τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἐπιθήματα με παραστάσεις ζώων καὶ τὸ περίθυρον. Ἄλλ' ἴσως ἀκόμη ἀξιολογώτερον εἶναι τὸ μαρμάρινον ἀνάγλυπτον περίθυρον τοῦ Ἁγίου Πέτρου Καστανέας, τοῦ ὁποίου τὸ ὠσαύτως μαρμάρινον τέμπλον ἔχει ἄλλοτε σχεδιασθῆ.

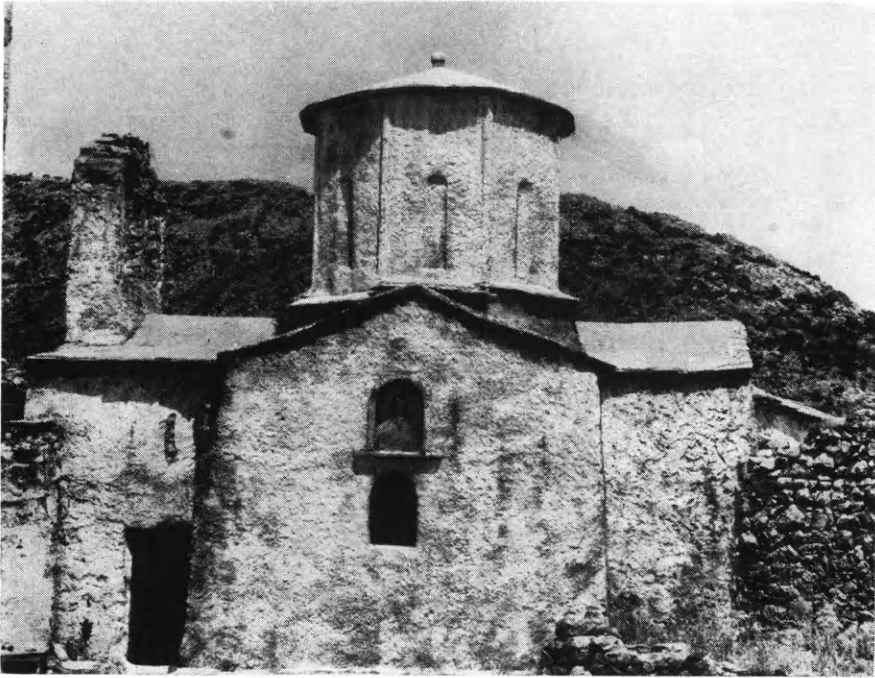
Β') Ἡ ἔρευνα ἐπὶ τούτοις ἐστράφη εἰς ἐπισήμανσιν μνημείων, εἰς περιγραφὴν, φωτογράφησιν καὶ σχεδιάσιν τινων ἐξ αὐτῶν. Οἱ καταγραφέντες ναοὶ ὑπερβαίνουν τοὺς 12 καὶ δύνανται νὰ διακριθοῦν: α) Εἰς ὅσους ἐκτίσθησαν κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, ναῖσκους μονοκαμάρους, ἐγκαταλελειμμένους τὸ πλεῖστον καὶ μᾶλλον ἢ ἤττον ἡρειπωμένους, ὡς εἶναι ἡ παρὰ τὴν Ἀγίαν Βαρβάραν Ἐρήμου Σουλανὴ μὲ ὑπολείμματα ἐπὶ τῆς ἀψίδος μετωπικῶν ἱεραρχῶν φερόντων κατάκοσμα ἐγχεῖρια καὶ μονόχρωμα φαιλόνια, ὁ εἰς Μίναν παρὰ τὴν ἀμαξιτὴν ὁδὸν μεγαλιθικὸς ναὸς μὲ λείψανα γραπτοῦ διακόσμου ἴσως τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ἡ Ἀγία Σωτήρα ἐντὸς τοῦ χωρίου Κοῦνος, ὁ ὀπίσω τῆς Ἄνω Πούλας (ἀρχαίας Ἰππόλας), ἐγγὺς τῆς θαλάσσης, ναὸς τοῦ Σωτήρος, ὁ Ἅγιος Θεόδωρος τῆς Ἄνω Πούλας μὲ τοιχογραφίας διαφόρων ἐποχῶν, τῶν ὁποίων αἱ ἀρχαιότεραι ἐξεταστέον ἐὰν ἀνάγωνται εἰς τὸν ΙΑ' αἰῶνα. Μνημονευτέοι ἀκόμη ὁ Ἅγιος Φίλιππος τῆς Κουνιώτικης Πούλας (δηλ. τῆς Ἄνω Πούλας, τῆς ἀνηκούσης εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ χωρίου Κοῦνος), μὲ λείψανα τοιχογραφιῶν — τῶν ὁποίων ἄλλας θὰ ὑπελάμβανέ τις ἔργα τοῦ ΙΑ' καὶ ἄλλας τοῦ ΙΓ' αἰῶνος — καὶ μὲ διαλελυμένον μαρμαρίνον τέμπλον δυνάμενον νὰ προσγραφῆ εἰς τὸν γνωστὸν μαρμαρᾶν Νικήταν, ὁ Ἅγιος Γεώργιος Κέριας μὲ δύο στρώματα τοιχογραφιῶν, τῶν ὁποίων αἰνεώτεροι, πιθανῶς ἀναγόμενοι εἰς τὸν ΙΓ' αἰῶνα, εἶναι ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσαι (εἰκ. 65) καί, τέλος, ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Πέτρου εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Παλιόχωρας, μεταξὺ τῶν χωρίων Μπάμπακα καὶ Δρυάλου. Τὸ μνημεῖον διατηρεῖ ὀλίγα λείψανα τοιχογραφιῶν ἀναγομένων εἰς τρεῖς ἐποχάς. Αἱ τοῦ ἀρχικοῦ στρώματος, ἡμιεξίτηλοι, πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρηθοῦν ὡς αἱ μέχρι τοῦδε γνωσταὶ παλαιότεραι τοιχογραφίαι τῆς Μάνης, αἱ εἰκονίζουσαι ἀγίους. Ὁ ναὸς, κτισμένος δι' ἀργῶν λίθων συνδεομένων μὲ ἀσβεστοκονίαμα, διακρίνεται διὰ τὴν μεγάλην ἡμικυκλικὴν τοῦ ἀψίδα, τὴν συνεχομένην ἔξωθεν κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τῆς πρὸς ὑπόλειμμα ἄλλου, καμπύλου τοίχου, μεγαλυτέρας ἀκτῖνος, ἀνήκοντος πιθανώτατα εἰς ἀψίδα παλαιότερας ἐκκλησίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐκτίσθη ὁ Ἅγιος Πέτρος. Διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ὑπολείμματος ἔχει χρησιμοποιηθῆ ὡς συνδετικὴ ὕλη ὑδραυλικὸν ἀσβεστοκονίαμα. Ἄν ὁ καμπύλος τοῖχος προδικάζῃ τὴν αὐτόθι παρουσίαν παλαιοχριστια-

νικῆς βασιλικῆς, τοῦτο θὰ ἐλέγξῃ μελλοντικὴ σκαφικὴ ἔρευνα. Εἰς τὸν ναὸν ἔχει ἀπὸ Νότου μετεγενεστέρως ἐπικολληθῆ ἡρειπωμένον μεγαλιθικὸν παρεκκλήσιον. β) Εἰς ναοὺς μεταβυζαντι-

Εἰκ. 65. Μάνη. Κέρια, ναὸς Ἁγίου Γεωργίου. Τοιχογραφία δευτέρου στρώματος.

νοὺς, μονοκαμάρους καὶ τούτους καὶ καταγράφους, ὡς εἶναι ὁ εἰς Γωνέαν, ὑπεράνω τοῦ Κότρωνα, Ἁγιος Γεώργιος (ΙΗ' αἰῶνος) ἀνιστορηθεὶς διὰ συνδρομῆς κῶπου κ(αὶ) ἐξόδου παρὰ τοῦ κῆρ Ἀντωνίου Καλερζι — κατὰ τινὰ παράδοσιν Κρητὸς φυγάδος — οἱ Ἁγιοὶ Πάντες (1767) εἰς τὰ ἐγγύς τῆς Ἀρεσπόλεως Εἰφარიάνικα, ὁ εἰς θέσιν Κάλλιαζῆ ἢ Χαλάσματα, πρὸ τοῦ χωρίου Γέρμα, ἱκανῶν διαστάσεων ναὸς τοῦ Σωτῆρος (1725), ὁ μεταξὺ Κουτῆ-

Εικ. 66. Μάνη. Τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Σωτῆρος ὑπὲρ τὸν Κότρωναν.

Εικ. 67. Μάνη. Γαρδενίτσα, ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου. Θωράκιον τοῦ τέμπλου.

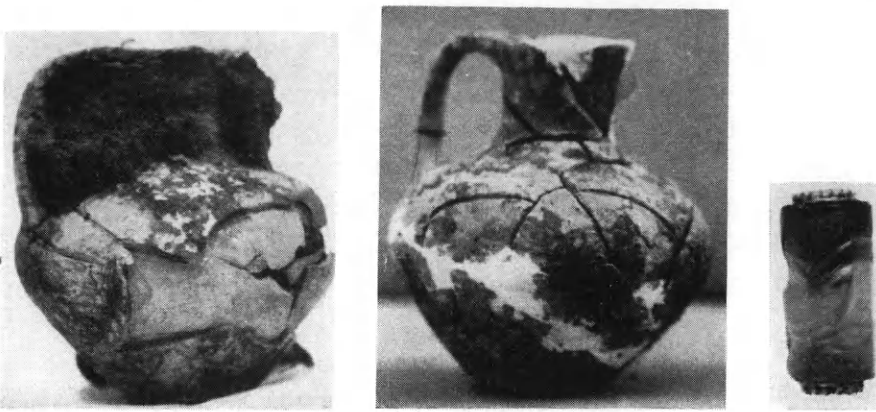
φαρη και Λαγκάδας εις την μεσσηνιακήν Μάνην ναός τῶν Ἀγίων Κωνσταντίνου και Ἑλένης (1699) με ἀφιερωτικὰς ἐπιγραφὰς ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν και χαράγματα. Μεταβυζαντινὸν κτίσμα φαίνεται και τὸ σχήματος ἐλευθέρου σταυροῦ τρουλλαῖον καθολικὸν τῆς ἐγκαταλελειμμένης Μονῆς τοῦ Σωτῆρος (εἰκ. 66), ἡ ὁποία ἔχει ἰδρυθῆ ἐπὶ ὄρους ὑπὲρ τὸν Κότρωναν. Ὁ ναός εἶναι κατάγραφος ἐκ μεταβυζαντινῶν τοιχογραφιῶν, μᾶλλον τοῦ ΙΗ' αἰ. (α' ἡμισυ). Εἰς τὸ ἱερὸν ὅμως, ὑπὸ τὸ καταπεσὸν κονίαμα, διακρίνονται και ἄλλαι ἀρκετὰ παλαιότεραι.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ἐξετάσθησαν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως εις τὴν Νομιτζήν και κατεγράφησαν τεμάχια βυζαντινῶν γλυπτῶν, ἐντοιχισμένα ἢ ἀποκείμενα εις διαφόρους ναοὺς τῆς Μάνης, τῶν ὁποίων σπουδαιότερα τὰ κοσμοῦντα τοὺς τοίχους τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου εις τὸ χωρίον Κοῦνος και τὸ μαρμάρινον διαλελυμένον τέμπλον τοῦ παρὰ τὴν Γαρδενίτσαν βυζαντινῶν χρόνων ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου. Καὶ τὸ τέμπλον τοῦτο, τοῦ ὁποίου θωράκιον παρέχει ἡ εἰκὼν 67, πρέπει νὰ συνδεθῆ πρὸς τὴν τέχνην τοῦ Νικήτα.

13. ΜΕΣΣΗΝΙΑ. Κουκουνάρα

Συνεχίσθησαν κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1974 διὰ τοῦ ἐπικ. καθηγητοῦ Γ. Κορρέ, βοηθουμένου ὑπὸ πτυχιούχων τοῦ Ἱστορικοῦ-Ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, αἱ ἀπὸ μακροῦ (1963) διακοπεῖσαι ἀνασκαφαὶ τῆς Ἐταιρείας παρὰ τὸ χωρίον Κουκουνάρα Πυλίας, διεξαχθεῖσαι παλαιότερον διὰ τοῦ ἀειμνήστου καθηγ. Σπ. Μαρινάτου.

Ἦδη κατὰ τὸ 1973 ἐπανελήφθησαν διὰ τοῦ Γ. Κορρέ αἱ ἀνασκαφαὶ αὐταί, χάρις εις πίστωσιν τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ και Ἐπιστημῶν, ἀνασκαφέντος ἐνὸς εἰσέτι εις τὴν θέσιν Φυτιές θολωτοῦ τάφου (Κουκουνάρας ὑπ' ἀριθ. 3) μετ' ἀσυλήτου ταφῆς γυναικὸς τοῦ τέλους ἀκριβῶς τῆς ΥἚ ΙΙΒ και τῶν ἀρχῶν τῆς ΥἚ ΙΙΑ περιόδου. Κυριώτερον εὑρημα, πέρα τῶν διαπιστωθέντων διδακτικωτάτων ταφικῶν ἐθίμων, ὑπῆρξεν ὁ εὔρεθεις δεύτερος ἐν Ἑλλάδι, πλήρης χρυσόδετος σφραγιδοκύλινδρος μετὰ παραστάσεως αἰγιά-

α

β

γ

Εικ. 68α - β. Κουκουνάρα. Γουβαλάρη. Τυμβοειδές έξαρμα α. Προχοΐδιον εκ του τάφου 2
 ώς εύρέθη και μετά την συγκόλλησιν αυτού. γ. Κουκουνάρα. Φυτιές. ΥΕ ΙΙΒ
 σφραγιδοκύλινδρος εκ σαρδώνυχος εκ του θολωτού τάφου 2.

Εικ. 69. Άνάπτυγμα του σφραγιδοκύλινδρου της εικ. 68γ. Κύων διώκων αίγαγρον.

Εικ. 70. Κεραμεική ΥΕ ΙΙΑ2 - ΙΙΒ1 εκ του τάφου 4 του τυμβοειδοϋς έξάρματος α.

γρου διωκομένου υπό κυνός (εικ. 68γ, 69). Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνεχίσθη καὶ ἡ ἀνασκαφὴ ἐκτεταμένου μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου, ὅπερ ἀπετέλουν παλαιότεν γνωστὰ τυμβοειδῆ ἑξάρματα εἰς τὴν περιοχὴν Γουβαλάρη, ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου. Ὡς διεπιστώθη, τὸ νεκροταφεῖον αὐτὸ ἐχρησιμοποιήθη ἐπὶ μακρόν, ἀπὸ τῶν πρώτων ὑστεροελλαδικῶν περιόδων μέχρι καὶ τῆς ΥἼΒ ΠΙΒ τοῦλάχιστον περιόδου. Εἰς τὸ τυμβοειδὲς ἑξάρμα **α** ἀνεσκάφησαν δύο κυκλικοὶ καὶ εἰς πεταλοειδῆς τάφος, ἐνῶ εἰς τὸ τυμβοειδὲς ἑξάρμα **β** ἀνεσκάφη εἰς μεμονωμένος πεταλοειδῆς. Σημειωτέον, ὅτι διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς ἀνασκαφῆς ἐσώθη τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο ἐξ ὀλοκληρωτικῆς καταστροφῆς, διότι ὁ νέος ἰδιοκτῆτης τῆς ἐκτάσεως εἶχεν ἀρχίσει ἤδη δι' ἐκσκαφῶν ἐργασίας πρὸς ἀξιοποίησιν τῆς περιοχῆς.

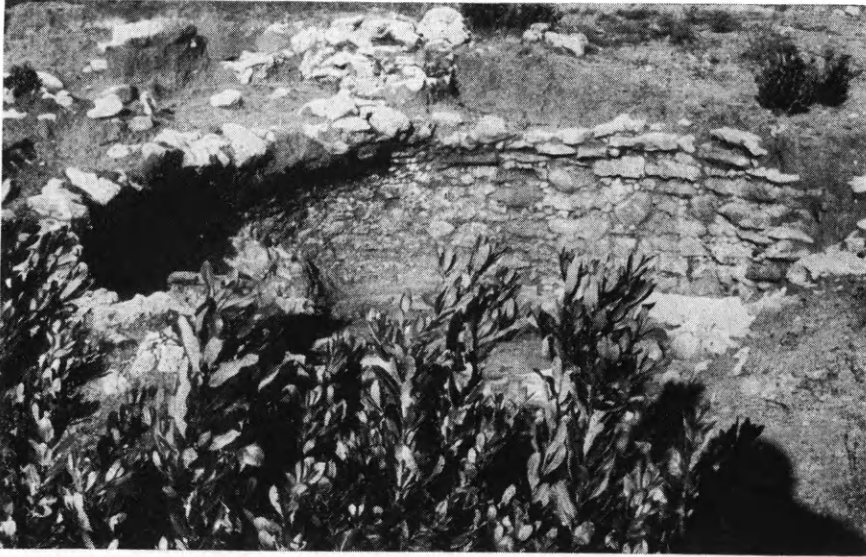
Κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1974 συνεχίσθη ὀλιγοήμερος εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο ἀνασκαφὴ, διακοπεῖσα αἰφνιδίως λόγῳ τῆς εἰς Κύπρον ἐχθρικῆς ἀποβάσεως.

Ἀρχικῶς συνεπληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ πεταλοειδοῦς τάφου τοῦ τυμβοειδοῦς ἑξάρματος **α**. Οὗτος εὐρέθη συλημένος, εἶχε δὲ δύο λάκκους διὰ τὰς παλαιότερας ταφάς. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου παρεῖχεν ὄψιν ὀστεοφυλακίου, λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἐν αὐτῷ εὐρεθέντων κρανίων (εἴκοσι καὶ πλέον ἐμετρήθησαν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἡμισυ τοῦ τάφου). Πέρα μιᾶς μικροτάτης ἐξ ὀρείας κρυστάλλου ψήφου, εὐρέθη καὶ ἐν ἰδιότυπον τὴν κατασκευὴν ἀγγεῖον, ὕψους 9.3 ἐκ., ὅπερ ἔφερεν ἐσωτερικῶς δεύτερον τοίχωμα ὀφειλόμενον, πιθανῶς, εἰς μίαν πρώτην ἀτυχῆ τοῦ ἀγγείου κατασκευὴν (εικ. 68α-β).

Ἀμέσως πρὸς Ν. ἀνεσκάφη ὁ τέταρτος, θολοειδῆς τὴν μορφήν τάφος, ὅστις ἐσώζετο μέχρις ἀνωτάτου τινὸς σημείου, ἔχων ὕψος 2.50 μ. περίπου καὶ διάμετρον πλέον τῶν 2.60 μ. Ὁ τάφος οὗτος ἦτο ἐξ ὀλοκλήρου ὑπόγειος. Εἰς τὸ ὑπερκείμενον τοῦ δαπέδου στρώμα εὐρέθησαν πέντε ταφαί, ἐξ ὧν δύο συνωδεύοντο ὑπὸ ἀγγείων, ἅτινα καὶ χρονολογοῦν αὐτὰς εἰς τοὺς ὑστάτους ΥἼΒ ΠΙΑ2 χρόνους καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΥἼΒ ΠΙΒ περιόδου (εικ. 70). Ἴσως ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς ἀποδώσῃ καὶ παλαιότεραν περίοδον χρήσεως τοῦ τάφου. Ἐκπληκτικὴ ποσότης λίθων, ἐν τινι τάξει τοποθετημένων ὑπεράνω τοῦ στρώματος τῶν πέντε ταφῶν, εὐρέθησαν σχηματίζοντες Π, τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὁποίου περιελάμβανε χῶμα μόνον.

Ὁ πέμπτος τάφος εἶχεν ὑποστῆ μεγάλας μεταβολάς εἰς τὸ σχῆμα του, ἐχρησιμοποιήθη δὲ ἤδη κατὰ τὰς πρώτας ὑστεροελλαδικὰς περιόδους.

Ὁ ἕβδομος τάφος, θολωτὸς καὶ διαμέτρου 4 μ. περίπου (εἰκ. 71), ἦτο ὠκοδομημένος διὰ μικρῶν σχετικῶς λίθων. Οὗτος εἶχε συληθῆ παλαιότερον διὰ διανοίξεως ὅπῃς εἰς τὸ δυτικὸν αὐτοῦ τμη-

Εἰκ. 71. Κουκουνάρα. Γουβαλάρη. Τυμβοειδὲς ἔξαρμα α, τάφος 7.

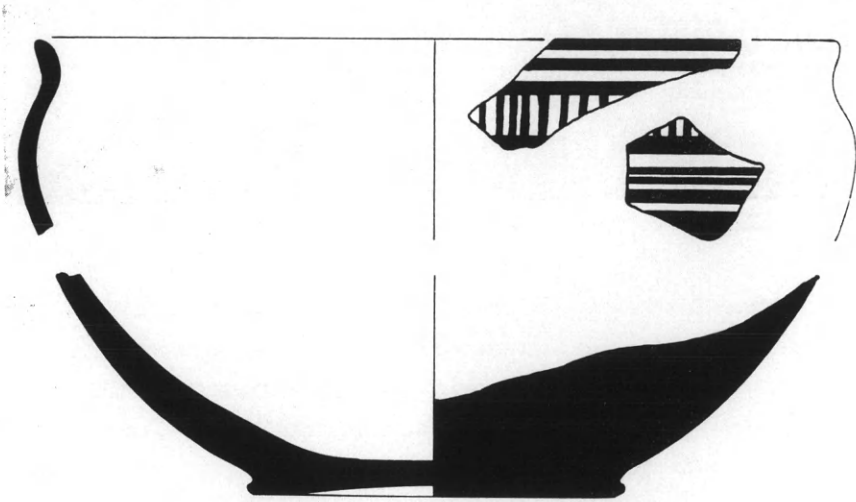
μα. Πλησίον ἀνασκάπτεται καὶ ὁ ὄγδος, θολωτὸς ὁμοίως τὸ σχῆμα τάφος, ὅστις ὅμως, κατασκευασθεὶς εἰς ὑψηλὸν σημεῖον τοῦ τυμβοειδοῦς ἔξάρματος, ἔχει ἤδη πλήρως καταστραφῆ ὑπολειπομένων μόνον τῶν κατωτέρων στρώσεων τοῦ θόλου. Ἀσφαλῶς τὸ ἔξαρμα τοῦτο θὰ περιλαμβάνῃ καὶ ἄλλους τάφους μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει ἡ μακρὰ διάρκεια χρήσεως τοῦ νεκροταφείου τούτου, ὅπερ περιελάμβανε πλείονας παραλλαγὰς δύο βασικῶν τύπων τάφων, τοῦ θολωτοῦ καὶ τοῦ πεταλοειδοῦς. Διὰ τοῦ πλήθους τῶν τάφων (ἀνασκαφέντων καὶ ἐπισημανθέντων) διαπιστοῦται, ἐπίσης, τὸ πολυάνθρωπον τῆς μυκηναϊκῆς Κουκουνάρας, ἥτις ἀσφαλῶς θὰ ἦτο μία τῶν εἰς τὰς πινακίδας τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ἐγγλιανοῦ μνημονευομένων πυλιακῶν περιοχῶν. Ἐλπίζεται, ὅτι

διὰ τῆς συνεχίσεως τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὴν περιοχὴν Κουκουνάρας θὰ ἐμπεδωθῇ ἡ φήμη τῆς περιοχῆς ὡς μιᾶς τῶν πλουσιωτέρων τῆς μυκηναϊκῆς καθόλου ἐποχῆς.

14. ΑΝΑΡΟΣ. Ζαγορά

Ἡ πρὸς ἐξερεύνησιν τοῦ γεωμετρικοῦ συνοικισμού τῆς Ζαγορᾶς Ἄνδρου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγ. Ἀλεξάνδρου Καμπίτογλου ἐργασθεῖσα κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1974 ἀποστολὴ ἀπέβλεψεν εἰς τὸν ἐξῆς τριπλοῦν σκοπόν: α) τὴν συνέχισιν τῆς ἐπισταμένης μελέτης τῶν ἀνασκαφέντων εὐρημάτων πρὸς δημοσίευσίν των καὶ β) τὴν εἰς περιορισμένην κλίμακα συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ΝΑ. τμήματος τοῦ ὄχυρωματικοῦ τείχους, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς περιοχῆς τῆς πύλης, πρὸς διευκρίνησιν εἰδικῶν προβλημάτων.

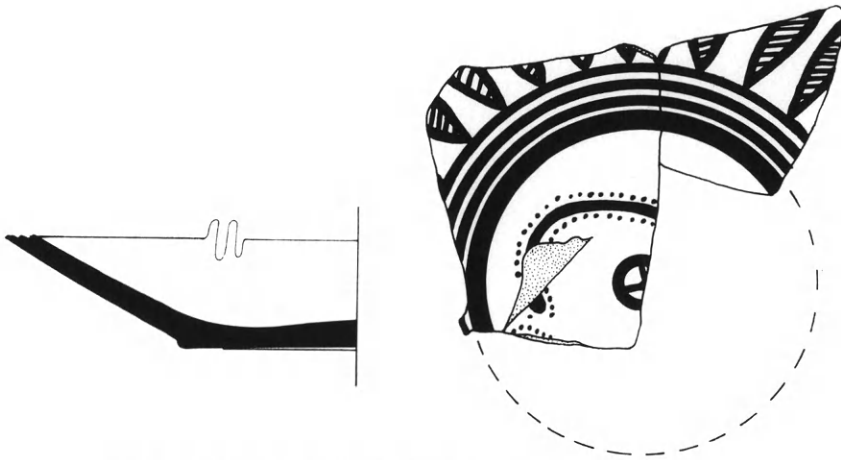

Εἰκ. 72. Ζαγορά Ἄνδρου. Σχέδιον γεωμετρικοῦ σκύφου συγκεκορημένου ἐξ ὀλίγων τεμαχίων ἀνευρεθέντων εἰς τὴν περιοχὴν J.

Ἡ μελέτη τῶν εὐρημάτων συνεχίσθη εἰς τὴν βάσιν τῆς ἀποστολῆς, ἥτοι εἰς τὸ χωρίον Μαίνητες, ἥτο δὲ δυσχερῆς λόγω τῆς κακῆς διατηρήσεως τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων, τῶν ὁποίων ἡ ἱκανοποιητικὴ δημοσίευσίς θὰ ἐξαρτηθῇ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ πιστῶν

σχεδίων. Δύο παραδείγματα τοιαύτης έργασίας δημοσιεύονται εις τὰς εικόνας 72 καὶ 73.

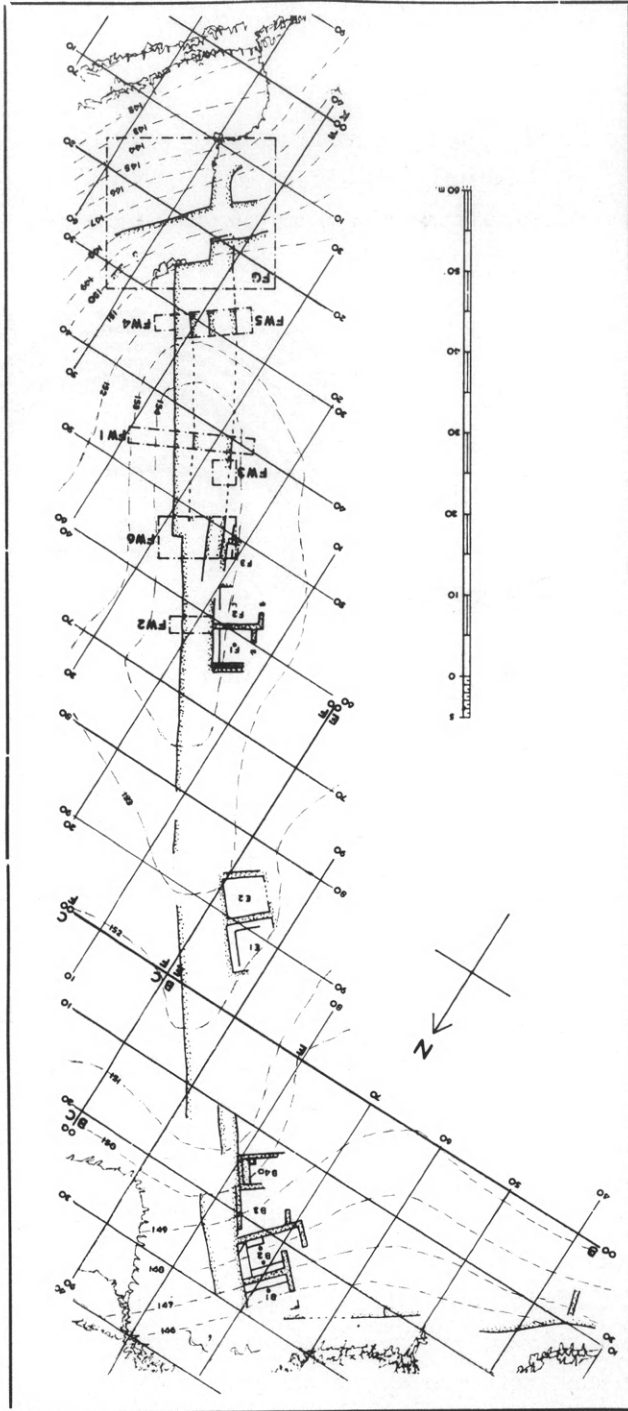
Ὁ δεύτερος σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς ἦτο, ὡς εἴπομεν, ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸ ὄχυρωματικὸν τεῖχος, ἣτις διεξήχθη ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς Δρ. Birchall. Ἡ ἔρευνα εἰς τὸ ΝΑ. τμήμα αὐτοῦ ἔφερεν εἰς φῶς περισσοτέρας τῆς μιᾶς φάσεις. Τὰ ἀποτελέσματα

Εἰκ. 73. Ζαγορά Ἄνδρου. Σχέδιον γεωμετρικοῦ πινακίου.

τῶν ἐργασιῶν εἰς τὸ ὄχυρωματικὸν τεῖχος κατὰ τὸ 1974 διευκρινοῦνται διὰ συγκρίσεως τοῦ σχεδίου τῆς εἰκόνος 74, ὅπερ ἐξεπονήθη μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1974, πρὸς τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνος 72, τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὴν σελίδα 253 τῶν Πρακτικῶν διὰ τὸ ἔτος 1972, τὸ ὁποῖον δεικνύει τὸ τεῖχος ὡς ἐνεφανίζετο κατὰ τὸ τέλος τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1971. Εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνος 74 διαγράφονται σαφῶς αἱ παρειαι τοῦ τείχους εἰς τὰς τομὰς FW 6, FW 1 καὶ FW 5 - FW 4, αἱ ὁποῖαι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς διαφόρους φάσεις αὐτοῦ.

Τὰ κεραμεικὰ εὐρήματα, τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν τομῶν αὐτῶν, δὲν ἔχουν εἰσέτι μελετηθῆ ἔπαρκῶς. Ὡστόσο ἡ ἐπιφανειακὴ ἐπισκόπησις των κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου τοῦ 1974, ὑποδηλοῖ, ὅτι ἡ ἴδρυσις τοῦ γεωμετρικοῦ συνοικισμού πρέπει νὰ εἶναι ἀρχαιότερα τῆς ἐποχῆς τῆς ὑποδεικνυομένης ὑπὸ τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων, τῶν προερχομένων ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων μέχρι τοῦ 1971 κτηρίων.

Είχ. 74. Ζαγορά "Άνδρος. Σχέδιον τοῦ ΝΑ. τμήματος τοῦ ὄχυρωματικοῦ τεύχους. Διασφραγίζονται αἱ τομαὶ FW6, FW1, FW5 - FW4 καὶ νοτίως τῆς FW5 - FW4 ἡ πύλη τοῦ τεύχους.

15. ΠΑΡΟΣ. Ὁ οἰκισμὸς Οἰκονόμου

Ἡ περὶ τῶν ἐν Πάρῳ μελετῶν τοῦ ἀρχαιολόγου Δ. Σκιλάρντι ἔκθεσις ἔχει ὡς ἐξῆς: Ὁ ὠχυρωμένος οἰκισμὸς τῆς νήσου Οἰκονόμου κεῖται ἐν τῷ ὄρμῳ Λαγγέρη, κατὰ τὸ ΝΑ. μέρος τοῦ εὐρέος κόλπου Ναούσης τῆς Πάρου (εἰκ. 76). Ἡ «νῆσος» Οἰκονόμου, ἥτις ἀπετέλει τὴν ἀπόληξιν μικροῦ ἀκρωτηρίου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐπικοινωνεῖ κατὰ τὸ παρὸν μετὰ τῆς ἔναντι παρα-

Εἰκ. 75. Πάρος. Τὸ ἀνατολικὸν ἀψιδωτὸν πέρας τοῦ ναοῦ.

λίας τῆς νήσου Πάρου, διὰ στενοῦ ἰσθμοῦ ἄμμου. Βεβαίως ὁ ἰσθμὸς οὗτος συνδέει τὴν νῆσον Οἰκονόμου μετὰ τῆς εὐμεγέθους χερσονήσου, τῆς ἐκτεινομένης κατὰ τὸ ΒΑ. τμήμα τῆς Πάρου. Ὁ γνωστός κόλπος τῆς Ναούσης κεῖται πρὸς Δυσμὰς τῆς χερσονήσου. Ὁ κόλπος περικλείει εὐαρίθμους ὀρμίσκους, καλῶς προφυλαγμένους ἐκ τῶν βορείων ἀνέμων, οἵτινες ἀσφαλῶς θὰ ἐνεῖχον ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα εἰς τὴν ναυσιπλοῖαν τῶν ἀρχαίων χρόνων.

Ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀπὸ τοῦ 1969 ὑφ' ἡμῶν ἀναληφθείσης μελέτης τοῦ χώρου προκύπτει, ὅτι ὁ κόλπος τῆς Ναούσης διεδραμάτισεν ὄλως σημαντικὸν ρόλον εἰς τοὺς μεταμυκηναϊκοὺς καὶ πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους, καθ' ἣν περίοδον, ἐν τῷ πλαίσιῳ ἀποι-

κιστικῶν ἐξορμήσεων, ἑλληνικὰ φύλα μετεκινοῦντο ἐξ Ἑλλάδος πρὸς Μικρὰν Ἀσίαν, μετὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὸν 12ον π.Χ. αἰῶνα. Ἡ περὶ τὸν κόλπον τῆς Ναούσης περιοχὴ ἐμφανίζει τοιαῦτα πλεονεκτήματα (μικρὰ ἀκρωτήρια μὲ ὀρμίσκους, ρέοντα ὕδατα, καλλιεργήσιμοι ἀγροί), οὕτως ὥστε ἡ ἐνταῦθα ἰδρυσις οἰκισμῶν ἀπετέλει ἐξαιρετικῶς εὐστοχὸν ἐπιλογὴν. Τῶ ὄντι, ἡ μελέτη τοῦ περὶ τὸν κόλπον Ναούσης χώ-

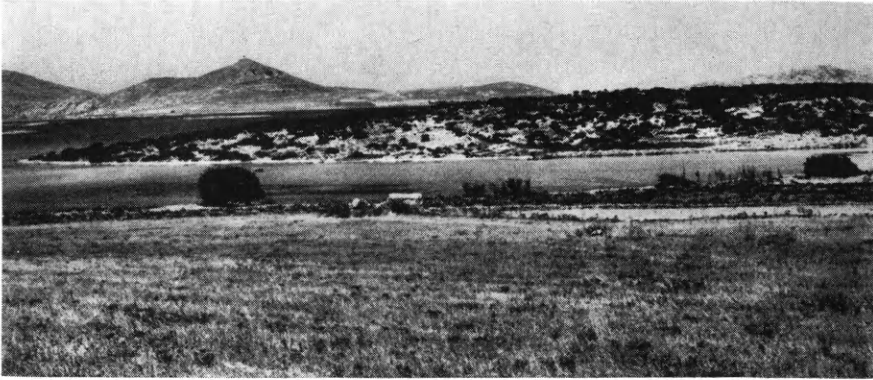
Εἰκ. 76. Πάρος. Τὸ βόρειον τμήμα καὶ ὁ κόλπος τῆς Ναούσης (χάρτης ἐκ τοῦ A. Philippson, Beitr. zur Kenntnis der griechischen Inselwelt, Pettermans Mitt. Suppl. 134, πίν. 2).

ρου δεικνύει σαφῶς τὴν ὑπαρξίν οἰκισμῶν ἰδρυμένων ἐπὶ καταλλήλων λόφων ἢ γεωγραφικῶς ἀπροσίτων θέσεων ἐγγὺς τῆς θαλάσσης. Ἐνδεικτικῶς, ἐξ εὐαρίθμων ἐνδείξεων ἀρκούμεθα εἰς βραχεῖαν μνημόνευσιν δύο μόνων θέσεων, αἵτινες παραλλήλως πρὸς τὸν οἰκισμὸν τῆς νήσου Οἰκονόμου, δεικνύουν σαφῶς τὴν σπουδαιότητα, ἣν διεδραμάτισεν ὁ κόλπος τῆς Ναούσης καὶ ἐν γένει ἡ ΒΑ. χερσόνησος τῆς Πάρου, εἰς τὴν πρῶτον ἱστορίαν τῆς νήσου.

Οὕτως, ἐγγὺς τοῦ δυτικοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου, πρὸς τὰ ΒΔ. μικροῦ ὀρμητηρίου εὐρίσκεται ὁ βραχώδης λόφος τῶν Κουκουναριῶν, μὲ πλῆθος ἀρχαίων ὀχυρωματικῶν ἔργων καὶ ἐρείπια ἀρχαίου οἰκισμοῦ (εἰκ. 76). Εἰδικώτερον, ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου κορυφῆς τοῦ λόφου ἐνετοπίσθησαν ἐρείπια πρῶτου οἰκοδομήματος, πιθανῶς τῶν πρωτογεωμετρικῶν χρόνων, ἐγγὺς δὲ τούτου, ἐντὸς σπηλαίου, διὰ δοκιμαστικῆς τομῆς διανοιγείσης τὸ 1973, τῆ συμ-

βολῆ τῆς ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Κυκλάδων, ἐνετοπίσθη κεραμεικὴ τῆς αὐτῆς περιόδου. Πιστεύεται, ὅτι ὁ ἐκεῖ οἰκισμὸς χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους περισυλλεγόντων ποικίλων ὀστράκων ἀγγείων.

Ὁ δεῦτερος οἰκισμὸς ἐνετοπίσθη ἐπὶ τοῦ νοτίου τμήματος τῆς νήσου, τοῦ Φιλίζιου, δυτικῶς τῆς ΒΑ. χερσονήσου τῆς Πά-

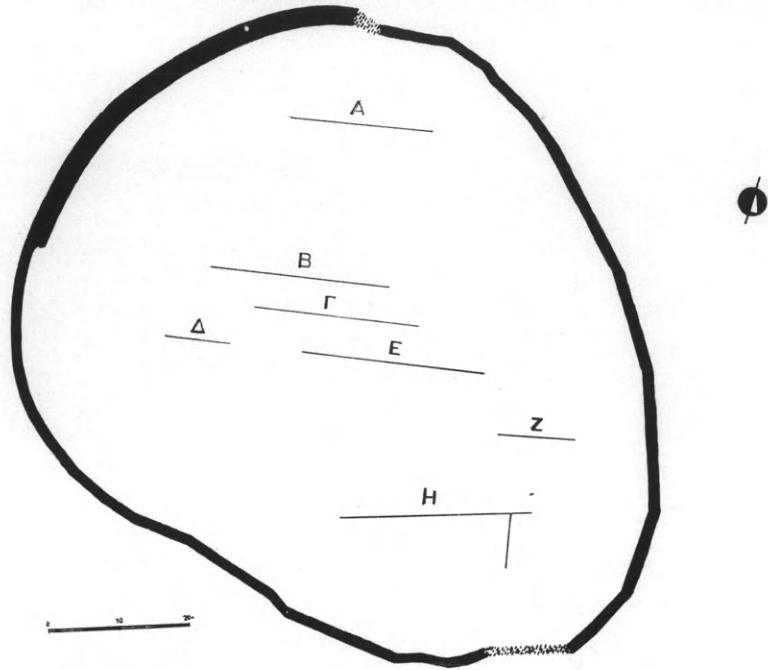

Εἰκ. 77. Πάρος. Ἡ νῆσος Οἰκονόμου ἀπ' Ἀνατολῶν.

ρου (εἰκ. 76). Ἐπὶ τοῦ νοτίου τμήματος τῆς νήσου ὑφίστανται ἐνδείξεις οἰκισμοῦ, προστατευομένου κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν ὑπὸ τείχους καὶ τάφρου ἔμπροσθεν τούτου. Εἰκάζεται, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ νῆσος Φιλίζι ἀπετέλει τὸ ἄκρον ἐπιμήκους χερσονήσου, ὡς καὶ ἡ νῆσος τοῦ Οἰκονόμου. Σήμερον τὸ Φιλίζι ἔχει πλήρως ἀποσυνδεθῆ ἐκ τῆς ἐναντι παραλίας, οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζη νῆσον.

Ὅμως ὁ πλέον σημαντικὸς οἰκισμὸς τῆς περιοχῆς κεῖται πρὸς Δυσμὰς τῆς ΒΑ. χερσονήσου τῆς Πάρου. Ὁ οἰκισμὸς τῆς νήσου Οἰκονόμου εἶναι ὁ μόνος σφζόμενος εἰς τοιαύτην καλὴν κατάστασιν, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ προβῶμεν εἰς ἀποτύπωσιν τῶν ἐρείπιων τοῦ ἀνευ προηγουμένης ἀνασκαφῆς. Ἡ μικρὰ νῆσος εἶναι βραχώδης καὶ καλύπτεται ὑπὸ θάμνων καὶ δενδρυλλίων. Ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς νήσου μόνον ἡ ἀνατολικὴ ἐμφανίζεται ὀμαλή, αἱ δὲ λοιπαὶ βραχώδεις ἢ κρημνώδεις. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ πρόσβασις ἐκ τῆς Πάρου πρὸς τὴν νῆσον Οἰκονόμου γίνεται ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευ-

ρᾶς διὰ στενοῦ ἰσθμοῦ. Ἐκατέρωθεν τοῦ ἰσθμοῦ σχηματίζονται δύο ὑπήνεμοι κόλποι, ὁ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ ὁ τῶν Ἑλληνικῶν ἀντιστοίχως (εἰκ. 76). Ὁ οἰκισμὸς καταλαμβάνει χῶρον ἐπὶ τῆς κλιτύος λόφου κειμένου κατὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον τῆς νήσου (εἰκ. 77). Περιέργως, τὰ ἐρείπια σώζονται εἰς ἱκανοποιητικὴν κατάστασιν, καίτοι αἱ καλύπτουσαι αὐτὰ ἐπιχώσεις ἔχουν περιορισμέ-

Εἰκ. 78. Πάρος. Κάτοψις τοῦ περιβόλου τοῦ οἰκισμοῦ Οἰκονόμου.

νον πάχος. Ἐν κατόψει ὁ περίβολος ἐμφανίζει ἀκανόνιστον ἑλλειπτικὸν σχῆμα (εἰκ. 78). Ἡ μέγιστη διάμετρος τοῦ περιβόλου ἀνέρχεται εἰς τὰ 120 μ. περίπου, ἐνῶ ἡ βραχεῖα εἰς τὰ 83 μ. περίπου. Ὁ περίβολος σώζεται εἰς καλὴν κατάστασιν, ἰδιαιτέρως κατὰ τὸ ΒΑ. (εἰκ. 79), τὸ ΒΔ. (εἰκ. 80) καὶ τὸ δυτικὸν τμήμα (εἰκ. 81). Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐρειπίων ἐνισχύεται ἡ ἄποψις περὶ πιθανῆς ὑπάρξεως πυλῶν κατὰ τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον τμήμα τοῦ περιβόλου, καίτοι τοῦτο δὲν εἶναι ἀπολύτως βεβαιωμένον. Τὸ μέσον πάχος τοῦ τείχους ἀνέρχεται εἰς 0.75 μ., καίτοι εἰς τινὰ σημεῖα, ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν ΒΔ. πλευράν, ὁ περίβολος ἐμφανίζεται ἰσχυρότερος μὲ μέσον πάχος 1.50 μ. Τὸ τεῖχος ἔχει ἀνεγερθῆ διὰ πο-

λυγωνικῶν λίθων, ἀδρῶς εἰργασμένων καὶ εἰλημμένων ἐκ τοῦ βραχῶδους ὑπεδάφους τῆς νήσου (εἰκ. 81). Ἐν τμῆμα τῆς ΒΑ. πλευρᾶς, σφζόμενον εἰς ὕψος 1.05 μ., δεικνύει, ὅτι ὁ περίβολος ἀποτελεῖται ἐκ δύο παραλλήλων τοίχων, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἔχει δεχθῆ καλυτέραν κατεργασίαν κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν. Τὸ μεταξύ τῶν

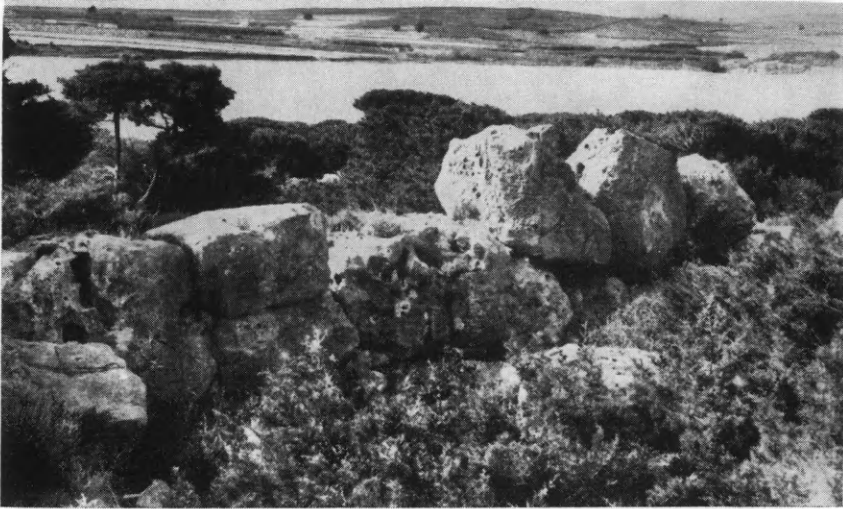
Εἰκ. 79. Πάρος. Τὸ βορειοανατολικὸν τμῆμα τοῦ τείχους.

τοίχων διάκενον φαίνεται, ὅτι ἐπληροῦτο διὰ χώματος μετὰ μικρῶν λίθων (εἰκ. 79 καὶ 82).

Ἐντὸς τοῦ περιβόλου αἱ σφζόμεναι θεμελιώσεις δεικνύουν, ὅτι κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ οἰκισμοῦ ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ κύρια σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος. Ἐπιμήκεις ἀναλημματικοὶ τοῖχοι κατευθύνσεως ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ., ἀφιστάμενοι ἀλλήλων περὶ τὰ 5-6 μ., ἀποκαλύπτουν τὴν θέσιν κτηρίων ὠκωδομημένων ἐπὶ βαθμιδωτῶν ἐπιπέδων (εἰκ. 78, Α-Ε).

Κατὰ τὸ ΝΑ. τμῆμα τοῦ οἰκισμοῦ σφζονται αἱ θεμελιώσεις δύο εἰσέτι οἰκοδομημάτων (εἰκ. 78 Ζ, Η), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν (Η), περιλαμβάνει τέσσαρα τοῦλάχιστον δωμάτια. Ἡ εἴσοδος τοῦ συγκροτήματος εὐρίσκετο πιθανῶς πρὸς Νότον. Ὅμως τὸ σπουδαιότερον οἰκοδόμημα τοῦ οἰκισμοῦ Οἰκονόμου εὐρίσκεται πρὸς Νότον τῆς θεμελιώσεως Ε (δὲν ἀπετυπώθη εἰσέτι ἐπὶ τῆς κατόψεως, εἰκ. 78). Ἐνταῦθα σφζονται εἰς ἱκανοποιητικὴν κατάστασιν

τὰ ἐρείπια ἀψιδωτοῦ ναοῦ κατευθύνσεως ἀπὸ Ἐ. πρὸς Δ. Τὸ οἰκοδόμημα διασώζει τὴν δι' εὐμεγέθων λίθων ὠκωδομημένην θεμελίωσιν εἰς ἱκανοποιητικὴν κατάστασιν. Τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ ἀνέρχεται εἰς 14.40 μ., τὸ δὲ πλάτος εἰς 5.56 μ. (ἦτοι ἀναλογία πλάτους πρὸς μῆκος 1 : 3). Οἱ μακροὶ τοῖχοι ἐμφανίζονται παράλληλοι, ἐνῶ ἡ κειμένη πρὸς Ἐ. ὀπισθία στενὴ πλευρὰ εἶναι ἀψιδωτὴ (εἰκ. 75). Ὁ

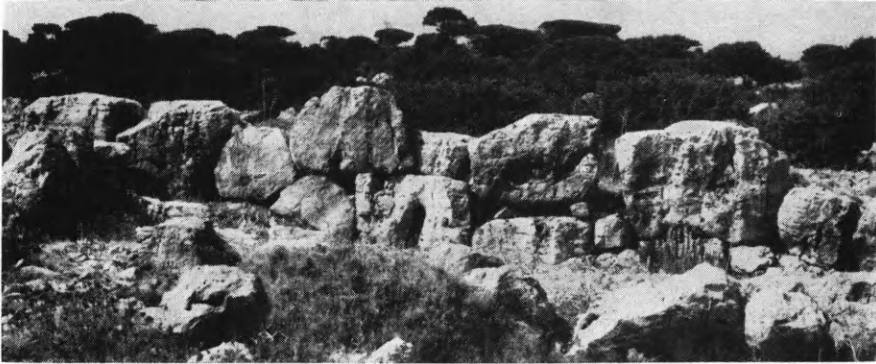
Εἰκ. 80. Πάρος. Τὸ βορειοδυτικὸν τμήμα τοῦ τείχους.

βόρειος τοῖχος προβάλλεται κατὰ 1.20 μ. πέραν τῆς δυτικῆς στενῆς πλευρᾶς τῆς εἰσόδου δεικνύων, ὅτι πιθανῶς ἡ πρόσοψις ἦτο ἐν παραστάσιν.

Ἐκτὸς τῶν ἐντὸς τοῦ περιβόλου κειμένων ἐρειπίων, θεμελιώσεις μικρῶν κατασκευῶν εἶναι ὄραται καὶ ἐκτὸς τοῦ τείχους. Εἰδικῶς εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν σφίζεται κατ' ἐπαφὴν μετὰ τοῦ τείχους ἡ θεμελίωσις κατασκευῆς ἀγνώστου προορισμοῦ καὶ χρονολογίας (εἰκ. 81 καὶ 83).

Τὸ μικρὸν μέγεθος τοῦ οἰκισμοῦ δηλοῖ βεβαίως περιορισμένον ἀριθμὸν κατοίκων. Ἡ χρονολόγησις τῶν ἐρειπίων παραμένει προβληματική. Ἡ τοιχοδομία φαίνεται χρονολογουμένη κατὰ τὴν ὄριμον φάσιν τῆς γεωμετρικῆς περιόδου, καίτοι τελικὴ ἀπάντησις εἰς τὸ πρόβλημα θὰ δοθῇ διὰ τῆς μελλοντικῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης τοῦ χώρου.

Τὸ νεκροταφεῖον τοῦ οἰκισμοῦ ἐνετοπίσθη πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ περιβόλου, ὑπὸ τὴν θάλασσαν, εἰς βάθος κυμαίνόμενον ἀπὸ 1.80 ἕως

Εἰκ. 81. Πάρος. Τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ τείχους.

Εἰκ. 82. Πάρος. Τμήμα τῆς ΒΑ. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου, ἀπὸ Νότου.

2.50 μ. Οἱ παρατηρηθέντες τάφοι σώζονται ἅπαντες σχεδὸν παραβιασμένοι, πλὴν ἑνὸς ἢ δύο. Οὗτοι συνίστανται ἀποκλειστικῶς ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν τεθειμένων καθέτως καὶ σχηματιζουσῶν

τὰς πλευρὰς ὀρθογωνίων θηκῶν. Συμπεραίνεται ὡς ἐκ τούτου, ὅτι ὁ μεταξὺ τῆς νήσου Οἰκονόμου καὶ τῆς ἐναντι ἀκτῆς τῆς Πάρου χῶρος ἀπετέλει μέρος ἀκρωτηρίου, τοῦ ὁποίου ἐν τμῆμα καταποντισθὲν ὑπὸ τὰ ὕδατα εἰς ἄγνωστον περίοδον, ἤφάνισε καὶ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ οἰκισμοῦ. Μυστηριώδης παραμένει ἡ αἰτία ἐγκαταλείψεως τοῦ χώρου. Ὁ οἰκισμὸς ἐγκατελείφθη αἰφνιδίως χωρὶς οὐδέ-

Εἰκ. 83. Πάρος. Τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ τείχους ἀπὸ Βορρᾶ.

ποτε νὰ ἐπανακατοικηθῇ. Διερωτᾶται τις μήπως ἡ καταβύθισις τοῦ νεκροταφείου ὑπῆρξε τὸ αἷτιον τῆς ἐρημώσεως τοῦ οἰκισμοῦ ἢ μήπως ἡ μαζικὴ ἀναχώρησις τῶν κατοίκων ὀφείλεται εἰς ἑτέραν τινα ἀπειλήν. Ἐξ ἄλλου πιθανὴ λογίζεται καὶ ἡ εἰκασία, ὅτι οἱ κάτοικοι μετεκινήθησαν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, μετὰ τὴν ἐπικράτησιν ἀσφαλεστέρων συνθηκῶν διαβιώσεως ἀνὰ τὴν Πάρον.

Ἡ τελικὴ μελέτη τοῦ οἰκισμοῦ Οἰκονόμου ἀναμένεται νὰ συμβάλῃ ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν διαφώτισιν προβλημάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν πρῶμον ἱστορίαν τῆς Πάρου. Πιστεύεται, ὅτι διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ οἰκισμοῦ θὰ προκύψουν σημαντικαὶ πληροφορίαι διὰ τὰς κοινωνικὰς συνθήκας τῆς νήσου κατὰ τοὺς ὠρίμους γεωμετρικούς χρόνους. Δεδομένου ὅτι διὰ πρῶτην φοράν μελετᾶται οἰκισμὸς ἐν Πάρῳ χρονολογούμενος (προκαταρκτικῶς) ἐγγὺς τῆς περι-

όδου δραστηριότητος τοῦ περιφήμου ποιητοῦ Ἀρχιλόχου, ἡ ἀποκάλυψις τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς νήσου Οἰκονόμου ἀναμένεται μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος.

16. ΝΑΞΟΣ

Πέντε μόνον ἡμέρας (9 - 14 Αὐγούστου) κατέστη δυνατὴ ἡ διεξαγωγή τῆς ἀνασκαφῆς ἐν Νάξῳ εἰς τὰ Ἀπλώματα καὶ εἰς τὴν Γκρότταν, διάστημα τὸ ὁποῖον μόλις ἐπήρκεσε διὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν ἐπιφανειακῶν ἐπιχώσεων καὶ τὴν διαπίστωσιν, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι, ἀκτέριστοι τάφοι κατέχουν καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ ἔκτασιν, ὅπου θὰ ἐπροχώρει ἡ ἀνασκαφή. Δυστυχῶς ἡ ἀπασχόλησις τοῦ ἀνασκαφέως καθηγητοῦ Ν. Κοντολέοντος εἰς τὴν Γενικὴν Διεύθυνσιν Ἀρχαιοτήτων δὲν ἐπέτρεψε τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς ἀργότερον. Ἡρευνήθη μόνον δι' ὑπηρεσιακὴν ἀνάγκην διὰ τοῦ ἐπικ. καθηγ. Β. Λαμπρινουδάκη οἰκόπεδον εἰς τὴν Γκρότταν, ἔνθα ἀπεκαλύφθη μέγας ἀποχετευτικὸς ἀγωγός.

17. ΘΗΡΑ. Σελλάδα

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Νικ. Ζαφειροπούλου ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῶν νεκροταφείων τῆς ἀρχαίας Θήρας συνεχίσθη ἐφέτος κυρίως ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς ΝΔ. Σελλάδας, ὅπου σημαντικὰ εὐρήματα ἔχουν ἔλθει εἰς φῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ὑπεράνω τοῦ χώρου τῶν ἀποκαλυφθέντων κατὰ χώραν ἐπιτυμβίων σημάτων ἐκαθαρίσθησαν ὀκτὼ ταφικαὶ πυραὶ. Ἡ παλαιότερα τούτων, ἔμπροσθεν τῆς ὁποίας ἴσταται ἀκόμη τὸ σῆμα καὶ ἡ τράπεζα τῶν προσφορῶν (εἰκ. 85), ἀνάγεται εἰς τὸν 7ον αἰ., ὡς δεικνύει ἡ ἀνεύρεσις μεταβατικοῦ πρωτοκορινθιακοῦ ἀρυβάλλου (εἰκ. 84). Εἰς τὰς ἄλλας πυρὰς τὰ κτερίσματα κατὰ μεγαλυτέραν ἀναλογίαν ἦσαν ἰωνικαὶ κύλικες. Εὐρέθησαν ἐπίσης ἀττικὴ μελανόμορφος κύλιξ (εἰκ. 86) καὶ ὅλη φέρουσα τὴν περιέργον παράστασιν ἀνδρικῆς μορφῆς, ἣτις καταδιώκει σειρῆνα. Διὰ πέντε ἄλλας ἀρχαῖκας ταφὰς εἶχον χρησιμοποιηθῆ ὄξυπύθμενοι ἀμφορεῖς. Τρεῖς ἦσαν συγκεντρωμένοι εἰς σχηματιζομένην γωνίαν τοῦ φυ-

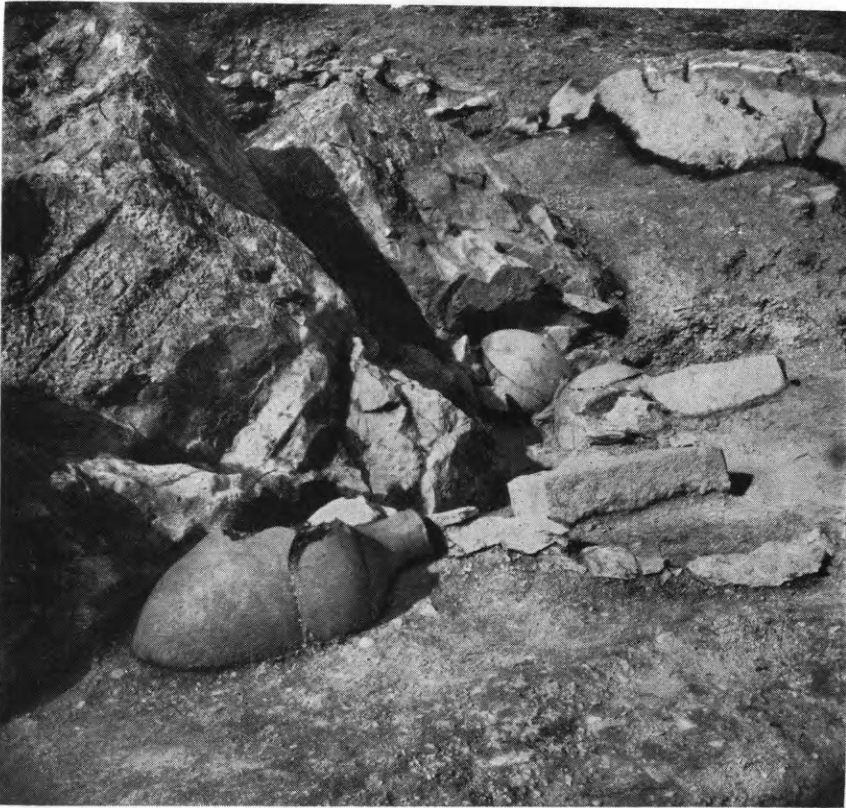
Εικ. 84. Σελλάδα Θήρας. Πρωτοκορινθιακός ἀρύβαλλος.

Εικ. 85. Σελλάδα Θήρας. Μερική άποψις τοῦ χώρου.

Εικ. 86. Σελλάδα Θήρας. Μελανόμορφος άττική κύλιξ.

Εικ. 87. Σελλάδα Θήρας. Άρχαίκαί ταφαί και τράπεζα.

σικοῦ πετρώματος καὶ πρὸ αὐτῶν εἶχε τοποθετηθῆ τράπεζα προσφορῶν (εἰκ. 87). Τὰ ὅστ' ἄλλης ἀρχαϊκῆς ταφῆς περιεἶχε μεγάλη μελαμβαφῆς ὑδρία. Ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης τρεῖς (ὑπο)γεωμετρικαὶ τάφαι ἐντὸς ἀγγείων, μιᾶς κρητικῆς ὑδρίας καὶ δύο θηραϊκῶν

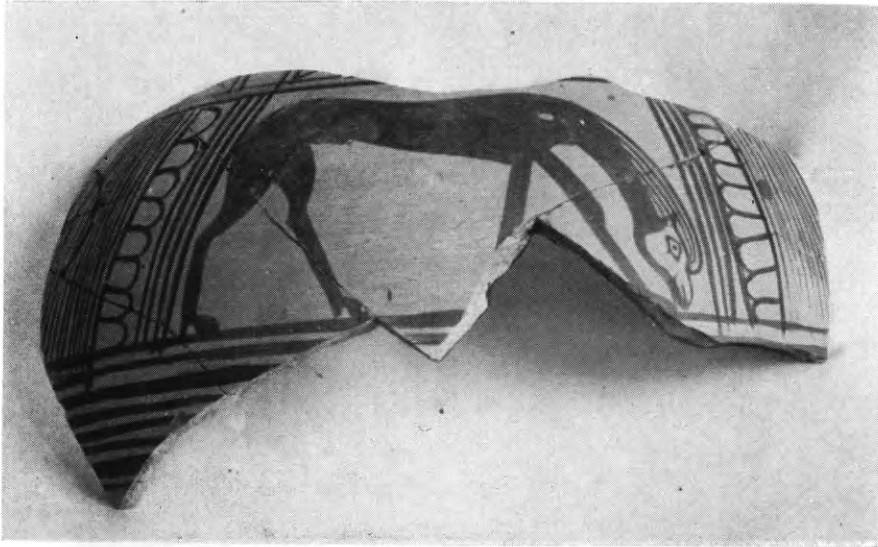
Εἰκ. 88. Σελλάδα Θήρας. Θηραϊκὸς ἀμφορέυς.

ἀμφορέων (εἰκ. 88). Κατὰ τὴν νοτιάν παρυφὴν τῆς ἀνασκαφείσης ἐκτάσεως ἠνοιχθῆσαν τρεῖς τάφοι ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ ἑνὸς ἀπετέλει εἰς δευτέραν χρῆσιν τράπεζα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *ΛΥΣΙΘΕΟ*: εὑρέθησαν δύο ὑάλινα ἀγγεῖα.

Μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ καθαρισμὸς ἑνὸς γεωμετρικοῦ σπηλαιώδους τάφου, τοῦ ὁποῦ ἡ ὀροφὴ ἐκ σαθοῦ σχιστολιθικοῦ πετρώματος εἶχε καταρρεύσει (εἰκ. 89). Ὁ τάφος ἔχει διαστάσεις 3 πρὸς 2.50 μ. καὶ τὸ ὕψος δύναται νὰ ὑπολογισθῆ εἰς

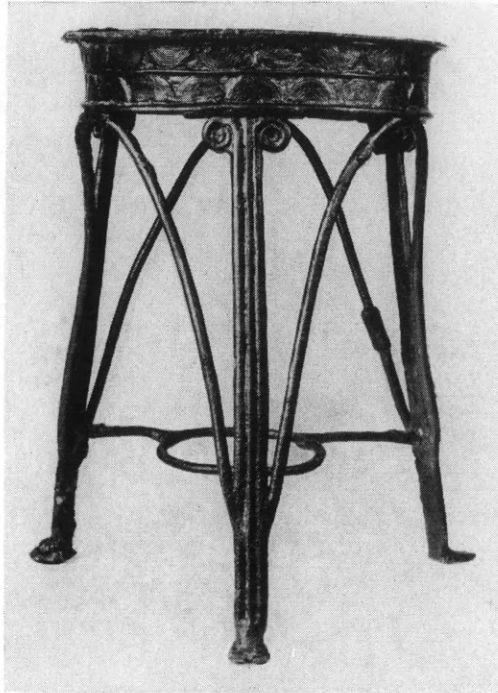

Είχ. 89. Σελλάδα Θήρας, 'Ο σπηλαιώδης τάφος.

Είχ. 90. Σελλάδα Θήρας, Μετόπη «εὐβοϊκοῦ ἀμφορέως».

1.70 μ. Τὸ ἐσωτερικὸν εἶχεν ἀναμοχλευθῆ εἰς ἀρχαϊκὴν ἤδη ἐποχὴν, ὅτε κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ἐκτίσθη τοιχάριον ἐξ ἀργολιθοδομῆς. Τὸ δάπεδον ἐκαλύπτετο διὰ στρώματος κισήρεως. Εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ χώρου ὑπάρχει ὀρθογώνιος κατασκευή, ἐπὶ τῶν λίθων τῆς ὁποίας εὐρέθησαν ἱκανὰ λείψανα κεκαυμένων ὀστέων, δὲν ἔχουν ὅμως ἀκόμη ἐξετασθῆ, ὥστε ἐπιβάλλεται ἐπιφύλαξις,

Εἰκ. 91. Σελλάδα Θήρας. Χαλκοῦς τρίπους.

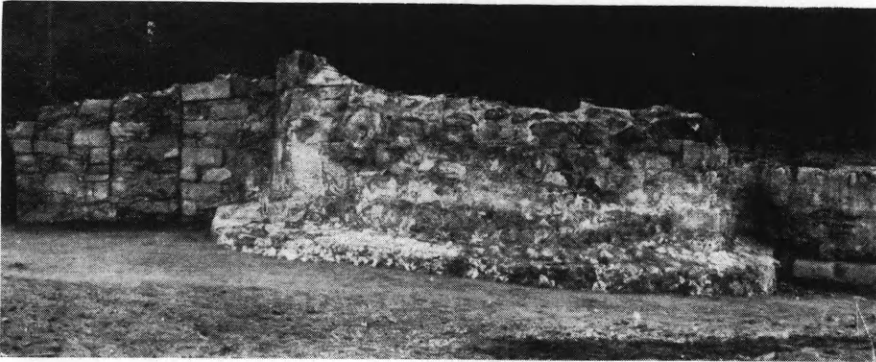
ἐὰν προέρχονται ἐκ νεκρικῶν θυσιῶν. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ θαλάμου ἴστατο τὸ κάτω μέρος μεγάλου, ἀλλὰ δυστυχῶς διαλελυμένου, θηραϊκοῦ ἀμφορέως περιέχον τὰ λείψανα τῶν ὀστέων τῆς ταφῆς. Διάσπαρτα τεμάχια μεγάλων θηραϊκῶν ἀγγείων μαρτυροῦν πιθανῶς, ὅτι εἰς τὸν θάλαμον ἔλαβον χώραν περισσότεραι ταφαί. Ἐκ τῶν ὀστράκων ἐνός «εὐβοϊκοῦ» ἀμφορέως συνεκολλήθη ἡ μετόπη τῆς κυρίας ὄψεως φέρουσα παράστασιν βόσκοντος ἵππου (εἰκ. 90). Κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ θαλάμου εὐρέθη ἀνεστραμμένος χαλκοῦς ραβδωτὸς τρίπους (εἰκ. 91). Πέντε πρωτοκορινθιακὰ ἀγγεῖα δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολίαν διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ τά-

φου εἰς τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰ. Μεταξὺ τούτων εἶναι εἷς ἐφθαρμένος σφαιρικός ἀρύβαλλος φέρων παράστασιν ἰχθύων καὶ ἀνδρικών κεφαλῶν.

18. ΚΑΡΠΑΘΟΣ. Ἄφωτη

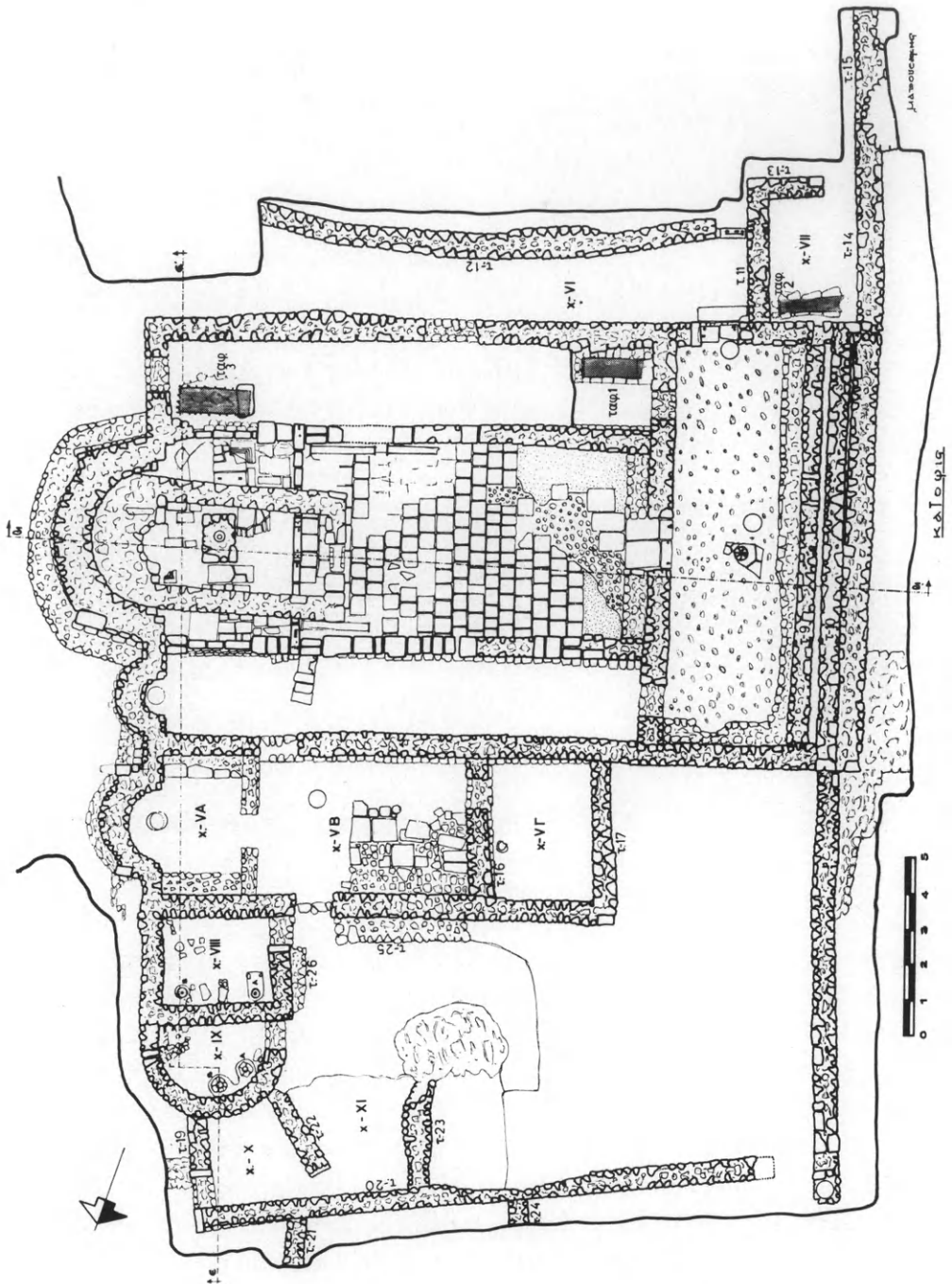
Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀνέλαβεν ἐφέτος διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων Ἡλία Κόλλια τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς παλαιохριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς «Ἀφωτης» Καρπάθου.

Κατὰ τὰ ἔτη 1972 (ΑΕ 1973, σ. 143 κέ.) καὶ 1973 ἡ ἔρευνα διεξήχθη διὰ χρηματικῶν κονδυλίων τῆς ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου. Κατὰ τὰς ὡς ἄνω δύο ἀνασκαφικὰς περιόδους ἀπε-

Εἰκ. 92. Κάρπαθος. Ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ νοτίου κλίτους, ἐξωτερικῶς.

καλύφθη τρίκλιτος βασιλικὴ χρονολογουμένη περὶ τὰ μέσα τοῦ ΣΤ' μ.Χ. αἰ. (εἰκ. 93). Τὸ μέσον κλίτος, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον εἶναι ἐστρωμένον διὰ πηλίνων πλακῶν διαστάσεων 0.49×0.47 μ., ἔχει μῆκος, πλὴν τῆς ἀψίδος, 13.70 μ. καὶ πλάτος ± 5.55 μ. Τὰ πλάγια κλίτη μετροῦν ± 2.25 μ. πλάτος καὶ εὐρίσκονται κατὰ ± 1.00 μ. χαμηλότερον τοῦ μέσου. Δύο κιονοστοιχίαι, βαίνουσαι ἐπὶ στυλοβάτου ὕψους ± 0.25 μ., ἐστήριζον τὴν ξυλίνην στέγην τοῦ ναοῦ. Ἐκάστη κιονοστοιχία ἀποτελεῖτο ἐκ τεσσάρων ἀρραβδῶτων μαρμαρίνων κίωνων στεφομένων ὑπὸ ἰωνικῶν κιονοκράνων μετὰ συμφυοῦς ἐπιθήματος. Πρὸς Ἀνατολὰς τὸ μέσον κλίτος καταλήγει εἰς ἀψίδα ἡμικυλινδρικήν ἐσωτερικῶς, ἐξωτερικῶς ὅμως τμήμα μόνον αὐτῆς, τὸ

Εικ. 93. Κάριθος. Κάτωψις τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς «Ἀφαιῆς».

ἀνατολικώτερον, διεμορφώθη καμπύλον, ἐνῶ βορείως καὶ νοτίως ἔχει πλευράς εὐθείας, αἱ ὁποῖαι συγκλίνουν πρὸς τὸ μέσον. Οὕτως, ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῆς ἀψίδος ἔχει μορφήν ἡμιεξαγώνου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ εἶναι ἡμικυλινδρική (εἰκ. 92). Τὸ ἱερὸν βῆμα ἐχωρίζετο πρὸς Δ. δι' ὑψηλοῦ μαρμαρίνου τέμπλου, τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν ἡ βάσις, οἱ πεσσίσκοι καὶ τεμαχισμένα τὰ θωράκια. Ἡ βάσις

Εἰκ. 94. Κάρπαθος. Ἡ ἀψὶς τοῦ βορείου κλίτους, ἐσωτερικῶς.

τῆς ἀγίας Τραπέζης ἔφερε περὶ τὸ μέσον αὐτῆς μαρμαρίνον στρογγύλον ἐγκαίνιον.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς βασιλικῆς τὸν χῶρον τοῦ ἱεροῦ βήματος κατέλαβε μονόχωρος ναῖσκος διαστάσεων $\pm 4.77 \times 2.40$ μ. Δυτικῶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀπεκαλύφθη ὁ νάρθηξ διαστάσεων $\pm 11.50 \times 3.15$ μ. Ἡ προσπέλασις πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ ἦτο δυνατὴ διὰ θύρας πλάτους 1.08 μ., ἀνοιγμένης εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ νάρθηκος καὶ ἐκεῖθεν διὰ τριῶν θυρῶν, μιᾶς δι' ἕκαστον κλίτος. Ἐπίσης ἀρχικῶς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ νοτίου κλίτους διετρύπα θύρα πλάτους 1.00 μ., ἡ ὁποία τελικῶς ἐφράχθη (εἰκ. 92).

Κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ὠλοκληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ νάρθηκος καὶ τῶν πλαγίων κλιτῶν. Τὸ βόρειον κλιτὸς ἀπολήγει ἀνατολικῶς εἰς ἡμικυλινδρικήν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἀψίδα διαμέτρου 1.01 μ. καὶ βέλους 0.63 μ., σφζομένου δὲ ὕψους ± 1.29 μ. Ἐντὸς τοῦ ἡμικυλίνδρου τῆς ἀψίδος καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ εὐρέθησαν τρεῖς σφόνδυλοι ἐκ πώρου, διαμέτρου ± 0.48 μ.

Εἰκ. 95. Κάρπαθος. Ὁ ἀψιδωτὸς χώρος ΙΧ.

καὶ ὕψους ± 0.27 μ., χρησιμοποιηθέντες πιθανῶς εἰς δευτέραν χρῆσιν ὡς τράπεζαι προθέσεως (εἰκ. 94). Εἰς ἀπόστασιν ± 3.70 μ. δυτικῶς τῆς ὡς ἄνω ἀψίδος ἀπεκαλύφθη κλιμακωτὴ κατασκευή, ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν βαθμίδων συνολικοῦ ὕψους 0.57 μ. ἡ ὁποία, ἐπιτρέπουσα τὴν προσπέλασιν ἐκ τοῦ βορείου κλιτῶς εἰς τὸν βόρειον στυλοβάτην, ἐχρησίμευε πιθανῶς ὡς ἄμβων.

Θύρα πλάτους ± 1.10 μ. ὁδηγεῖ ἐκ τοῦ βορείου κλιτῶς εἰς πρόσκτισμα V ἀπολήγον εἰς ἡμικυλινδρικήν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἀψίδα διαμ. 2.10 μ., βέλους 1.04 μ. καὶ σφζομένου ὕψους 1.10 - 1.20 μ. Τὸ πρόσκτισμα V μήκους ± 12 καὶ πλάτους ± 4 μ. ὑποδιαιρεῖται εἰς τρεῖς χώρους διατεταγμένους ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. Ὁ ἀνατολικώτερος ἐξ αὐτῶν ἔχων μορφήν ἱεροῦ βήματος χωρίζεται τῶν λοιπῶν διὰ κτιστοῦ φράγματος, ὕψους ± 0.59 μ. καὶ πά-

χους 0.56 μ., έχει δὲ διαστάσεις πλὴν τῆς ἀψίδος $\pm 4.05 \times 2.10$ μ. Ἐπὶ τῆς χορδῆς τῆς ἀψίδος εὐρέθησαν τρεῖς πώρινοι σφόνδυλοι τοποθετημένοι ὁ εἷς ἐπὶ τοῦ ἄλλου ἐν εἴδει στήλης ὕψους ± 0.80 μ. καὶ διαμ. 0.48 μ., κατὰ μῆκος δὲ τῶν πλαγίων τοίχων ἦσαν κτισμένα θρανία μήκους 2.10 μ., ὕψους ± 0.35 μ. καὶ πλάτους 0.65 μ. Δυτικῶς τοῦ ἱεροῦ βήματος ὁ μὲν μεσαῖος χῶρος ἔχει διαστάσεις

Εἰκ. 96. Κάρπαθος. Ὁ τάφος 3.

$\pm 6 \times 4$ μ., ὁ δὲ δυτικὸς $\pm 2.90 \times 4$ μ. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τοῦ διακονικοῦ, ἐνῶ ὡς πρόθεσις ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ ἀνατολικὸν ἀψιδωτὸν τμῆμα τοῦ νοτίου κλίτους (εἰκ. 94). Βορείως καὶ δυτικῶς τοῦ «διακονικοῦ» ἐκτείνεται αὐλή (X - XI), μήκους ± 18 μ. καὶ πλάτους ± 11 μ., προσπελάσιμος διὰ δύο θυρῶν μιᾶς εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν πλάτους ± 1.00 μ. καὶ ἑτέρας εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν πλάτους ± 1.10 μ. Νοτιοανατολικῶς ἐντὸς τῆς αὐλῆς ἀνεσκάφησαν δύο μικροὶ χῶροι (X - VIII καὶ X - IX). Ὁ νοτιώτερος (X - VIII) ἔχει διαστάσεις $\pm 3.00 \times 2.50$ μ. ἐντὸς αὐτοῦ καὶ παρὰ τὸν βόρειον τοῖχόν του εὐρέθη τὸ κάτω τμῆμα δύο μεγάλων πληλίνων ἀγγείων ἐμπεπηγμένων ἐντὸς τοῦ δαπέδου. Ταῦτα ἦσαν πλήρη ἀπην-θρακωμένων ὀργανικῶν οὐσιῶν, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐκ πεπατημένης γῆς δαπέδου ὑπῆρχε πλῆθος ἀνθρώκων.

Παρὰ τὸν χῶρον VIII ἀνεσκάφη ὁ ἀψιδωτὸς χῶρος IX (εἰκ. 95) ἔχων καὶ οὗτος ἐπὶ τοῦ δαπέδου του ἐμπεπηγμένα τρία μεγάλα ἀγγεῖα. Προφανῶς οἱ χῶροι VIII καὶ IX ἦσαν «κελλάρια». Ἐντὸς

τοῦ νοτίου κλίτους ἀνεσκάφησαν δύο λακκοειδεῖς τάφοι, εἷς (τάφος 1) παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ κλίτους καὶ ἕτερος (τάφος 3) παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν. Ὁ πρῶτος ἔχει ἐσωτερικὰς διαστάσεις 1.75×0.60 μ. καὶ εὐρέθη συλημένος, ὁ ἕτερος (εἰκ. 96), ἐσωτερικῶν

Εἰκ. 97. Κάρπαθος. Ὁ τάφος 2.

διαστάσεων $\pm 1.92 \times 0.74 \times 0.92$ μ., περιεῖχεν ἑπτὰ νεκρούς καὶ παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ δύο ἀβαθῆ ἀγγεῖα, ἄνωθεν δὲ αὐτοῦ εὐρέθησαν τεμάχια δύο σιδηρῶν δρεπάνων.

Ἀνεσκάφη ἐπίσης λακκοειδῆς τάφος (τάφος 2) ἐντὸς τοῦ χώρου VII, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται παρὰ τὴν νοτιὰν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ

νάρθηκος. Ὁ τάφος 2 (εἰκ. 97), διαστάσεων $\pm 1.65 \times 0.50 \times 0.40$ μ., περιεῖχε τέσσαρας σκελετοὺς ταφέντας εἰς τρεῖς διαφορετικὰς χρονικὰς περιόδους.

Νοτίως τῆς βασιλικῆς ἀνεσκάφη μέχρι μήκους 12.90 μ. ὁ τοῖχος 12, ὁ ὁποῖος ἀνήκει εἰς χῶρον μὴ ἀποκαλυφθέντα εἰσέτι, ἐπίσης ὁ τοῖχος 15 ἀποτελῶν συνέχειαν τοῦ δυτικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος, διεπιστώθη, ὅτι συνεχίζεται πρὸς Νότον.

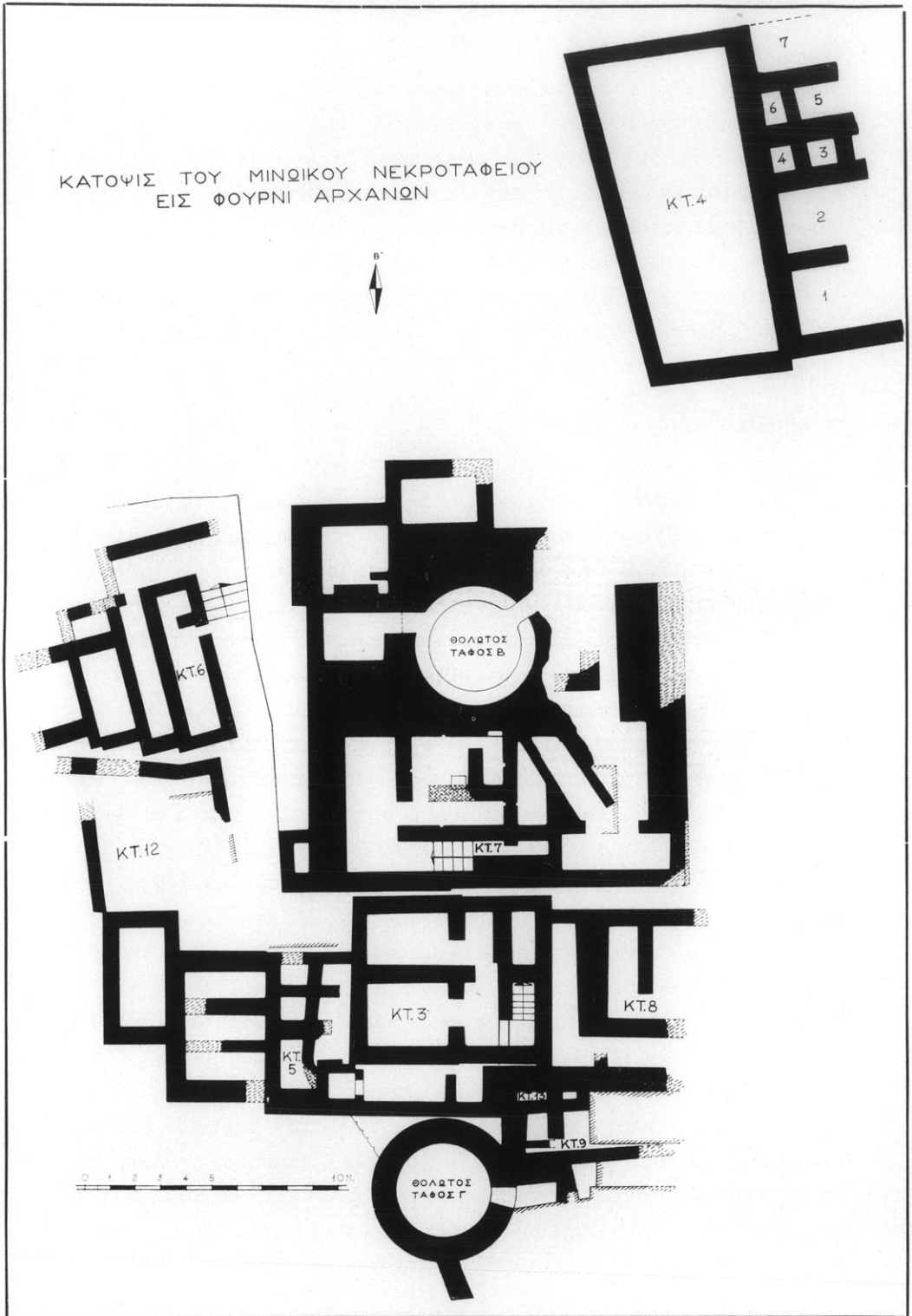
Βορείως τῆς αὐλῆς ἐνετοπίσθησαν ἀπλῶς δύο τοῖχοι (T21 καὶ T24) βαίνοντες ἐγκαρσίως ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τῆς αὐλῆς.

19. ΚΡΗΤΗ. Ἀρχάνες

Συνεχίσθη ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ μινωικὸν νεκροταφεῖον Φουρνὶ Ἀρχανῶν διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἰ. Σακελλαράκη, βοηθουμένου ὑπὸ ὀλιγομελοῦς ομάδος φοιτητῶν. Λόγω εἰδικῶν συνθηκῶν ἡ περιορισμένης κλίμακος ἀνασκαφὴ δὲν ἀπέβλεψεν εἰς τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τῶν ταφικῶν κτηρίων, ἀλλ' εἰς τὴν διερεύνησιν ἑνὸς ἀπὸ τοῦ 1966 γνωστοῦ κοσμικοῦ κτίσματος, κειμένου ΒΑ. τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, τοῦ λεγομένου κτηρίου 4.

Ἦτο ἤδη γνωστόν, ὅτι τὸ ΥΜ I χρόνων κτήριον 4 ἀπετελεῖτο ἐκ δύο ἀκανονίστων ἐπιμήκων χώρων, προσανατολισμένων ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ δυτικώτερος ἀπετέλει ἄνδηρον ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων πλακοειδῶν λίθων. Ἐφέτος διηρευνήθη τὸ δι' ἰσχυροῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ὀριζόμενον ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον εἶχε διαιρεθῆ εἰς ἑπτὰ χώρους. Ἐκ τούτων οἱ δύο νότιοι ἀπετέλεσαν ὑπόγεια δωμάτια, οἱ βόρειοι δ' ἐχρησίμευσαν ὡς θεμέλια τοῦ ὑπερκειμένου ὀρόφου (εἰκ. 98).

Εὐρήματα ἐγένοντο κυρίως εἰς τὰ δύο νότια δωμάτια, ἀσφαλῶς δὲ ταῦτα ἦσαν ἀντικείμενα καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Ταῦτα ἦταν πίθοι τινές, τρεῖς λίθινοι τριπτῆρες καὶ ἓν τριβεῖον, τεμάχιον χρώματος, περὶ τὰ εἴκοσι καὶ δύο ὑφαντικὰ βάρη, ἓν πῆλινον εἰδῶλιον γυναικός, τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, τεμάχιον χαλκοῦ, πιθανῶς χελώνη, τμήματα τριποδικῶν χυτρῶν καὶ κεκαυμένα τινὰ ὄστρακα. Εἰς ἓν τῶν βορείων δωματίων ἀνευρέθησαν δεκατρία ἀνεστραμμένα ἄωτα κωνικὰ κύπελλα καὶ μία χαλκῆ μάχαιρα. Τέλος,

Εικ. 98. Ἀρχάνες. Κάτοψις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ μινωικοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνί.

εἰς τὰ ἐπιφανειακά χρώματα συνελέγη θηριομορφικὸν περιάπτον ἐκ σαρκίου εἰς σχῆμα ὀκλάζοντος πιθήκου.

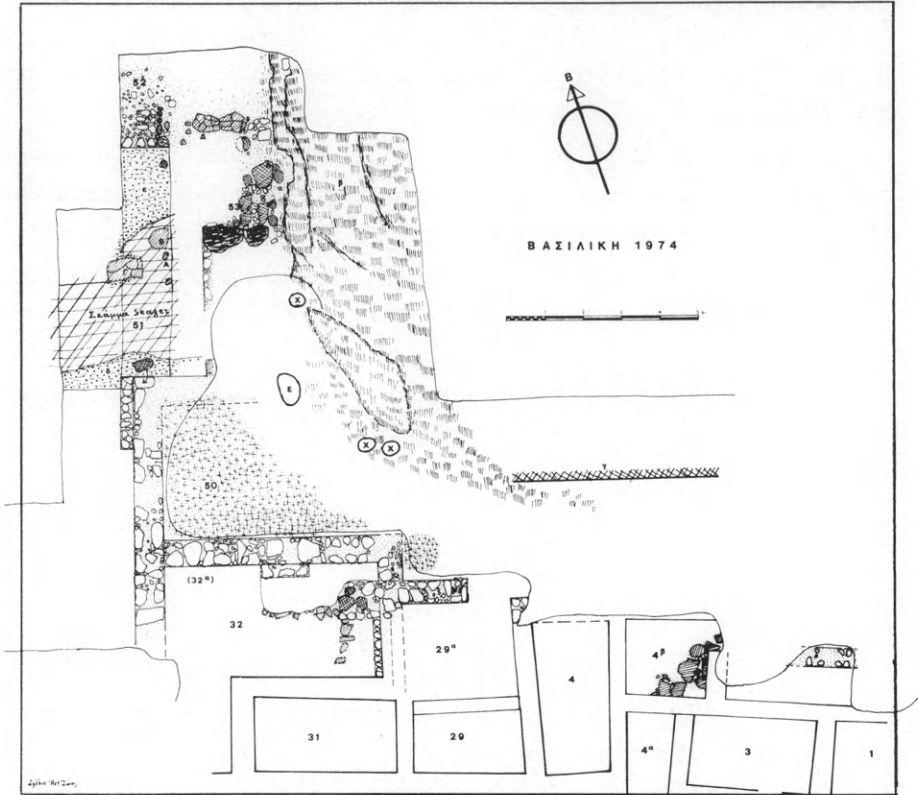
Ἐντύπωσιν προκαλεῖ ἡ διαπιστωθεῖσα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ κτηρίου 4 πλήρης ἀπουσία ἀνθρωπίνων ὀστέων. Εἶναι οὕτω πέρα πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι τὸ κτήριο 4 δὲν ἦτο ταφικόν. Τὰ γενόμενα εὐρήματα ἄλλωστε ὑποδηλοῦν ἐγκατάστασιν ζώντων. Φαίνεται οὕτω, ὅτι εἰς τὸν ἄνω ὄροφον τοῦ νοτιοανατολικοῦ τμήματος τοῦ κτηρίου 4 ὑπῆρχε μία ἀποθήκη, μία χειροτεχνία τριβῆς σιτηρῶν ἢ καὶ χρωμάτων, εἷς ἰστός, προσέτι δὲ ἓν μαγειρεῖον.

Διὰ πρώτην φοράν ἐπισημαίνεται ἐγκατάστασις ζώντων, ὅχι μόνον εἰς μινωικόν, ἀλλ' εἰς αἰγαιακὸν γενικώτερον νεκροταφεῖον, οὕτω δὲν δύναται τὸ γεγονός νὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητον. Τὸ κτήριο 4 δὲν δύναται βεβαίως νὰ εἶναι μία ἀπλῆ οἰκία λόγῳ τῆς γειτονίας τῶν ταφικῶν κτισμάτων. Παραλλήλους καὶ σημαντικωτέρας παρομοίας ἐγκαταστάσεις γνωρίζομεν μέχρι τοῦδε μόνον ἐξ Αἰγύπτου, ἔνθα πλήθος βιοτεχνιῶν ἤνθησαν χάριν τῶν νεκρῶν καὶ μόνον εἰς τὰ ὀργανωμένα αἰγυπτιακά νεκροταφεῖα. Ἄλλ' ὡς γνωρίζομεν ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεύνης τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνί, τοῦτο εἶναι οὐχὶ μόνον τὸ μεγαλύτερον γνωστὸν τῆς Κρήτης, ἴσως δὲ καὶ τοῦ προϊστορικοῦ Αἰγαίου, ἀλλ' ἐπίσης ἓν συγκροτημένον νεκροταφεῖον, μὲ σαφεῖς ἐνδείξεις ὀργανώσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς χιλιετοῦς χρήσεώς του, ὡς καταφαίνεται κυρίως ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς του διατάξεως. Κατὰ ταῦτα ἡ διερεύνησις τοῦ κτηρίου 4 τοῦ μινωικοῦ νεκροταφείου τῶν Ἀρχανῶν προσθέτει νέα λίαν σημαντικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν μελέτην τῶν ταφικῶν ἐθίμων τοῦ προϊστορικοῦ Αἰγαίου.

20. ΚΡΗΤΗ. Βασιλικὴ Ἱεραπέτρας

Αἱ ἐργασίαι τῆς τρίτης ἀνασκαφικῆς περιόδου εἰς τὸ Κεφάλι Βασιλικῆς Ἱεραπέτρας, διεξαχθεῖσαι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Ἀντωνίου Ζώη κατὰ τοὺς μῆνας Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον 1974, ἀπέβλεψαν εἰς τὴν ἐρευναν τῆς περιοχῆς βορείως τῶν δωματίων 31-29-4-4α-3-1 τῆς Μεγάλης Οἰκίας (εἰκ. 99), ὅπου ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῶν οἱ ἀκραῖοι χῶροι, τόσον τῆς Δυτικῆς ὅσον καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς Οἰκίας.

Συγχρόνως ἤρχισεν ἡ ἔρευνα τῆς ἐπιπέδου ἐκτάσεως εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Κεφαλιοῦ, τῆς ἐκτεινομένης μεταξύ τῆς Δυτικῆς Οἰκίας (Δυτ. αὐλή, δωμ. 32) καὶ τῆς Βορείου Οἰκίας. Πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας συνεδουάσθη ἡ μεταφορὰ τῶν ἀπερριμμένων ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου (ἀνατολικῶς τῆς ἐπιπέδου κεντρικῆς λωρίδος καὶ εἰς

Εἰκ. 99. Βασιλικὴ Ἱεραπέτρας. Ἀνασκαφὴ τῶν βορείων χώρων τῆς «Μεγάλης Οἰκίας» καὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου.

τὸ αὐτὸ μῆκος, ἤτοι ἀπὸ τῶν δωματίων 29-4-4α-3-1 μέχρι τοῦ ὕψους τῆς Βορείου Οἰκίας πρὸς Β. καὶ μέχρι τοῦ Κυκλωπέου πρὸς Ἀ.) χωμάτων τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς Seager (1903 - 1906), ὥστε νὰ γίνῃ δυνατὴ ἡ ἔρευνα τῆς ὑπὸ τῶν χωμάτων τούτων καλυπτομένης περιοχῆς. Τὸ ἥμισυ περίπου τῶν χωμάτων μετεφέρθη ἐκτὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου μετὰ προσεκτικὴν συγκέντρωσιν τοῦ πλουσίου ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον ὁ παλαιὸς ἀνασκαφεὺς εἶχεν ἐγκαταλείψει ἐντὸς αὐτῶν.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα, τὰ ὅποια ἤλθον εἰς φῶς. Νέον εἶναι τὸ δωμάτιον 4β μὲ εἴσοδον εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν. Εἶναι κτισμένον ἐπὶ ἀρχαιοτέρου πλακοστρώτου συνεχίζοντος ἐνταῦθα τὸ πλακόστρωτον 4α. Ἐπομένως τὸ δωμάτιον 4β δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Οἰκίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ πλακόστρωτον (εἰκ. 100).

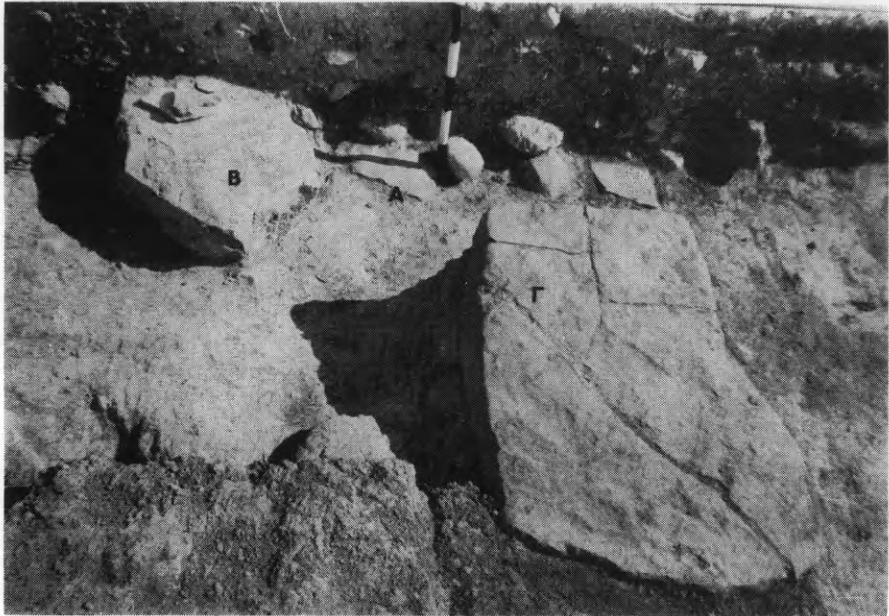
Λείψανα περισσοτέρων τῆς μιᾶς ἀρχιτεκτονικῶν φάσεων ἀπεκα-

Εἰκ. 100. Βασιλικὴ Ἱεραπέτρας. Ἡ εἴσοδος, ἡ ΝΑ. γωνία καὶ τὸ ἀρχαιότερον πλακόστρωτον.

λύφθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν δωματίων 29α καὶ 32 - 32α. Τοῦ δωματίου 29α (τὸ ὅποῖον εἶχεν ἀνασκαφῆ μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου ὑπὸ τοῦ Seager) εὐρέθη ὁ βόρειος τοῖχος καὶ ἡ εἴσοδος. Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δωματίου 32 ἀπεδείχθη σύγχρονον κατασκευάσμα καὶ ἀφηρέθη. Οὕτω ἐνοποιήθησαν οἱ χῶροι 32 - 32α. Τὰ λείψανα πλακοστρώτου ἐνταῦθα φαίνεται, ὅτι εἶναι ὑπολείμματα τῆς μεγάλης Δυτικῆς αὐλῆς, ἡ ὁποία ἔφθανεν ἕως ἐδῶ. Σημαντικὸν τμήμα ἀσκάφου ἐπιχώσεως εὐρέθη ἐδῶ ὑπὲρ τὸ πλακόστρωτον, ἡ ὁποία θὰ ἐρευνηθῆ κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον. Ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως ταύτης πατεῖ ὁ μεσότοιχος τῶν δωματίων 32 καὶ 50.

Τὸ δωμάτιον 50 εὐρέθη ἄσκαφον ἢ δὲ ἐπίχωσις ἀπὸ σκληρὸν ἀστράκι δὲν ἀφηρέθη ἀκόμη. Τὸ δωμάτιον τοῦτο ἀνήκει εἰς οἰκίαν, πιθανώτατα MM III ἢ ΥΜ Ια, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς εὐρέσεως ὀστράκων τῶν φάσεων τούτων ἐντὸς τοῦ σκληροῦ στρώματος θεμελιώσεως παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν (δ εἰς τὸ σχέδιον). Ὁ τοῖχος γ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκη εἰς δωμάτιον τῆς αὐτῆς οἰκίας, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν λίθων του εὐρέθησαν μετακινημένοι ὑπὸ τοῦ Seager. Εἰς τὴν

Εἰκ. 101. Βασιλικὴ Ἱεραπέτρας. Ἡ περιοχή 51. Λείψανα τριῶν ἐπαλλήλων πλακοστρώτων (Α, Β, Γ ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω).

περιοχὴν 51, ὅπου ὁ Seager εἶχε σκάψει μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, διεπιστώθη ἡ ὑπαρξὶς λειψάνων πλακοστρώτων εἰς τρία ἐπίπεδα (Α, Β, Γ, εἰκ. 101), ἐνῶ βορειότερον (ε εἰς τὸ σχέδιον) εὐρέθη τὸ σκληρὸν ὑπόστρωμα θεμελιώσεως μιᾶς κατασκευῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ λιθόστρωτον 52 καὶ τὸ παρακείμενον πλακόστρωτον Δ. Ἐπειδὴ ὅμοιον σκληρὸν ὑπόστρωμα ὑπάρχει ὑπὸ τὴν μεγάλην πλάκα Γ εἶναι πιθανὸν νὰ πρόκειται περὶ ἐνιαίας κατασκευῆς, ἴσως ἀρχαιοτέρας (MM) τοῦ δωματίου 50. Ἐντὸς τοῦ σκάμματος Seager εὐρέθη κεραμεικὸν ὑλικὸν ὄλων τῶν μινωικῶν περιόδων.

Προβληματική είναι ή περιοχή 53, όπου οί δύο μεγάλοι λίθοι ανήκον αρχικῶς εἰς κατασκευήν ἀνάλογον πρὸς τὸ Κυκλώπειον (ιδε ΠΑΕ 1972, σ. 308). Οἱ ἐπίπεδοι λίθοι ἀποτελοῦν ἴσως ὑπολείμματα λιθοστρώτου προσβάσεως πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου. Εἰς τὰ σημεῖα α καὶ β εὑρέθησαν δύο σχηματικὰ πήλινα εἰδῶλια

Εἰκ. 102. Βασιλικὴ Ἱεραπέτρας. Εἰδῶλιον ἐκ τοῦ σημείου α τῆς περιοχῆς 53.

πρωιμωτάτων ἐλληνικῶν χρόνων (πρωτογεωμετρικά): τὸ πρῶτον ἔχει τὴν τυπικὴν λατρευτικὴν στάσιν μετὰ τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ στήθους (εἰκ. 102): τὸ δεύτερον εἶναι γυναικεῖον γυμνόν. Ὁ συσχετισμὸς τοῦ λιθοστρώτου 53 πρὸς τὰ εἰδῶλια θὰ ὠδήγει εἰς τὴν παραδοχὴν ὑπάρξεως πρωίμου ἐλληνικοῦ ἱεροῦ εἰς τὴν βραχῶδη κορυφὴν τοῦ Κεφαλιοῦ μετὰ διαμόρφωσιν τοῦ χώρου. Ἡ πιστοποίησις ΥΜ III ὁστράκων μεταξὺ τοῦ κεραμικοῦ ὕλικου ἐκ τῆς περιοχῆς 51 σημαί-

νει ἐξ ἄλλου συνεχῆ χρῆσιν τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἀπὸ τῆς ΠΜ Πα μέχρι τῆς πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς.

Αἱ ἀνωτέρω ὑποθέσεις καὶ τὰ συναφῆ προβλήματα θὰ ἀντιμετωπισθοῦν διὰ τῆς μελέτης τοῦ συγκεντρωθέντος πλουσίου ὕλικου καὶ διὰ τῆς συνεχίσεως τῆς ἀνασκαφικῆς ἐργασίας ἐπὶ τινα ἀκόμη ἔτη.

Ὅπως καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη τὰ ἀποκαλυφθέντα ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα ἐστερεώθησαν εἰς οἶαν κατάστασιν εὐρέθησαν, ἄνευ συμπληρώσεων.

21. ΚΡΗΤΗ. Περισυλλογὴ ἀρχαίων καὶ ἐλάσσονες ἀνασκαφαὶ

Εἰς τὸν λόφον Κάστελλος, παρὰ τὸν Μ έ σ α Κ α ρ τ ε ρ ὸ ν Ἑρακλείου, περὶ τὰ 2.500 μ. ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Ἀμμισοῦ, περισυνελέγησαν ὄστρακα τῆς ὑστέρας νεολιθικῆς καὶ ὑπονεολιθικῆς περιόδου ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Ἰω. Καρέτσου.

Μικρὸν προανακτορικὸν εἰδῶλιον ἐκ φαιοῦ στεατίτου, τοῦ σχηματικοῦ τύπου, ὅστις ὑπὸ τοῦ Evans ἐπαραλληλίσθη πρὸς τὰ ἐκ Naqada τῆς Αἰγύπτου προδυναστικὰ εἰδῶλια, ἀνευρέθη εἰς θέσιν Λιβιάδια ΝΑ. τοῦ χωρίου Πα ρ θ έ ν ι Μονοφατσίου. Ἐγένετο διερεύνησις ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐπιμελητρίας πρὸς ἀνακάλυψιν τάφου, ἐξ οὗ πιθανῶς προῆλθε τοῦτο, ἀλλὰ μὲ ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα.

Ἐπὸ τῆς αὐτῆς ἐπιμελητρίας ἠρευνήθη ἐπίσης χῶρος τοῦ ἀνασκαφέντος παλαιότερον ὑπὸ τοῦ Evans παλαιοανακτορικοῦ ἱεροῦ τοῦ Γ ι ο ὑ χ τ α Ἀ ρ χ α ν ὠ ν ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐργασιῶν στερεώσεως ἐκτελεσθεισῶν τὸ παρελθὸν ἔτος. Ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Evans κάτοψις τοῦ ἱεροῦ δὲν ἦτο ἀκριβής. Ἐστεγασμένον δωμάτιον δὲν διεπιστώθη. Ἐκ τῶν μέχρι σήμερον στοιχείων τὸ ἱερὸν φαίνεται ὑπαίθριον. Ὑπάρχει ἀνδρῶν (εἰκ. 103), προσιτὸν ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς δι' ἐπικλινοῦς ἐπιπέδου, καλῶς σφζόμενον κυρίως εἰς τὸ ΒΑ. τμημά του, μέχρις ὕψους 2.20 μ. καὶ σφζον κονίαμα ἐπὶ τῆς προσόψεως αὐτοῦ. Πρὸ αὐτοῦ ἀνευρέθησαν τμήματα ζευγῶν παρίνων κεράτων, τὰ ὁποῖα, ὡς φαίνεται, ἐπέστεφον τὴν παρυφὴν τοῦ ἀνδρῶν. Ἐντὸς τοῦ ὀριζομένου ὑπὸ τῶν

πλευρῶν τοῦ ἀνδῆρου χώρου, κάτωθεν ἐπιχώσεως, ἀνευρέθη βαθυτάτη σπηλαιώδης κοιλότης μεγίστης διαμέτρου 2.75 μ. Αὕτη ἀνεσκάφη μέχρι βάρους 10.50 μ. καὶ ἀπέδωσε μέγαν ἀριθμὸν εἰδωλίων καὶ ζωδίων, ὡς καὶ κεραμεικὴν τῶν MM II - III χρόνων. Ἄνευρέθησαν ἐπίσης ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τοῦ ἀνδῆρου, κυρίως πλησίον κτιστῆς κατασκευῆς ἐν εἴδει ἐπιχρίστου βάρους

Εἰκ. 103. Κρήτη. Ἐκσκαφὴ ἀπὸ ΒΑ. τοῦ ἀνδῆρου τοῦ ἱεροῦ κορυφῆς Γιούχτα.

σχηματίζοντος βαθμίδας εἰς τὴν νοτίαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν, μικρογραφικαὶ τράπεζαι προσφορῶν ἐκ στεατίτου καὶ δύο μεγάλαι. Μία ἐξ αὐτῶν παρίνη, τύπου κέρνου, φέρει πλῆθος μικρῶν κοιλοτήτων καὶ κεντρικὴν μεγαλυτέραν κοιλότητα (εἰκ. 104). Μία ἐκ τῶν μικρῶν τραπεζῶν καὶ τμῆμα μεγαλυτέρας σφύζου σημεῖα τῆς γραμμικῆς γραφῆς Α. Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον ἔχει ὁμοῦ ἀνευρεθὲν σύνολον χαλκῶν ἀναθηματικῶν πελέκεων, ἐντὸς φυσικοῦ κοιλώματος βράχου. Ἄνευρέθησαν ἐπίσης σφραγίδες (εἰκ. 105), δύο χαλκᾶ εἰδώλια, χρυσοῦν μικρογραφικὸν ὀκλάζον ζώδιον, ψῆφος χρυσοῦ εἰς σχῆμα ὀστρέου, κεφαλὴ ἐλεφαντίνης περόνης εἰς σχῆμα χοιριδίου καὶ ψῆφοι σαρκίου. Ἐνδείκνυται ἡ συνέ-

χισις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ σημαντικοῦ τούτου χώρου, ὅπου ἡ παράδοσις ἐτοποθέτει τὸν τάφον τοῦ Διός.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπιμελητρίας ἠρευνήθη χῶρος εἰς τὸ προάστειον

Εἰκ. 104. Κρήτη. Πωρίνη τράπεζα προσφορῶν, ἐκ τοῦ ἱεροῦ κορυφῆς Γιούχτα.

Εἰκ. 105. Κρήτη. Σφραγίς ἐκ στεατίτου μετὰ τοῦ ἀποτυπώματος αὐτῆς, ἐκ τοῦ ἱεροῦ κορυφῆς Γιούχτα.

Τεκες Ἡρακλείου πλησίον τοῦ αὐτόθι τουρκικοῦ θολωτοῦ κτίσματος, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς τυχαίας ἀνευρέσεως χαλκῆς λόγχης καὶ ὙΜ Ι διώτου ἀγγείου. Ταῦτα προήρχοντο πιθανῶς ἐκ διαλυθέντος

τάφου. Ἡ γενομένη ἔρευνα διεπίστωσε μόνον τουρκικὰς τινὰς ταφάς.

Εἰς τὰ Πάρτιρα, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθε παλαιότερον, ὡς γνωστόν, ὑπονεολιθική - προανακτορική κεραμεική, διεπιστώθη τῶρα εἰς θέσιν Μπετίνα, ὅτι ὑπῆρχε μία τοῦλάχιστον νεοανακτορική ἀγροικία, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθε λύχνος ἐξ ὀφείτου λίθου, ὕψους 20 ἐκ. μὲ ὑψηλὸν πόδα. Ἡ ἀγροικία διελύθη κατὰ γενομένην μηχανικὴν καλλιέργειαν.

Ἀπὸ τὸ Λουτράκι Μαλεβιζίου ἐκ θέσεως Σωχωράκι προῆλθε δίστομος χαλκῆ σφῦρα προερχομένη, ὡς διεπιστώθη, ἀπὸ ἀγροτικὴν ἔπαυλιν πιθανῶς τῶν ΥΜ III χρόνων.

Παρὰ τὴν Πόμπιαν Μεσαρᾶς εἰς θέσιν Παλιόστερνο ἀνεκαλύφθη λαξευτὸς τάφος τῶν ΥΜ IIIB χρόνων καὶ ἀνεσκάφη ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Ἰω. Καρέτσου. Ἀνεκαλύφθη σαρκοφάγος εἰς τεμάχια, μικρὸς ψευδόστομος ἀμφορεὺς καὶ χαλκοῦν ἐγχειρίδιον. Ὁ τάφος ἦτο μικρὸς θαλαμοειδῆς μὲ δρόμον μήκους 2.50 μ. κατὰ τὴν ΝΑ. πλευράν. Ἡ εἴσοδος τοῦ θαλάμου ἐκλείετο μὲ φράγμα λίθων, ὅτε δὲ τοῦτο ἀφῆρέθη, διεπιστώθησαν ἵχνη πυρᾶς πιθανῶς ἐκ λατρευτικῆς τινος πράξεως.

Ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐπιμελητρίας ἠρευνήθη εἰς τὸ Καρνάρι Γιούχτα εἰς ἀπόστασιν 60 μ. ἐκ τῆς ὁμωνύμου κρήνης, δυτικῶς τοῦ σπηλαίου Στραβομύτη, ἐν μέρει σφζόμενον δωμάτιον 6×2.90 μ. μὲ εἴσοδον ἐκ Δυσμῶν, ἀνήκον εἰς καταστραφεῖσαν κατὰ τὴν διάνοξιν ἀγροτικῆς ὁδοῦ οἰκίαν. Φαίνεται, ὅτι ἐπὶ τόπου ὑπῆρχε μικρὸς ὑστερομινωικὸς καὶ ὑπομινωικὸς οἰκισμός. Ἐντὸς τοῦ δωματίου ὑπῆρχε λάκκος πλήρης τέφρας ἀποδώσας τεμάχια δύο χονδρῶν ἀνοικτῶν ἀκοσμητῶν ἀγγείων. Σημαντικὴ ἔκτασις τοῦ δαπέδου ἐκαλύπτετο ὑπὸ τέφρας. Ἡ τέφρα, ὡς καὶ ἡ ἀνεύρεσις ἀνεστραμμένου λιθίνου φωλεοσχήμου καὶ δύο ἐλλιπῶν πηλίνων ζωδίων, δεικνύουν, ὅτι πιθανῶς πρόκειται περὶ δωματίου λατρευτικῆς χρήσεως. Τὸ δωμάτιον ἀπέδωκεν ὄστρακα τῆς ΥΜ III φάσεως. Ἀρκετὰ ὄστρακα τῆς ὑστέρας γεωμετρικῆς καὶ ἀνατολιζούσης περιόδου δεικνύουν καὶ νεωτέραν χρῆσιν τοῦ πέριξ χώρου.

Ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Στυλιανοῦ Ἀλεξίου ἀνεσκάφη εἰς ΥΜ IIIB θαλαμοειδῆς λαξευτὸς τάφος ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως τῶν Μαλίων,

πλησίον τῆς δυτικῆς παραφῆς αὐτῆς. Ὁ τάφος περιεῖχε πέντε κιβωτιοσχῆμους λάρνακας, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποκατεστάθησαν τρεῖς, μία μὲ ἐκφυλισμένην μορφήν τοῦ θέματος «συνδεομένων σπειρῶν» (εἰκ. 106) καὶ δύο μὲ ἀπλῆν διακόσμησιν καθέτων παχειῶν ταινιῶν.

Εἰκ. 106. Κρήτη. Κιβωτιόσχημος λάρναξ ἐκ Μελίων.

Ἐντὸς τοῦ θαλάμου ἀνευρέθησαν καὶ τινὰ μικρὰ ἀγγεῖα, τρεῖς ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι, δύο ἄωτα καὶ ἓν μόνωτον κύπελλα, ἓν ἑλλιπὲς μόνωτον ποτήριον καὶ μικρογραφικὸν πιθοειδὲς ἀγγεῖον. Ὁ τάφος ἔχει σημασίαν κυρίως ὡς ἔνδειξις τῆς ὑπάρξεως οἰκισμοῦ κατὰ τοὺς μετανакτορικὸς χρόνους εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν, ἢ ὁποῖα ἀπέχει σημαντικῶς ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον. Ὁ θάλαμος εἶχεν ἀκανόνιστον σχῆμα, μεγίστην διάμετρον 2 μ. καὶ εἴσοδον ἐκ Δυ-

σμων κλειομένην με φράγμα λίθων. Ὁ δρόμος δὲν ἀνεσκάφη λό-
γω τῆς αὐτόθι ὑπάρξεως οἰκίας.

Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου ἀνεσκάφη εἰς θέσιν Κεφάλαια, παρὰ τὸ
χωρίον Ἐπισκοπὴ Πεδιάδος, λαξευτὸς τάφος με θάλαμον
ἐλλειψοειδῆ μεγ. διαμ. 2.40 μ., ἔχοντα εἴσοδον καὶ δρόμον ἐξ Ἀνα-
τολῶν. Τὸ κλεῖον τὴν εἴσοδον φράγμα ἦτο διαλελυμένον. Ἐντὸς

Εἰκ. 107. Ἐπισκοπὴ Πεδιάδος. Κρατῆρ.

τοῦ θαλάμου διαμορφού-
ται θρανίον παρὰ τὴν εἴσο-
δον, εἰς δὲ τὸ μέσον
τοῦ θαλάμου ὑπάρχει μι-
κρὸς λάκκος· ἔναντι τῆς
εἰσόδου εἰς τὸ τοίχωμα
ἔχει ἀνοιχθῆ κόγχη. Ὁ
τάφος εἶχε παλαιόθεν δια-
ταραχθῆ. Ἐπὶ τοῦ δαπέ-
δου, τὸ ὁποῖον κεῖται εἰς
βάθος 3 μ. ἀπὸ τῆς ἐπι-
φανείας τοῦ ἐδάφους, εὐ-
ρέθη τμῆμα κρανίου παρὰ
τὸν λάκκον, ὡς καὶ τρεῖς
κρατῆρες εἰς τεμάχια, με
διακόσμησιν τῆς ὙΜ
III A2 φάσεως. Ὁ εἶς,
εὐρεθεὶς παρὰ τὴν εἴσο-

δον, φέρει καθέτους λαβὰς καὶ διακρινόμενον πόδα, ἔχει δὲ δια-
κόσμησιν σχηματικοῦ ὀκτάποδος (εἰκ. 107). Δύο ἄλλοι κρατῆ-
ρες, τοῦ τύπου διώτου σκύφου με διακόσμησιν φολιδωτῆν, ἦσαν
πλησίον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ θαλάμου. Εὐρέθη ἐπίσης μόνω-
τον ἀγγεῖον με κάθετον ὑψομένην ἄνω τῶν χειλέων λαβήν. Ὁ
τάφος κεῖται εἰς περιοχὴν, ὅπου καὶ παλαιότερον ἀνεσκάφησαν
ὑπὸ τοῦ καθηγ. Ν. Πλάτωνος ὙΜ III τάφοι καὶ ὀρθογώνιον κτί-
σμα τῆς αὐτῆς περιόδου, παρὰ τὸν ναῖσκον τῆς Παναγίας.

Παρὰ τὸν Ἀγίον Παῦλον, ΝΔ. τῆς Φαιστοῦ, ἠρευνή-
θησαν ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Ἰω. Καρέτσου δύο κιβωτιόσχημοι
συνεχόμενοι κτιστοὶ ὑστεροελληνιστικοὶ τάφοι καλυπτόμενοι ὑπὸ
μεγάλων ὀρθογωνίων πλακῶν. Ὁ μεγαλύτερος ἦτο συλημένος,

ὁ δεύτερος περιεῖχεν ἓνα νεκρὸν καὶ ἐν ἀκόσμητον ἀγγεῖδιον.

Ἐντὸς τῶν Ἀρχαίων εἰς τὴν συνοικίαν Τζαμί ἀπεκαλύφθη κατὰ οἰκοδομικὰς ἐργασίας τμῆμα οἰκίας ὑστέρων ἐλληνιστικῶν χρόνων μετὰ δύο πίθων ἐχόντων μολυβδίνους συνδέσμους. Βαθύτερον προέκυψαν ὙΜ I ὄστρακα ἐξ ὑποκειμένου οἰκοδομήματος μὴ ἐρευνηθέντος.

Ἡ ἐπιμελήτρια Ἀγγ. Λεμπέση συνέχισε τὴν συστηματικὴν ἀνα-

Εἰκ. 108. Σύμη Βιάννου. Χαλκοῦν εἰδώλιον αὐστηροῦ ρυθμοῦ.

Εἰκ. 109. Σύμη Βιάννου. Χαλκοῦν περίτμητον ἔλασμα Ἑρμοῦ.

σκαφὴν τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἑρμοῦ παρὰ τὴν Σύμην Βιάννου. Ἐρευνηθὴ ἐν μέρει ὁ χώρος ὁ εὕρισκόμενος βορείως τοῦ γεωμετρικοῦ βωμοῦ καὶ δυτικῶς τοῦ μικροῦ ὑστεροελληνιστικοῦ ναοῦ. Ὁ χώρος εὐρέθη ἀδιατάρακτος, πλὴν τοῦ νοτιωτέρου τμήματος, τὸ ὁποῖον ἀπεκόπη κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ. Διεπιστώθη διαδοχῆ στρωμάτων ἀπὸ τῆς πρωτογεωμετρικῆς μέχρι τῆς ὑστέρως ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ ἐξηκριβώθη, ὅτι τὸ MM III B - ὙΜ IA στρῶμα τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ, ἀποκαλυφθὲν διὰ πρῶτην φορὰν τὸ 1973, ἐκτείνεται μέχρι τοῦ βορείου ἅκρου τοῦ ἐρευ-

νηθέντος χώρου. Προβληματικός όμως παρέμεινε ο χαρακτήρ των αποκαλυφθέντων αρχιτεκτονικῶν λειψάνων, λόγω διακοπῆς τῆς ἀνασκαφῆς ἐξ αἰτίας τῶν γεγονότων τοῦ Ἰουλίου καὶ τῆς

Εἰκ. 110. Σύμη Βιάννου. Χαλκοῦν ἔλασμα Ἐρμοῦ Δενδρίτου.

ἐπιστρατεύσεως, δώδεκα ἡμέρας μετὰ τὴν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν.

Τὰ κυριώτερα κινητὰ εὐρήματα εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Ἐντὸς στρώματος τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος εὐρέθη χαλκοῦν εἰδώλιον γυμνοῦ ἀνδρὸς τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ (εἰκ. 108) καὶ χαλκοῦς δακτύλιος, τοῦ ὁποίου ὁ σφενδὼν κοσμεῖται διὰ σφυρηλάτου γοργονεῖου. Ἐντὸς στρώματος τοῦ πρώιμου 6ου αἰῶνος εὐρέθη περίτμητον ἔλασμα γυμνῆς σχεδὸν ἀνδρικήῃς μορφῆς μὲ πτέρυγα εἰς τὸν ἄκρον πόδα,

πιθανῶς τοξευούσης (εἰκ. 109). Εἰκονίζεται ἄνευ ἀμφιβολίας Ἑρμῆς καὶ μάλιστα Ἑρμῆς Δενδρίτης, ὡς δεικνύουν οἱ στέφοντες τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ κλάδοι. (Ἡ ἐπωνυμία μᾶς εἶναι γνωστὴ ἐξ ἐπιγραφῆς τοῦ Γ' μ.Χ. αἰῶνος, εὐρεθείσης τὸ παρελθὸν ἔτος). Ἐντὸς βαθυτέρου στρώματος, τοῦ πρώιμου 7ου αἰῶνος εὐρέθη ἄλλο χαλκοῦν ἔλασμα με μοναδικήν, διὰ τὴν πρώιμον ἑλληνικὴν εἰκονογραφίαν, παράστασιν: ἐπὶ τῶν κλάδων δένδρου κά-

Εἰκ. 111. Σύμη Βιάννου.
Πήλινον ὑστεροδαιδαλικὸν
προσωπεῖον.

θηται ἀγένειος μορφή με τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν ἄνω κορμὸν κατ' ἐνώπιον· ἔχει πλουσίαν μακρὰν κόμην, φορεῖ βραχὺν ἐζωσμένον χιτῶνα καὶ ἐναγκαλίζεται διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸν κορμὸν τοῦ δένδρου, ἐνῶ διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ κλάδον αὐτοῦ (εἰκ. 110). Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι καὶ εἰς τὸ ἔλασμα τοῦτο εἰκονίζεται ὁ Ἑρμῆς Δενδρίτης, ὁ ὁποῖος ἐπομένως ἐλατρεύετο εἰς τὸ ἱερὸν ἀπὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος μέχρι καὶ τοῦ Γ' μ.Χ. ὑπὸ τὴν αὐτὴν βασικὴν ἰδιότητα, ὡς θεοῦ τῆς φύσεως. Ἐκ τοῦ ἰδίου στρώματος, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει καὶ

ὄστρακα ὑστερογεωμετρικά, προέρχεται χαλκοῦν κηρύκειον, ἀγνώστου μέχρι τοῦδε τύπου, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει αὐτοτελὲς ἀνάθημα, προσηλούμενον πιθανῶς εἰς ξύλινον στέλεχος. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου προέρχεται καὶ σκαραβαῖος ἐκ φαγεντιανῆς, πολὺ ἐφθαρμένος. Ἐντὸς τοῦ στρώματος τοῦ 7ου αἰῶνος εὐρέθησαν δύο εἰσέτι περίτμητα ἐλάσματα ἀναθετῶν. Εἰς τὸ ἐν ὁ ἀναθέτης φέρει κεφαλὴν αἰγάγου καὶ λαγῶν. Εἰς τὸ ἕτερον ἀνὴρ ὀδηγεῖ τράγον εἰς θυσίαν. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ στρώματος προέρχονται πέντε πήλινα ὑστεροδαιδαλικά προσωπεῖα καλῆς τέχνης (εἰκ. 111). Ἐν ὠραῖον καὶ μεγαλύτερον προσωπεῖον γυναικὸς εὐρέθη ἐντὸς στρώματος τοῦ πρώιμου 6ου αἰῶνος. Χαλκᾶ ζῦδια, χαλκοῦν ἀναθηματικὸν ξιφίδιον, θραύσματα τρίποδος τοῦ τύπου τοῦ Ἰδαίου ἄντρου καὶ τοῦ παλαιότερου κυπριακοῦ τύπου, πήλινα ζῦδια καὶ μικρὰ πήλινα ἀναθηματικὰ ἀσπίδες προέρχονται ἐκ τῶν προαναφερθέντων στρωμάτων, ὡς καὶ ἀναθηματικὰ χαλκᾶ ἀσπίδια καὶ

μικρά ὀρθογώνια ἢ παραλληλόγραμμα ἐλάσματα μὲ σφυρήλατα γραμμικὰ κοσμήματα.

Δύο ρωμαϊκοὶ συνεχόμενοι κτιστοὶ θηκοειδεῖς τάφοι (εἰκ. 112) ἀνακαλυφθέντες κατὰ τὴν διάνοξιν τάφρου ὑδρεύσεως τοῦ ξενοδοχείου Creta Maris, δυτικῶς τῆς Χερσονήσου, ἀνεσκάφησαν ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Στυλ. Ἀλεξίου. Εἰς τὰς πλευρὰς καὶ τὰ καλύμματα τῶν εἶχον χρησιμοποιηθῆ μεγάλοι ἐπιτύμβιοι ἐνεπίγραφοι στήλαι εἰς δευτέραν χρῆσιν. Ἄλλαι στήλαι ἔκειντο εἰς μικρὰν ἀπόστασιν. Αἱ ἐπὶ τῶν στήλῶν ἐπιγραφαὶ ἔχουν ὡς ἐξῆς:

- 1) Πλουτάρχα
Ἀγαπητῶ
ἀνδρὶ
- 2) Δείτιλος
Σώτου τῆ συνβίῳ
μνήμης χάριν
- 3) Ἀβάσκαντος
Σώτου
ἰδία γυναικὶ φιλάνδρω μνήμης(ς) χάριν

Τρεῖς ἄλλαι στήλαι παρέχουν τὰ ὀνόματα Ἀκίνδυνος καὶ Λούκιος. Αἱ στήλαι ἔχουν ἄνω διαμόρφωσιν ἀετώματος καὶ ἀκροκεράμων, ἐνίοτε ἐκφυλιζομένων εἰς τρία ἰσομεγέθη τρίγωνα.

Ὁ πρῶτος ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων τάφων περιεῖχε δύο νεκροὺς, ὅσπεινας περόνας, ὠραῖον ὑέλινον ἀγγεῖον σφαιροειδὲς μετὰ διακρινομένου στομίου καὶ ποδὸς καὶ χαλκοῦν νόμισμα μετὰ προσωπογραφίας τῆς Λουκίλλης, μητρὸς τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου (161 - 180 μ.Χ.). Τοῦτο παρέχει καὶ τὴν post quem χρονολογίαν τῶν δύο συνεχόμενων τάφων. Αἱ χρησιμοποιηθεῖσαι εἰς αὐτοὺς στήλαι φυ-

Εἰκ. 112. Ρωμαϊκὸς τάφος Χερσονήσου μετ' ἐπιγραφῆς *Πλουτάχας*.

σικὸν εἶναι νὰ ἀνήκουν εἰς κατὰ τι παλαιότερους χρόνους καὶ εἰς οἰκογενείας, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἐκλείψει. Ὁ ἕτερος τάφος περιεῖχε πηλίνην ἀύλακωτὴν πρόχουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ 1974 δι' εἰδικῶν συνεργειῶν αἱ κάτωθι ἐργασίαι ἀναστήλωσεως καὶ συντηρήσεως:

Ι. Εἰς Δωδώνην, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν, ἡ 11η ἐφορεία Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ἐβης Τουλούπα καὶ τοῦ διευθύνοντος τὴν ἀνασκαφὴν καθηγ. Σωτ. Δάκαρη, προέβη διὰ τοῦ ἐμπείρου ἀρχιτε-

Εἰκ. 113. Δωδώνη. Ὁ ΝΔ. ἰωνικός κίον τοῦ Βουλευτηρίου μετὰ τὴν ἀναστήλωσίν του.

χνίτου 'Ι. Τσέβλικου εἰς τὴν ἐπανατοποθέτησιν τεσσάρων σφονδύλων τοῦ δυτικοῦ ἰωνικοῦ κίονος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Βουλευτηρίου, οἱ ὅποιοι εἶχον εὐρεθῆ πλησίον τῆς βάσεώς των. Τὸ ὀλικὸν ὕψος τοῦ κίονος μετὰ τῆς ἰωνικῆς βάσεως ἀνῆλθεν εἰς 3.88 μ. (εἰκ. 113). Ὁ ἐκ λατυποπαγοῦς λίθου κίων ἦτο ἐπενδεδυμένος διὰ παχέος κονιάματος καὶ μαρμαροκονίας, ὑψηλότερον δὲ ἦτο κτισμένος δι' ὀπτῶν πλίνθων τοξοειδῶν, αἱ ὁποῖαι εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ράχιν φέρουν ἰωνικὰς ραβδώσεις.

II. Διὰ τὰς ἐργασίας συντηρήσεως τῶν τοιχογραφιῶν Θήρας κατεβλήθη τὸ ποσὸν 40.000 δρχ. πρὸς πληρωμὴν ἡμερομισθίων. Παραλλήλως ἐγένετο διαμόρφωσις τοῦ χώρου, ἐνθα ἐργάζονται τὰ συνεργεῖα συντηρήσεως, χάριν τῆς ὁμαλῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐργασιῶν τούτων.

III. Εἰς τὴν Μονὴν Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος: Εἰς τὸ καθολικὸν τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ κατεσκευάσθησαν, ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων τοῦ ἀρχιτέκτονος-ἀρχαιολόγου Εὐσταθίου Στίκα δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, δύο δρύινοι θύραι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν μία ἐτοποθετήθη εἰς τὴν παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ΒΑ. παρεκκλήσιου τοῦ καθολικοῦ θύραν εἰσόδου ἐκ τοῦ καθολικοῦ εἰς τὸ ΒΑ. παρεκκλήσιον, ἡ δ' ἑτέρα εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας, εἰς ἀντικατάστασιν προχείρων διὰ κοινῶν σανίδων ὑπαρχουσῶν ἀνταισθητικῶν θυρῶν. Ἐπίσης ἐγένοντο διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐταιρείας Χαριλάου Σφακιανᾶκη προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως τῆς ἀνατολικῆς ὑψηλῆς θύρας (ἀνοίγματος τοῦ ΒΑ. χώρου τοῦ καθολικοῦ). Τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἄνοιγμα, διαστάσεων 1.07×4.36 μ., ὠδήγει πρὸς Ἀνατολὰς εἰς ἄνδρον, διὰ τοῦ ὁποίου κατήρχετό τις εἰς τὴν ἀνατολικὴν αὐλὴν τῆς μονῆς. Εἰς τὸ κάτω μέρος του σφύζεται εἰς τὴν θέσιν του τὸ μαρμάρινον κατώφλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διακρίνεται ἡ ἐκ τῶν πατημάτων τῶν προσκυνητῶν τριβεῖσα ἐπιφάνεια αὐτοῦ (εἰκ. 114).

IV. Εἰς Ζαγορὰν ἄνδρου ἐγένοντο ἐργασίαι διὰ τὴν προστασίαν τῶν κτηρίων τοῦ χώρου, τῶν ἀποκαλυφθέντων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τὰς διεξαχθεῖσας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἄ. Καμπιτογλου, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1967 καὶ 1974 καὶ ἐκεῖνων, ἅτινα εἶχον ἀποκαλυφθῆ ἑνωρίτερον, κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τὰς διεξαχθεῖσας

Εἰκ. 114. Ὁσῖος Λουκάς. Ἡ πεφραγμένη ἀνατολική θύρα τοῦ ΒΑ. παρεκκλησίου τοῦ καθολικοῦ. Κάτω διακρίνεται τὸ μαρμάρινον αὐτῆς κατώφλιον.

ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Νικολάου Ζαφειροπούλου κατὰ τὸ 1960 (βλ. ΑΕ 1970, σ. 134 κέ. καὶ Zagora 1, σ. 1 κέ.).

Τὸ πρόβλημα τῆς προστασίας τῶν κτηρίων δὲν ἦτο ἀπλοῦν, αἱ δὲ ληφθεῖσαι ἀποφάσεις κατόπιν συσκέψεως μετὰ τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν τοῦ Ὑπουργείου, ἐξηρτήθησαν ἐκ τῶν ἀκολούθων δυσκόλων συνθηκῶν καὶ σκέψεων: 1) τῆς μεγάλης ἀποστάσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου ἐκ τῶν χωρίων καὶ γενικῶς τῶν κατωκημένων περιοχῶν τῆς νήσου, 2) τῆς ἐλλείψεως συγκοινωνιακῶν μέσων, ὕδατος καὶ χώματος, 3) τῆς ἀφθονίας εἰς τὴν περιοχὴν σχιστολί-

θων, 4) τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἀρχιτεκτονικὸν καὶ γεωμορφολογικὸν χαρακτῆρα τοῦ χώρου, 5) τῆς ἐνδεχομένης ἀνάγκης ἀποκαλύψεως, εἰς τὸ μέλλον, τῶν ἀνασκαφέντων κτηρίων ὑπὸ ἀρχαιολόγων ἐνδιαφερομένων διὰ τὴν περαιτέρω μελέτην καὶ ἐξερεύνησιν τοῦ γεωμετρικοῦ συνοικισμοῦ καὶ 6) τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως τινὰ τῶν

Εἰκ. 115. Ζαγορά "Ἀνδρου. Παράδειγμα προστασίας τῶν ἀρχαίων τοίχων εἰς τὰς περιοχὰς D καὶ H.

κτηρίων ἀφειθῶσιν ἀκάλυπτα πρὸς ἐξέτασιν ὑπὸ ἐπιστημόνων ἐπιθυμούντων νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν χώρον.

Αἱ ἀνωτέρω σκέψεις ὑπηγόρευσαν τὸν ἐγκλωβισμὸν τῶν τοίχων τῶν περισσοτέρων κτηρίων τῶν περιοχῶν D καὶ H διὰ ξερολιθίων κατὰ τὸν τρόπον τὸν ἐμφαινόμενον εἰς τὴν εἰκόνα 115. (Διὰ τὸ σχέδιον τῶν ἐντὸς τοῦ συνοικισμοῦ ἀνασκαφέντων κτηρίων βλ. ΠΑΕ 1972, σ. 255, εἰκ. 1). Οἱ τοῖχοι τοῦ ναοῦ καὶ τῶν κτηρίων τῆς περιοχῆς J δὲν ἐνεκλωβίσθησαν· αἱ σφρζόμεναι ὅμως ἄνω ἐπιφάνειαι αὐτῶν, ἐπροστατεύθησαν διὰ μακρῶν λίθων τοποθετημένων ἐγκαρσίως καὶ εὐκόλως διακρινομένων ἀπὸ τῶν λίθων τῶν τοίχων τῆς γεωμετρικῆς καὶ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

ΕΞΑΓΟΡΑ ΚΤΗΜΑΤΩΝ

Δι' ἐξαγοράν κτημάτων ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν διέθεσεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰ κάτωθι ποσά:

1. Δι' ἐξαγοράν ἀγροῦ τοῦ Βασιλείου Κελάμη, κειμένου εἰς τὴν περιοχὴν Σικυῶνος δραχμὰς 90.000.

2. Δι' ἐξαγοράν τριῶν ἀγρῶν κειμένων εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν Κρήτης δραχμὰς 40.000 δραχ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρᾶσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1973, ἐποπτεία τῆς Ἐπιτροπῆς Δημοσιευμάτων ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὀρλάνδου, τοῦ Ἀντιπροέδρου καθηγητοῦ κ. Νικ. Κοντολέοντος καὶ τοῦ Συμβούλου κ. Βασ. Καλλιπολίτη διὰ τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων αὐτῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς πτυχιούχου τῆς Ἀρχαιολογίας κ. Μαρίας Γαβρίλη.

Π ε ρ ι ο δ ι κ ᾶ Δ η μ ο σ ι ε ὑ μ α τ α

- α) Συνεχίσθη, ἐπερατώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος ΠΑΕ 1972.
- β) Ἐπερατώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ ΑΕ 1973.
- γ) Ἐπροχώρησεν ἡ ἐκτύπωσις τῶν τόμων ΠΑΕ 1973 καὶ ΑΕ 1974.

« Β ι β λ ι ο θ ῆ κ η τ ῆ ς ἐ ν Ἀ θ ῆ ν α ι ς Ἀ ρ χ α ι ο λ ο γ ι κ ῆ ς Ἑ τ α ι ρ ε ῖ α ς »

- α) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 78 βιβλίον τοῦ ἐπικ. καθηγ. Γ. Σ. Κορρέ, Βιβλιογραφία Ἐρρίκου Σλήμαν.
- β) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 79 ἐναίσιμος δια-

τριβή τῆς Ἀδαμ. Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου, Ἡ νομισματοκοπία τῆς Νικοπόλεως.

γ) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ Γ' τόμος (Πίνακες) τοῦ βιβλίου τοῦ καθηγ. Γ. Ε. Μυλωνᾶ, Τὸ Δυτικὸν Νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσίνας.

δ) Ἐπροχώρησεν ἡ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου τοῦ ἀρχιτέκτονος Εὐστ. Στίκα, Ὁ κτίτωρ τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ.

Ἐξ ἄλλου ἀνετυπώθησαν φωτομηχανικῶς τὰ ἐξῆς ἐξαντληθέντα βιβλία: α) ὁ Β' τόμος τοῦ βιβλίου, Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης, τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου (ἀρ. 36 τῆς «Βιβλιοθήκης»). β) Τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Νικ. Μ. Κοντολέοντος, Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας (ἀρ. 29 τῆς «Βιβλιοθήκης»).

« Ἀ ρ χ α ἰ ο ι τ ὀ π ο ι καὶ Μ ο υ σ ε ῖ α τῆς Ἑλλάδος »

α) Ἐπερατώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίο περὶ τῶν ἀνασκαφῶν Ἀκρωτηρίου Θήρας τεύχος τοῦ καθηγ. Σπ. Μαρινάτου εἰς ἑλληνικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν κεχωρισμένως, ὡς καὶ τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν αὐτὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον Λεύκωμα ἐγχρώμων Πινάκων καὶ Σχεδίων.

β) Ἐπερατώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίον τοῦ καθηγ. Νικ. Πλάτωνος, Ζάκρος, τὸ νέον μινωικὸν ἀνάκτορον.

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἐδαπάνησεν ἡ Ἐταιρεία τὸ ποσὸν τῶν 3.050.826 δραχμῶν.

Κατὰ τὸ 1974 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἐταιρείας τόμοι ἐν ὅλῳ 1266, ἐξ ὧν 711 ἐξ ἀγορᾶς, 310 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 245 ἐκ δωρεᾶς.

Ἐπελήφθη ἐπίσης ἡ Ἐταιρεία δι' εἰδικοῦ συνεργείου τῆς ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως αὐτῆς περαιτέρω συντάξεως βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ διὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἐν διεθνῇ συνεργασίᾳ παρασκευαζομένην ἔκδοσιν τοῦ «Εἰκονογραφικοῦ Λεξικοῦ τῆς Κλασσικῆς Μυθολογίας» συνεχίζεται

κανονικῶς, ἐφιλοξένησε δὲ ἡ Ἀρχ. Ἐταιρεία τὰ μέλη τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Λεξικοῦ πρὸς σύσκεψιν κατ' Αὐγούστον τοῦ 1974.

Ἄλλ' ἡ εὐεργετικὴ δρᾶσις τῆς Ἐταιρείας δὲν ἐσταμάτησεν ἕως ἐδῶ διότι ἤλθεν ἀρωγὸς εἰς τὴν ἐπιμελήτριαν ἀρχαιοτήτων κ. Εὐτυχίαν Κουρκουτίδου διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 16.780 δρχ. ὡς ὑποτροφίας χάριν σπουδῶν εἰς Γαλλίαν, καὶ εἰς τὴν δ. Μαρίναν Πέτρου, συντηρήτριαν ἀρχαιοτήτων, διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 10.000 δρχ. ὡς οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν πρὸς παρακολούθησιν σεμιναρίου εἰς Λονδῖνον. Ἐνίσχυσεν ἐπίσης οἰκονομικῶς ἡ Ἐταιρεία τὴν Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 20.000 δρχ. Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ἡ Ἐταιρεία τὰς Βιβλιοθήκας τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους οὐ μόνον διὰ τῶν ἐκδόσεων αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ δι' ἀγορᾶς εἰδικῶν συγγραμμάτων ὡς καὶ διὰ τῆς δαπάνης σταχώσεως αὐτῶν.

Εἰς τὸν ξενῶνα τῆς Ἐταιρείας ἐφιλοξενήθησαν οἱ κάτωθι Ἕλληνες ἔφοροι καὶ ἐπιμεληταὶ ἀρχαιοτήτων, ὡς καὶ οἱ κάτωθι ἀλλοδαποὶ καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ τῆς Ἀρχαιολογίας. Ἕ λ λ η ν ε ς : Φώτ. Πέτσας, Χρῦσανθος Χρήστου, Εὐγενία Γιούρη, Ἴω. Τουράτσογλου, Κων. Τσάκος, Νικ. Νικονᾶνος, Εὐτ. Κουρκουτίδου - Νικολαΐδου, Κων. Γαλλῆς, Χαρ. Κριτζᾶς, Στυλ. Παρλαμαῖ, Θ. Παζαράς, Χαρ. Μπακιριτζῆς. Ἕλληνες ἐκ τοῦ Ἐξωτερικοῦ : Ὁ ἐταῖρος Ἀρ. Πασαδαῖος καὶ ὁ κ. Κ. Νικολάου μετὰ τῆς συζύγου του. Ἀ λ λ ο δ α π ο ἰ : Ἐκ Γιουγκοσλαβίας, οἱ Bozidar Slapsak, Rastko Vacić, Marjeta Šašel. Ἐκ Ρουμανίας, ὁ κ. καὶ ἡ κ. J. Barnea καὶ ὁ κ. Petre Aurélian. Ἐκ Τουρκίας ὁ Yekta Kolecu. Ἐκ Πακιστάν ὁ M. Sharif καὶ ἐκ Περσίας ὁ Hekmatollah Mollasalehi.

ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Πλὴν τῶν ἀνασκαφῶν, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐφρόντισε νὰ ἐφοδιάσῃ τὸ Μουσεῖον Μεσσήνης διὰ γυψίνου προπλάσματος ἀναπαραστάσεως τοῦ ἀνασκαφέντος Ἀσκληπιείου τῆς Ἀγορᾶς, φιλοτεχνηθέντος ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ τεχνίτου Χρ. Μαμμέλη, δαπανήσασα πρὸς τοῦτο δρχ. 60.750.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελίς
Πρόλογος	5-6
A'. 'Ανασκαφαί	
1. Μοσχᾶτον	7-10
2. Τάναγρα	10-16
3. 'Ερέτρια	17-24
4. Φθιώτιδες Θῆβαι (Νέα 'Αγχίαλος)	24-31
5. 'Αμφίπολις ('Αρχαία)	31-39
6. Φίλιπποι	39-44
7. Δωδώνη	44-50
8. Νικόπολις (Ρωμαϊκή)	50-53
9. Μυκῆναι. 'Ακρόπολις	53-57
10. 'Επίδαυρος. 'Ιερόν 'Απόλλωνος Μαλεάτου	57-62
11. Μεσσήνη	62-73
12. Μάνη	73-78
13. Μεσσηνία. Κουκουνάρα	78-82
14. "Ανδρος. Ζαγορά	82-84
15. Πάρος. 'Ο οίκισμὸς Οἰκονόμου	85-93
16. Νάξος	93
17. Θήρα. Σελλάδα	93-99
18. Κάρπαθος. "Αφωτη	99-105
19. Κρήτη. 'Αρχάνες	105-107
20. Κρήτη. Βασιλική 'Ιεραπέτρας	107-112
21. Κρήτη. Περισυλλογή ἀρχαίων καὶ ἐλάσσονες ἀνασκαφαί	112-122
B'. 'Αναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων	123-126
Γ'. 'Εξαγορά κτημάτων	127
Δ'. Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δράσις	127-129

Κ. ΜΙΧΑΛΛΑΣ ΕΠΕ
Πανεπιστημίου 39 - ΑΘΗΝΑΙ
ΤΗΛ. 32 28 315, 32 30 595

